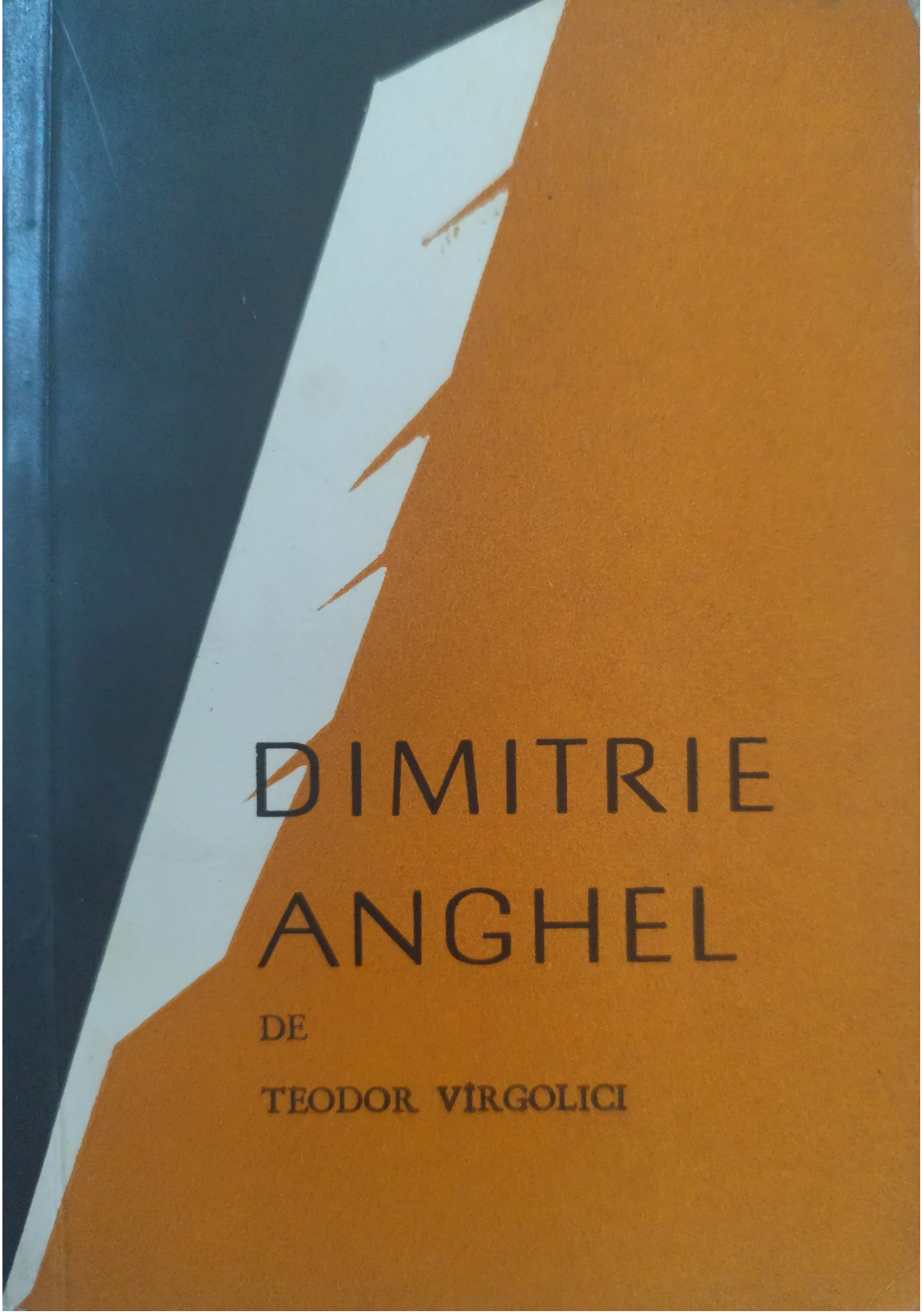

Scanned with OKEN Scanner

DIMITRIE ANGHEL

Scanned with OKEN Scanner

TEODOR VÎRGOLICI

DIMITRIE ANGHEL

EDITURA TINERETULUI

Scanned with OKEN Scanner

Destinul uman şi literar al lui Dimitrie Anghel a fost puţin fericit. Frîngîndu-şi existenţa dureros de devreme, cînd de-abia trecuse vîrsta de 40 de ani, cel ce va fi cunoscut sub denumirea de „poetul florilor“ avea să pătrundă anevoios în conştiinţa publicului cititor şi mai ales avea să întîmpine multe obstacole pînă să-şi atragă, din partea criticilor şi istoricilor literari, preţuirea pe care o merită cu prisosinţă.

Deşi scriitor de remarcabil talent, creator al unei opere de autentică originalitate, deschizător de noi perspective atît în poezia cît şi în proza românească, totuşi Dimitrie Anghel a fost învăluit mult timp într-o vinovată tăcere, a rămas un „uitat“, în mod nedrept, nejustificat. Contemporanii şi mulţi din cei de după ei nu i-au înţeles bine mesajul operei, l-au considerat un visător iremediabil, abstras complet din realităţile vieţii, un poet cu orizontul redus la universul floral şi atît.

În „Istoria literaturii române“ (1941), G. Călinescu l-a repus însă pe Dimitrie Anghel în drepturile lui. Constatînd că „manualele şcolare nu amintesc de Al. Macedonski, D. Anghel şi atîţi alţi valoroşi

Scanned with OKEN Scanner

poeţi români“ [1], G. Călinescu îl considera aşadar un scriitor de seamă, de indiscutabilă însemnătate, cum demonstra de altfel şi prin analiza profundă a operei sale, în capitolul ce i-l închina. În sfîrşit, în 1945 Şerban Cioculescu publică prima exegeză monografică asupra lui Dimitrie Anghel, recunoscîndu-i adevărata valoare, reconstituindu-i drumul vieţii şi operei printr-o minuţioasă cercetare istorico-literară.

În anii noştri, în cadrul revalorificării moştenirii literare, Dimitrie Anghel a devenit cunoscut şi preţuit în adevărata lui lumină. Etichetarea simplistă şi simplificatoare de „poet al florilor“ a fost înlocuită cu analiza judicioasă a întregii sale opere, relevîndu-se sensurile şi semnificaţiile ei majore, demonstrîndu-se că un sector neglijat înainte, acela al prozei, prezintă admirabile calităţi. Contribuţii preţioase în această direcţie au adus acad. Perpessicius, Valeriu Rîpeanu, M. I. Dragomirescu, prin studii bogate în elemente noi.

*

Dimitrie Anghel s-a născut la 16 iulie 1872, la moşia Corneşti din comuna Miroslava, situată în apropierea Iaşului [2]. Primii ani ai copilăriei i-a trăit la conacul părintesc, într-un cadru pitoresc, ferme-

[1] G. Călinescu: *Istoria literaturi române,* Bucureşti, F.R.P.L.A., 1941, p. 578.

[2] Cf. G. Călinescu: *Material documentar,* „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor“, an IX, nr. 3, 1960, p. 517.

Scanned with OKEN Scanner

cător. Casa familiei sale era înconjurată de o splendidă grădină, plină de lumină, în liniştea căreia nu se auzea decît murmurul discret al apei din iazuri [1]. Acest peisaj încîntător îl sensibilizează pe Mitif, cum i se spunea în familie, îl predispune la reverie, sădindu-i în suflet, la vîrsta primelor senzaţii, o mare dragoste de natură. Florile mai ales, cu parfumurile şi bogăţia lor de nuanţe, exercită asupra lui o impresie puternică, de neuitat, determinîndu-l ca atunci, cînd va începe să-şi înstruneze lira, să le cînte în acorduri măiestrite, cu o rară fineţe.

Sensibilitatea aleasă, delicateţea, înclinaţia către vis şi melancolie, vibraţia sufletească intensă în faţa farmecului din natură au fost transmise poetului, în anii fragezi ai copilăriei, şi de către mama sa, Erifilia, născută la Constantinopol, la 10 octombrie 1845, şi crescută apoi pe insula Prinkipo din Marea Marmara [2]. În structura lăuntrică a poetului s-a păstrat ceva din firea femeii modelată în mijlocul naturii exuberante a Bosforului, în faţa zbuciumului tainic al mării, sub orizontul fabulos al Orientului, căreia numai peisajul pitoresc al conacului din Corneşti putea să-i aline nostalgia după ţărmurile natale. Evocîndu-i chipul, în volumul *Fantome*, fiul ei i se adresa postum, într-o pagină de duioşie : „După marginea curbă a mării, unde se închide orizontul, acolo unde încep apele albastre ale Bosforului, e o altă lume şi tu de acolo ai

[1] C. A. : *Cincizeci de ani de la naşterea lui D. Anghel*, „Flacăra", an. VIII., nr. 2, 22 decembrie 1922, p. 45.

[2] M. I. Dragomirescu : *Dimitrie Anghel* (contribuţii la o monografie), „Limbă şi literatură" vol. IV, 1960, p. 113.

venit. Multe lucruri ciudate ce dorm în sufletul meu, de acolo mi le-ai adus. Nostalgia ce o resimt în faţa marilor ape, cînd văd o pînză albă, fîlfîind ca o aripă de albatros, de la tine trebuie să-mi vie. Îngustele caice, cu şirul lor de vîslaşi, plecaţi pe rame, de aceea mă farmecă..." Mama poetului era o femeie cultă, ştia bine limbile franceză, engleză şi germană, citind în original pe dramaturgii elini, pe Shakespeare, Goethe, Victor Hugo, Byron, Lamartine, Chateaubriand, Al. Dumas, ale căror opere le avea în mica sa bibliotecă [1]. Dimitrie Anghel îşi revendica înclinaţia spre poezie tot de la mama sa, notînd în acelaşi portret din *Fantome:* „Puţinele cărţi ce au rămas de la tine, cu pagini însemnate pe margini, spun că ţi-era drag să visezi, povestesc că te-au încîntat şi pe tine vorbele sonore şi ritmata cîntare a versurilor. Ai visat şi tu, şi mi-ai lăsat partea asta şi mie, hărăzindu-mi putinţa de a mă înduioşa şi de a-mi aduce aminte de toate".

Tatăl scriitorului, care se numea tot Dimitrie, era în schimb un om practic, întreprinzător, preocupat continuu de sporirea averii. Avea în stăpînirea sa exclusivă patru moşii, Belceşti, Vlădeni, Vorniceni şi Corneşti, în afară de cele luate în arendă [2]. Tot timpul vieţii sale a fost stăpînit de ideea inovatoare, îndrăzneaţă pentru vremurile acelea de patriarhalitate, de a efectua muncile agricole cu maşini, de a mecaniza producţia agricolă. Împreună cu Ion Ionescu de la Brad înfiinţase, încă din 1862, „Agen-

[1] C. D. Anghel: *Amintiri din vremi apuse,* „Libertatea" an. I., nr. 13—14, 5—20 iulie 1933, p. 200 şi nr. 15—16, 5—20 august 1933, p. 241.

[2] M. I. Dragomirescu: *loc. cit.,* p. 116.

Scanned with OKEN Scanner

ţia pentru aducerea maşinilor agricole". Aceste proiecte încep să se realizeze în timpul copilăriei poetului, la moşia Corneşti, unde aduce tot felul de maşini şi unelte agricole moderne, primul plug cu aburi şi primele maşini de secerat şi legat [1]. Şi cum bieţii ţărani moldoveni nu ştiau să manevreze acele complicate maşini, D. Anghel-tatăl aduse peste cinci sute de colonişti italieni, spre uimirea întregului sat. Mulţi dintre aceştia se vor stabili apoi în comuna Cataloi din Dobrogea, cum ne informează însuşi scriitorul în schiţa *Al doilea colonizator al Daciei.*

Aceste inovaţii îndrăzneţe şi oarecum fantastice pentru acea vreme stîrniră pofta de aur a multor afacerişti, arendaşi, oameni politici, escroci, samsari, care se perindau la nesfîrşit prin casa boierului Anghel, lume imundă ce stîrni repulsia micului Mitif, cum va nota, mai tîrziu : „Trăsurile au duruit fără încetare pe lespezile curţii noastre făcînd să tremure geamurile ; la masa noastră albă şi îngrijită toţi nepoftiţii oaspeţi s-au aşezat, toate feţele veroase s-au rînduit, toate figurile patibulare au apărut". Sub presiunea uneltirilor şi escrocheriilor acestora, precum şi în urma crizei agrare din 1877, boierul Anghel îşi vede toate planurile eşuate, ruinîndu-se. La aceasta a contribuit şi vechilul Panţu, care distrugea pe ascuns maşinile, înverşunat împotriva metodelor moderne de lucrare a solului, cum relatează scriitorul în schiţa *Duşmanul maşinismului.*

---

[1] Vlad P. D. Anghel : *Despre Mitif Anghel,* „Însemnări ieşene", an. I., nr. 5, 1 martie 1936, p. 190.

Scanned with OKEN Scanner

Copleşit de treburi, permanent pe drumuri, prins în tot felul de combinaţii şi afaceri, boierul Anghel e ca şi un străin în propria sa familie, neglijîndu-şi mai ales copiii. Cînd îi va schiţa portretul, în volumul *Fantome*, poetul i se va adresa, tot postum, cu un uşor reproş: „O clipă de răgaz n-ai avut să-ţi mîngîi copiii. Străini am crescut noi de tine şi puţin am auzit vorba ta". După ce soţia boierului Anghel, Erifilia, se stinge la 10 ianuarie 1879, în vîrstă numai de 34 de ani, Mitif şi ceilalţi copii rămîn în grija bunicii, Ecaterina, născută Zarifopol (fratele ei, Pavel Zarifopol, a fost tatăl scriitorului Paul Zarifopol, devenit ginerele lui C. Dobrogeanu-Gherea) [1]. Bunica este aceea care supraveghează şi primii paşi spre învăţătură ai viitorului scriitor, dar nu pentru mult timp, căci, la 7 octombrie 1880, îşi sfîrşeşte şi ea viaţa [2].

Nemaiavînd cine să-i poarte de grijă, Mitif e dus la internatul Institutului particular al lui Caracaş, din Iaşi, apoi la Institutul pedagogic al lui Al. Lambrior. După terminarea şcolii primare, trece, în 1884, la Institutele Unite, unde urmează pînă în 1888. În acest an, la 31 iulie 1888, moare însă tatăl său, rămînînd în grija fraţilor mai mari, Constantin şi Paul. Aceştia îl înscriu, toamna, la gimnaziul „Alexandru cel Bun", unde frecventează cursurile pînă în anul 1890 [3].

*

[1] M. I. Dragomirescu: *loc. cit.*, p. 115.

[2] Rodica Anghel: *D. Anghel văzut de fratele său Paul Anghel, Jurnalul literar*, an. I, nr. 1, 1 ianuarie 1939, p. 2.

[3] M. I. Dragomirescu: *loc. cit.*, p. 123.

Scanned with OKEN Scanner

În perioada în care Dimitrie Anghel îşi face studiile gimnaziale, Iaşul devine un puternic centru al mişcării noastre socialiste. Aici apărea, încă din 1881, revista „Contemporanul", în paginile căreia se poartă, cu începere din 1886, cunoscuta polemică Gherea-Maiorescu asupra „artei pentru artă" şi „a artei cu tendinţă" care a avut un larg ecou în epocă. Revista „Contemporanul" se bucura de un deosebit prestigiu în rîndurile intelectualităţii şi mai ales printre tinerii studioşi. Jean Bart, pe atunci şi el elev la Iaşi, o numea „evanghelia acelei vremi" [1].

Mişcarea socialistă din Iaşi şi îndeosebi revista „Contemporanul" îl atrag şi pe Dimitrie Anghel, tînăr de 17—18 ani. La aceasta au contribuit poate şi fraţii săi mai mari, în primul rînd Constantin, un fervent participant la cercul socialist al lui I. Nădejde din strada Sărăriei şi apoi, pînă la trădarea „generoşilor", un membru marcant al Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România [2]. O înrîurire sensibilă asupra lui D. Anghel a exercitat însă arheologul şi poetul Nicolae Beldiceanu, încadrat activ în mişcarea socialistă. „Bădiţa Culai", cum îl numea, deşi era mai în vîrstă decît D. Anghel, îl vizita deseori în odăiţa pe care acesta o închiriase, împreună cu un prieten, într-o casă de mahala.

Fie sub influenţa fraţilor săi şi a lui N. Beldiceanu, fie datorită convingerilor personale şi tem-

[1] Jean Bart: *Misterul casei din Sărărie*, „Adevărul literar şi artistic", 20 ianuarie 1929, p. 1.

[2] Th. Cornel: *Figuri contimporane din România*, Bucureşti, 1909, p. 67.

Scanned with OKEN Scanner

peramentului său, Dimitrie Anghel se apropie de mişcarea socialistă, participă la întrunirile cercurilor muncitoreşti, numărîndu-se printre acei „tineri, odrasle ale micii burghezii avute, elemente culte şi idealiste“ care veneau „cu inima deschisă şi plină de umanitarism duios să ia parte la aceste întruniri. Tinerimea aceia ce nu cunoştea viaţa, în care ambiţiile dormeau încă, dacă ar fi fost în altă ţară unde i s-ar fi cerut o jertfă imediată, cred că n-ar fi stat în cumpănă să-şi sacrifice ce avea mai scump, să rupă cu părinţi şi rude pentru izbîndirea cauzei“, cum îşi aminteşte în schiţa *Povestea unui muşuroi* din volumul *Fantome*. Apropierea lui D. Anghel de mişcarea socialistă a fost însă mai mult de ordin sentimental. Poetul va păstra mult timp legături cu cercurile socialiste, va colabora la revistele socialiste, unele din scrierile sale purtînd accente de protest social, dar nu va deveni un militant, nu va avea înţelegerea superioară, clară, a idealurilor înnoitoare, a luptei pentru o lume nouă.

În perioada în care ia contact cu mişcarea socialistă, Dimitrie Anghel îşi face debutul literar, în revista „Contemporanul“, în numărul 10 din octombrie-decembrie 1890, cu două poezii deodată, *Plînset de grieri* şi *Zîna codrilor de brad*. Deşi apărute într-o revistă socialistă, versurile nu se încadrează în orientarea şi preocupările ei. Ca mai toţi tinerii stihuitori din acea vreme, epigoni eminescieni care cîntau „dureri închipuite“, cum spunea Vlahuţă în poezia *Unde ne sînt visătorii ?* (1892), Dimitrie Anghel îl urmează îndeaproape pe maestru, psalmodiază şi el elegiac, se manifestă puternic înrîurit de Eminescu. În *Plînset de grieri*, împru-

Scanned with OKEN Scanner

mutînd masca pesimismului, tînărul poet de 18 ani se închipuie damnat la suferinţă :

Lampa răsfiră
Văpaie moartă ;
Trist mi se-nşiră
Viaţa toată.

O stea-n tărie
Clipind se stinge.
Nimeni mă ştie,
Nimeni mă plînge.

În cea de a doua poezie, *Zîna codrilor de brad,* influenţa eminesciană este mult mai pregnantă. Deşi dădea dovadă de uşurinţă în construirea versurilor, în închegarea unor imagini din natură, tînărul debutant transcria în pastişă poezia lui Eminescu *Călin — file din poveste :*

Pe sub bolţi de vremi uitate-n întuneric de cărare
Urmărit de raza lunei, un convoi de-nmormîntare.
Printre arbori trist se pierde, în concert de jalnic glasuri
Cerbii-nalţi ce-ncet îşi mînă legănatele lor pasuri
Duc pe-a codrului stăpînă aşezată-n neagra raclă
Către locul de odihnă... Licuriciul poartă faclă.
Şi-ntr-un loc de unde luna din văzduh de sus priveşte
Trist convoiul şi cucernic lîng-o groapă se opreşte...
Un cosaş presură-n aer miros dulce de tămîie,
Peste groapa-nhorbotată în flori albe de lămîie !

În momentul în care debutează în „Contemporanul", Dimitrie Anghel avea scrise mai multe

Scanned with OKEN Scanner

poezii, copiate laolaltă într-un caieţel ce purta inscripţia *Versuri, Mitif,* 1890, dedicat surorii sale Andrea (Ţucu). Caieţelul, rămas necunoscut pînă acum, păstrat în arhiva familiei, a intrat de curînd în fondul de manuscrise al Muzeului Literaturii Române şi a fost reprodus integral, însoţit de comentarii, de către acad. Perpessicius în „Limbă şi literatură“ [1]. În afară de cele două apărute în „Contemporanul“, caieţelul mai cuprinde încă 11 poezii, scrise, după cum indică datarea lor, între anii 1888—1889. Marea lor majoritate se află sub pecetea copleşitoare a liricii eminesciene. De pildă, poezia *Cînd amintirile-or muri :*

Cînd amintirile-or muri
Şi vom uita că ne-am iubit,
Uitarea trist ne-o coperi
Cu vălul ei cernit...

De asemenea, poezia *Şi dacă,* eminesciană de la titlu şi pînă la ultimul vers :

Şi dacă codrii sînt pustii
Şi nu răsare luna,
E că de-acum n-o să-mi mai vii,
Pe veci, pe tot-deauna...

Cum remarca acad. Perpessicius, printre poeziile de început ale lui Dimitrie Anghel sînt însă şi cîteva care ies din sfera influenţei eminesciene.

[1] D. Panaitescu-Perpessicius : *Un capitol inedit din biografia lui Dimitrie Anghel,* „Limbă şi literatură“, vol. 7, 1964, p. 5 şi urm.

Scanned with OKEN Scanner

denotînd că tînărul poet îşi căuta, de pe acum, un drum propriu de dezvoltare. Citabile sînt poeziile *Triste gînduri* şi mai ales *Lunei*, din care desprindem aceste versuri construite cu alte mijloace :

Lună de sus
Ce mă plingi, cernindu-ţi luminile prin aer,
Cînd ştii că ea-i departe, —
Că s-a dus, —
Şi nu mă laşi să-mi torc a mele visuri moarte,
Pe-al durerilor trist caer.

Şi-atunci cînd n-oi mai fi,
Şi n-oi mai auzi bătăi de inimă ce sună
Tu, lună,
De-ţi vei cerne ş-atunci luminile prin aer
Arată iubitei tristul caer,
Şi spune-i să-l desfacă în fire line,
Să vază, cine
Mai mult decît mine, a putut-o iubi.

Într-adevăr, chiar din faza debutului Dimitrie Anghel se orientează şi spre alte direcţii literare, mărturisindu-se viu interesat de noutatea estetică pe care o aducea simbolismul. Tînărul poet, ca şi prietenul cu care locuia împreună, sînt de-a dreptul fascinaţi cînd N. Beldiceanu, în desele sale vizite, le vorbea despre doctrina noului curent literar, îndeosebi de corespondenţa dintre sunete şi culori pe care căutau să o stabilească poeţii simbolişti. „Vocale, consoane, diftongi, tetraftongi, miros, gust, temperatură, toate se colorau, toate deveneau cromatice, umplînd casa de curcubee imaginare“,

Scanned with OKEN Scanner

relatează D. Anghel. Ei comentau cu pasiune versurile şi manifestele simboliste din Occident, care „mijau misterios ca o auroră viitoare". O puternică senzaţie a produs asupra lor sonetul vocalelor al lui Arthur Rimbaud, citit în „Le Temps", pe care l-au discutat cu aprindere în casa unui alt prieten, Eduard Gruber, cum aflăm din portretul închinat acestuia. Contactul deplin al lui Dimitrie Anghel cu doctrina şi lirica simbolistă, din care asimilează o serie de idei, principii şi procedee artistice, se va realiza în timpul îndelungatei sale şederi la Paris.

*

După moartea tatălui său, intrînd în posesia părţii de moştenire ce-i revenea, lui Dimitrie Anghel nici prin gînd nu-i trece să încheie tranzacţii comerciale sau agricole, să se dedice activităţii practice. Visător, îndrăgostit de poezie, liber de orice constrîngere familială, impulsionat de neastîmpărul aventuros al tinereţii, începe să vîndă tot ce-i rămăsese, orice obiect mobil sau imobil fiind transformat în bani. Cu suma realizată îşi propune să întreprindă o călătorie prin ţările apusene ale Europei, îndreptîndu-şi privirile mai întîi spre însorita Italie, despre ale cărei frumuseţi îi vorbise unul din coloniştii aduşi de tatăl său, Inocenzio Serazanetti, cu care se împrietenise în anii copilăriei şi de la care învăţase destul de bine limba lui Dante. Şi astfel, la sfîrşitul anului 1892 sau cel

mai tîrziu în primele luni ale lui 1893, porneşte spre Italia. La plecare îl ia cu sine, pe cheltuiala sa, şi pe poetul Ion Păun, făcînd dovada unui suflet generos şi delicat.

După ce trec prin Fiume, Veneţia, Bologna, Florenţa, se opresc la Roma, unde rămîn mai mult timp. Aici vizitează muzeele, ruinele antichităţii latine, catedralele celebre, petrec ore în şir în ambianţa fermecătoare a splendidelor parcuri şi grădini. De la una din aceste grădini ale Romei şi-a luat Ion Păun pseudonimul de Pincio, cum ne informează D. Anghel în portretul ce i l-a închinat ulterior.

Îmbolnăvindu-se de febră tifoidă, Mitif e ţintuit la pat mult timp, dar bunul său prieten, I. Păun-Pincio, îl îngrijeşte cu o caldă afecţiune ; îl veghează, îi descrie locurile vizitate singur, îl încurajează.

Printre cele mai frumoase amintiri din Roma, pe care a consemnat-o într-una din scrierile sale, este aceea a reprezentaţiei operei „Falstaff“ de Verdi. Poetul venit din dulcele tîrg al Iaşului se află în mijlocul mulţimii care îl aclamă pe bătrînul şi ilustrul compozitor, stăpînit de entuziasm şi încîntare sufletească pentru că îl poate admira de foarte aproape : „O apariţie de omăt în care ochii luceau negri ca două bucăţi de cărbune, a trecut la cîţiva paşi de mine“ *(O amintire despre Verdi* în *Opere complete — proză).*

La Roma, poetul care debutase la „Contemporanul“ menţine încă legături cu publicaţiile socialiste din ţară. De aici, el trimite la „Almanahul social-democrat“ pe anul 1894 schiţa *În grădină,*

Scanned with OKEN Scanner

care poartă însemnată localitatea: Roma. Deşi scrisă în străinătate, înfăţişînd o scenă observată în grădina Pincio, schiţa relevă faptul că în conştiinţa lui Dimitrie Anghel mai persistau ecouri ale apropierii sale de mişcarea noastră socialistă, din anii adolescenţei ieşene. Ea are un evident caracter social, prezentînd cu simpatie şi compasiune pe cei umili, pe dezmoşteniţii vieţii, şi cu o declarată aversiune pe beneficiarii avuţiei, egoişti, lipsiţi de omenie. Un bătrîn cerşetor, aşezat pe platforma unui cîntar automat, îşi îndreaptă privirile rugătoare spre trecători. „Auzind un scîrţîit de paşi, îşi ridică greoi ochii genoşi, privi somnoros o clipă, apoi deschizîndu-i mari, tresări înfiorat şi sculîndu-se deodată întinse o mînă tremurînd, iar cealaltă, cu mişcarea instinctivă celui umilit, o duse spre frunte, se descoperi şi închinîndu-şi capul rămase aşteptînd.

Pe sub copacii rămuroşi, cu paşi domoli şi legănaţi, sclivisit şi rumen la faţă, cineva venea spre el c-o mînă la buzunar.“ Speranţele bătrînului sînt însă zadarnice. Cel „sclivisit şi rumen la faţă“ îl priveşte cu dezgust, se cîntăreşte cu satisfacţie, observînd că acul „făcu mai bine de trei sferturi cadranul“ şi pleacă fără să-i arunce un ban şi cerşetorului. În timp ce „cu ochii îngheţaţi, bătrînul privea ca dus într-o altă lume“, iar „mîna-i căzu ca ruptă din umăr de-a lungul trupului şi rămase încremenit la picioarele cîntarului“, domnul sclivisit „cu faţa veselă, cu surîsul în colţul buzelor, coborî încet şi, încheindu-se la haină, plecă fără a mai privi în urmă“. Finalitatea schiţei este clară, conturînd, prin contrast, lumea avuţiei şi lumea

mizeriei, scriitorul mărturisindu-şi solidaritatea umană cu aceasta din urmă.

În anul 1894, Dimitrie Anghel părăseşte Roma şi se îndreaptă spre Franţa, stabilindu-se la Paris, pentru un timp îndelungat. Aici, el păstrează, la început, acelaşi contact cu cercurile şi publicaţiile socialiste din ţară. „Lumea nouă literară şi ştiinţifică" îl interesează îndeaproape, alarmîndu-se într-o scrisoare adresată, la 24 noiembrie 1894, lui I. Păun-Pincio şi Alexandru Smetz de neprimirea abonamentului [1]. De la Paris, va colabora la „Lumea nouă literară şi ştiinţifică" cu două traduceri, una *Din Intermezzo* de Heine (nr. 18, 10 martie 1896) şi a doua *Pînza* de Lermontov (nr. 19, 17 martie 1896), ambele semnate: Mitif. În ambianţa mediului parizian, şi mai ales datorită orientării către alte direcţii literare, legăturile sale cu cercurile şi publicaţiile socialiste din ţară devin din ce în ce mai firave, rămînînd în amintirea unei adeziuni sentimentale. Cînd ziaristul Clarnet, expulzat din România după trădarea „generoşilor", soseşte la Paris la începutul anului 1899, încearcă să-l readucă pe Mitif în apropierea socialiştilor francezi. Îl duce chiar la un mare miting muncitoresc, la tribuna căruia Jean Jaurès rostea unul din înflăcăratele sale discursuri, dar poetul nostru, deşi adînc impresionat, dovedind că se simţea mereu solidar cu oropsiţii societăţii, se manifestă tot în plan sentimental. „Era atîta măreţie în acest tragic «tête à tête» al marelui gînditor cu cele zece mii de suflete obidite, încît, lîngă mine, Mitif dă drumul unui

[1] *Apud* M. I. Dragomirescu: *loc. cit.*, p. 143.

plînset tăcut, ca de copil", notează Clarnet în amintirile sale [1].

La Paris, Dimitrie Anghel duce o viaţă de boem, dar fără a depăşi limitele decenţei şi ale echilibrului. Din însemnările sale şi ale contemporanilor deducem că era un boem rafinat în gesturi şi vestimentaţie, elegant, cu o bogată viaţă interioară, avînd oroare pentru existenţa dezordonată. În capitala Franţei, poetul trăieşte liber, nu e tentat să îmbrăţişeze nici o profesiune practică, consumîndu-şi cu măsură renta moştenită. El îşi cultivă spiritul, îşi educă gustul artistic, citeşte cu pasiune literatură aleasă, pe marii scriitori francezi, frecventează muzeele şi mai ales saloanele pictorilor moderni, Claude Monet, Renoir, Sisley [2].

Perioada petrecută la Paris are consecinţe importante pentru opera sa. Mirajul poeziei simboliste, care îl fascina în anii adolescenţei ieşene, în discuţiile cu N. Beldiceanu şi Eduard Gruber, i se dezvăluie acum în toată plenitudinea lui. În capitala Franţei, Dimitrie Anghel pătrunde în atmosfera poeţilor simbolişti, îi citeşte cu voluptate, cunoaşte îndeaproape şi îşi însuşeşte într-o anume măsură estetica noului curent literar. O înrîurire deosebită are asupra sa Jean Moréas, şeful şcolii simboliste din acea vreme. La berăria „Steinbach", dar mai ales la „Café Vachette" din Cartierul Latin, care era un fel de cartier general al poeţilor simbolişti, poetul român îl admiră în tăcere pe Jean Moréas, în apogeul gloriei sale, recitîndu-şi versurile cu

[1] Clarnet : *Mitif, poetul florilor,* Bucureşti, Vremea, 1929, p. 27.

[2] Clarnet : *op. cit.,* p. 28.

Scanned with OKEN Scanner

glas sonor, discutînd plin de vervă, „propovăduind noua religie a simbolismului". Jean Moréas îl fascinează şi prin persoana lui fizică, prin gesturile lui, prin „figura lui frumoasă, de corsar oriental" (*Pelerinul pasionat*).

O tulburătoare emoţie produce scriitorului nostru şi Oscar Wilde, care agoniza pe malurile Senei, detronat din gloria de odinioară, desconsiderat şi hulit. Autorul *Portretului lui Dorian Gray* era „un lunatic trist ce purta pe faţa lui o lumină astrală, un postum întîrziat printre cei vii, un reflex rătăcit al unei magice oglinde".

Deşi Oscar Wilde îl înduioşează, Jean Moréas îl fascinează, iar ceilalţi poeţi simbolişti francezi îi stîrnesc admiraţia, stînd de multe ori la o masă învecinată prin celebrele cafenele ale Parisului, totuşi Dimitrie Anghel nu caută să pătrundă în intimitatea nimănui, nu urmăreşte cu tot dinadinsul prietenia lor. El se simte bine şi leagă frumoase comuniuni sufleteşti numai în cercul restrîns al literaţilor şi pictorilor români aflaţi în acelaşi timp în capitala Franţei. Aici îl cunoaşte prima dată pe St. O. Iosif, în noiembrie 1899, venit împreună cu Virgil Cioflec, pe cheltuiala acestuia,[1] aşa cum Mitif îl luase cu sine pe Ion Păun-Pincio, la Roma. Grupul românilor, format din filologul Sextil Puşcariu şi pictorii Kimon Loghi, Ipolit Strîmbu, Ştefan Popescu, Pătraşcu, se întrunea la cafeneaua „Closerie de lilas", şi mai ales în atelierul lui Kimon Loghi, discutînd despre literatură şi artă, citind versuri originale sau din literatura franceză şi germană. St. O. Iosif şi Sextil Puşcariu admirau lite-

[1] Ion Roman : *St. O. Iosif*, Bucureşti, E.P.L., 1964, p. 40.

Scanned with OKEN Scanner

ratura germană, pe cînd Dimitrie Anghel se arăta un adept entuziast al celei franceze [1]. Discuţiile vii, adesea în controversă, asupra literaturilor franceză şi germană, nu-i înstrăinează însă de mişcarea literară românească, din ţară. Cînd Al. Antemireanu, care publicase în revista „Floare-albastră" un articol denigrator despre folclorul nostru, îşi face apariţia la Paris, în atelierul lui Kimon Loghi, toţi cei prezenţi aici, şi mai ales St. O. Iosif şi D. Anghel, îl dezaprobă şi îl apostrofează vehement.

Mitif şi ceilalţi membri ai grupului urmăresc îndeaproape publicaţiile de la Bucureşti şi Iaşi. De pildă, cînd I. A. Bassarabescu publică nuvela *Pe drezină* în „Convorbiri literare" din 15 februarie 1900, ei o citesc cu admiraţie, în cafeneaua de la „Hotel de France et de Bretagne", trimiţînd prozatorului o scrisoare colectivă în care mărturiseau: „Am speriat cafeneaua cu hohotele noastre citindu-ţi frumoasa nuvelă din «Convorbiri»" [2].

În anii petrecuţi la Paris, Dimitrie Anghel se dăruie cu pasiune creaţiei lirice, lucrează intens, compunînd multe din poeziile care vor alcătui primul său volum *În grădină*. Eliberîndu-se de sub tutela eminescianismului epigonic, cum sugerau unele din versurile sale de început, îşi află acum un drum propriu de dezvoltare, începe să creeze o poezie de deplină originalitate, cu mijloace de expresie noi, personale. Gîndirea şi sensibilitatea sa

[1] Sextil Puşcariu: *St. O. Iosif*, „Luceafărul", an. XII., nr. 15—16, 1 august 1913, p. 464.

[2] G. P.: *Cu dl. I. A. Bassarabescu*, „Viaţa literară", an. V., nr. 130, 5 iulie—1 august 1930, p. 2.

Scanned with OKEN Scanner

poetică sînt nutrite de miresmele şi culorile florilor, pătrund în tainele regnului vegetal. În grădinile şi parcurile Parisului şi mai ales în vestitele păduri din împrejurimile lui regăseşte farmecul şi splendoarea naturii de la Corneşti, trăieşte în reverie, acumulînd imagini şi senzaţii care vor înmuguri şi se vor desface ca petalele unei flori, în versurile pe care le va scrie ulterior, la reîntoarcerea în ţară. „La Paris — îşi aminteşte poetul — în preajma Luxemburgului, ori la Fontainebleau în minunatele păduri, unde cărările sînt îngrijite ca aleele unei grădini, în liniştea aceea a copacilor seculari, îmi urmăream visurile mele, şi după ani de zile, ca un adevărat grădinar, erborizînd şi tăind crengile moarte şi netrebnice, mi-am alcătuit un mănunchi din ce a rămas“ (*Întîiul volum* în *Povestea celor necăjiţi*). În perioada pariziană, D. Anghel intenţionează să-şi traducă versurile în limba franceză, asociindu-se, în acest scop, cu un student de origine turcă, Ibrahim, dar întreprinderea lor nu dă rezultatele aşteptate [1]. El e stăpînit de mirajul poeziei, îşi şlefuieşte cu răbdare versurile, e conştient de frumuseţea şi fluiditatea lor, şi de aceea nu ezită să i le citească, în limba română, tinerei franţuzoaice cu care întreţine legături semiconjugale, aceasta nepricepînd, bineînţeles, nimic.

O parte din poeziile pe care le scrie la Paris, le expediază la publicaţiile din ţară, unde şi apar. Astfel, în ziarul „Adevărul“ din 20 iunie 1894 publică poezia *În grădină ;* în revista „Literatura şi arta română“ în cuprinsul anilor 1897, 1899 şi 1900 îi apar poeziile *Dureri ascunse*, *Farmec de noapte*,

[1] Clarnet : *op. cit.*, p. 52.

Scanned with OKEN Scanner

Floarea-soarelui, *Crizanteme*, *După ploaic* şi altele ; în „Pagini literare“ tipăreşte, în noiembrie 1899, poezia *Melancolie*. În publicaţiile amintite, ca şi în „Convorbiri literare“, „Viaţa“, „Adevărul de joi“, tot în aceşti ani, mai semnează, cu numele întreg sau cu cel prescurtat Mitif, un număr apreciabil de poezii traduse din Goethe, Lenau, Heine, T. Gauthier, E. Verhaeren, Uhland, Lermontov.

*

La reîntoarcerea sa în ţară, în 1902, Dimitrie Anghel este aşadar un poet cunoscut, numărîndu-se printre colaboratorii principalelor publicaţii ale vremii. Stabilindu-se la Bucureşti, îşi atrage simpatia multor confraţi atît prin versurile sale pline de farmecul inéditului, cît şi prin fizionomia sa interesantă, plăcută, prin gesturile şi manierele sale elegante, prin cultura aleasă acumulată la Roma şi Paris. În „Memoriile“ sale, E. Lovinescu îşi amintea că „Anghel aducea cu dînsul o notă de distincţie, de rafinament, de cavalerism“ [1]. Tudor Arghezi notează că poetul avea un „cap de arab“, o „privire vastă, candidă şi profundă“, iar „surîsul lui era subtil şi lin, într-o figură ca bronzul“ [2]. Mitif, cum îi spun acum şi confraţii, se impune ca un om franc, onest şi demn, neadmiţînd ipocrizia, duplici-

[1] E. Lovinescu : *Memorii 1900—1916*, Bucureşti, Cugetarea, 1930, p. 198.

[2] Tudor Arghezi : *D. Anghel* în vol. *Tablete de cronicar*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1960, p. 63.

Scanned with OKEN Scanner

tatea morală, apărîndu-şi cu energie convingerile personale. Cu prietenii, mărturiseşte Victor Eftimiu, „era cald, foarte comunicativ, duios, sincer", dar îndată devenea „viforos cu cei ce-l supărau" [1]. Temperamentul său oscila între atitudinile extreme; de la linişte, blîndeţe şi gesturi moderate trecea brusc la irascibilitate, fiind, cum spune Tudor Arghezi, „numai neastîmpăr, nerăbdare şi dogoare de rug".

Prin intermediul lui St. O. Iosif, cu care se împrietenise la Paris, D. Anghel se alătură mai întîi revistei „Sămănătorul", la care începe să colaboreze din toamna anului 1902. Poeziile pe care le publică aici, cum sînt *Florile, Măgheranii, Amiaza, Dragoste, În Luxemburg, Linişte, Amintire, Moartea narcisului, Nocturnă, Cum cînta marea, Fantome* etc., nu au însă nici o contingenţă cu ideologia sămănătoristă, poetul urmînd un crez artistic cu totul diferit. Neaderenţa sa la orientarea şi ţelurile revistei îl nemulţumea pe conducătorul ei, Nicolae Iorga. „Atitudinea lui Anghel în adunările de sîmbătă sara — spune M. Sadoveanu — avea ceva de sfinx cunoscător de taine trecute. Se vădea foarte bine că nu-i agreabil directorului nostru" [2]. De altfel N. Iorga nici nu va căuta să-şi ascundă nemulţumirea faţă de versurile lui D. Anghel. Cînd acesta tipăreşte primul său volum, *În grădină*, în 1905, mentorul sămănătorismului îl blamează într-o recenzie, pe motiv că florile cîntate nu sînt

[1] Victor Eftimiu: *Cel sărutat de moarte*, „Flacăra", an. IV., nr. 5—6, 22 noiembrie 1914, p. 30.

[2] Mihail Sadoveanu: *„Anii de ucenicie"*, Bucureşti, Cartea Românească, 1944, p. 262

de la țară, ci flori de... „oraș mare“, considerat de sămănătoriști un mediu de descompunere fizică și morală. Recenzia lui N. Iorga a avut consecințe negative, împiedicînd difuzarea și aprecierea volumului. În zadar a încercat Isabela Sadoveanu, printr-o recenzie publicată în „Voința națională“ din 24 decembrie 1905, să atragă interesul și simpatia cititorilor asupra volumului. Soarta lui a fost influențată, de asemenea, și de indiferența criticilor literari ai vremii, care au tăcut, neînțelegîndu-i bine noutatea mesajului liric. Nevînzîndu-se, exemplarele sînt retrase din librării și urcate de poet în podul casei unui prieten.

Făcînd o ultimă încercare de a-și reabilita volumul, îl trimite spre premiere Academiei Române. Raportul lui D. C. Ollănescu, deși favorabil, este plat, superficial, conținînd formulări ca : „producerile unei năzdrăvane dar simpatice fantezii“, „adîncă și amabilă filozofie“, „o melancolie blîndă și plăpîndă care însă nu supără nervii“ [1]. Și, în consecință, volumul este respins.

După ce N. Iorga părăsește „Sămănătorul“, în 1906, Dimitrie Anghel continuă să colaboreze în paginile revistei, din noiembrie 1906 lucrînd chiar ca redactor, dar rămîne mai departe credincios convingerilor estetice personale. După cum vom vedea în capitolul închinat operei, în timpul marilor răscoale țărănești din 1907 el își manifestă curajos atitudinea, declarîndu-se solidar cu masele oprimate. Perioada pe care o trăiește în atmosfera sămănătoristă a revistei nu-l va face însă imun împo-

[1] *Analele Academiei Române*, seria II., tom. XXVIII, 1905—1906, partea administrativă și dezbaterile, p. 326.

triva ideologiei acestui curent literar, unele din scrierile sale, îndeosebi cele în proză, fiind înrîurite de tezele şi preceptele pe care le agita.

În aceşti ani, poetul florilor mai colaborează la „Luceafărul", „Viaţa românească", „Făt-Frumos", „Ramuri", dar contribuţia masivă o are tot la „Sămănătorul". Aici, din colaborarea sa cu St. O. Iosif se naşte al treilea poet, A. Mirea, semnînd aşa pentru prima dată în numărul din 26 august 1907. Simbioza lor era atît de discretă, încît aproape jumătate de an nimeni n-a ştiut cine se ascunde sub acest pseudonim, nici măcar Natalia Negru, soţia lui St. O. Iosif [1].

În 1907, constrîns probabil de necesităţi materiale, ocupă un post administrativ în Constanţa, la care renunţă însă după scurt timp, neputîndu-se adapta unei activităţi practice rigide. Aici are satisfacţia de a-l cunoaşte pe Ion Minulescu, un adept şi el, dar mai zgomotos, al poeziei simboliste. Cei doi poeţi petrec admirabil împreună, citesc şi traduc din Albert Samain, Bataille, Henri de Régnier şi alţi lirici simbolişti, rătăcesc pe ruinele vechiului Tomis, răscolind cu fantezia vestigiile trecutului.

O tulburătoare senzaţie le provoacă, aidoma tuturor poeţilor simbolişti, priveliştea mării, a portului, siluetele corăbiilor care vin din zările fabuloase ale Orientului. Neputinţa de a părăsi meschinele lor îndeletniciri administrative, dorinţa de a evada, de a străbate depărtările, de a descifra misterele ţinuturilor exotice, îi umple de melancolie şi nostalgie: „Tot Orientul încîntat, ce domnea dincolo de apa

[1] Natalia Negru: *Şi, iată, mă gîndesc la voi*, „Adevărul literar şi artistic", an. IX., nr. 419, 16 decembrie 1928, p. 5.

Scanned with OKEN Scanner

triva ideologiei acestui curent literar, unele din scrierile sale, îndeosebi cele în proză, fiind înrîurite de tezele şi preceptele pe care le agita.

În aceşti ani, poetul florilor mai colaborează la „Luceafărul", „Viaţa românească", „Făt-Frumos", „Ramuri", dar contribuţia masivă o are tot la „Sămănătorul". Aici, din colaborarea sa cu St. O. Iosif se naşte al treilea poet, A. Mirea, semnînd aşa pentru prima dată în numărul din 26 august 1907. Simbioza lor era atît de discretă, încît aproape jumătate de an nimeni n-a ştiut cine se ascunde sub acest pseudonim, nici măcar Natalia Negru, soţia lui St. O. Iosif [1].

În 1907, constrîns probabil de necesităţi materiale, ocupă un post administrativ în Constanţa, la care renunţă însă după scurt timp, neputîndu-se adapta unei activităţi practice rigide. Aici are satisfacţia de a-l cunoaşte pe Ion Minulescu, un adept şi el, dar mai zgomotos, al poeziei simboliste. Cei doi poeţi petrec admirabil împreună, citesc şi traduc din Albert Samain, Bataille, Henri de Régnier şi alţi lirici simbolişti, rătăcesc pe ruinele vechiului Tomis, răscolind cu fantezia vestigiile trecutului.

O tulburătoare senzaţie le provoacă, aidoma tuturor poeţilor simbolişti, priveliştea mării, a portului, siluetele corăbiilor care vin din zările fabuloase ale Orientului. Neputinţa de a părăsi meschinele lor îndeletniciri administrative, dorinţa de a evada, de a străbate depărtările, de a descifra misterele ţinuturilor exotice, îi umple de melancolie şi nostalgie: „Tot Orientul încîntat, ce domnea dincolo de apa

[1] Natalia Negru: *Şi, iată, mă gîndesc la voi*, „Adevărul literar şi artistic", an. IX., nr. 419, 16 decembrie 1928, p. 5.

Scanned with OKEN Scanner

Bosforului, cu palatele lui de marmură, cu cimitirile lui străvechi, unde pietrele albe nălucesc noaptea sub palmieri ca niște fantome, ne chema parcă spre dînsul și noi rămîneam locului, legați de greaua ancoră a nevoii. Noi stam locului, și nu călătoream decît cu fantazia, noi rămîneam ținuți pe marginea cheiului trist de unde se deschidea infinitul mării, ca doi albatroși cu aripile rănite".

Întorcîndu-se la București, Dimitrie Anghel lucrează febril, își continuă din ce în ce mai rodnic colaborarea cu St. O. Iosif, participă activ la viața scriitoricească, fiind unul din principalii fondatori ai Societății Scriitorilor Români. Constituirea scriitorilor noștri într-o asociație a lor, într-o organizație cu caracter profesional, începuse să fie resimțită și discutată viu, în mod public, în acea vreme. Era o dorință legitimă și necesară, însuflețind deopotrivă pe toți mînuitorii condeiului, în primul rînd pe cei tineri, interesați de bunul mers al dezvoltării literaturii române, de a grupa toate forțele creatoare într-un nucleu solidar și unitar, în cadrul căruia să se dezbată problemele scrisului și ale răspîndirii lui în rîndurile publicului cititor, de a stabili o conlucrare tovărășească pentru apărarea demnității și profesiunii de scriitor, atît de des ultragiate de editori și proprietarii de reviste, și de a tempera și concilia diferitele rivalități și disensiuni personale, în vederea atingerii unui nobil țel comun. Înființarea Societății Scriitorilor Români s-a datorat, practic, lui Dimitrie Anghel, St. O. Iosif și Emil Gîrleanu. Aceștia au convocat, în ziua de 28 aprilie 1908, într-o încăpere a berăriei „Wilhelm" din str. Edgar Quinet, pe toți scriitorii din București și din provincie, unde au ho-

tărît înfiinţarea Societăţii şi au ales primul ei comitet, în cadrul căruia i s-a încredinţat lui D. Anghel funcţia de vicepreşedinte.

Comitetul iniţial a avut un rol mai mult organizatoric, de pregătire a unui congres al scriitorilor, cum era chiar denumit în presa vremii, care să consfinţească oficial fondarea Societăţii Scriitorilor Români şi să-i voteze statutul. Prin variate mijloace, şi mai ales prin paginile ziarului „Minerva", mulţi din reprezentanţii de frunte ai generaţiei tinere au pledat cu pasiune şi entuziasm (îndeosebi în anul 1909), pentru constituirea Societăţii, relevînd multiplele şi nobilele ei obiective. De pildă, într-un articol („Minerva" din 31 august 1909), Mihail Sadoveanu arăta că întovărăşirea scriitoricească dorită era chemată să sprijine şi să îndrume activitatea creatorilor de literatură, să pregătească condiţiile prielnice pentru înflorirea „literaturii viitorului". Iar Dimitrie Anghel şi St. O. Iosif, într-un articol semnat împreună, apărut tot în „Minerva", din 3 septembrie 1909, spuneau: „Societatea va lua fiinţă, fiindcă exprimă dorinţa noastră a tuturora care îşi cîştigă existenţa prin scris şi îşi fac o glorie din aceasta, şi mai ales pentru că o cer împrejurările de cele mai multe ori nespus de grele în care trăiesc scriitorii în mijlocul unei societăţi de îmbuibaţi care dispreţuiesc şi găsesc că e un lux inutil acest fel de a-ţi cheltui energia. Va lua fiinţă fiindcă o voim, însemnăm ceva şi avem conştiinţa forţelor noastre".

Congresul de constituire a Societăţii Scriitorilor Români s-a ţinut în ziua de 3 septembrie 1909, în amfiteatrul liceului „Gh. Lazăr". La Congres s-a votat statutul şi s-a ales comitetul de conducere al

Scanned with OKEN Scanner

S.S.R., alcătuit din : M. Sadoveanu, preşedinte ; Dimitrie Anghel, vicepreşedinte ; Emil Gîrleanu, secretar ; E. Lovinescu şi Cincinat Pavelescu, cenzori ; Octavian Goga, St. O. Iosif, Ilarie Chendi, Ion Minulescu, Artur Stavri şi Zaharia Bîrsan, membri. Tot la congres s-a hotărît ca marii scriitori ai vremii — I. L. Caragiale, Ion Slavici, Al. Macedonski, G. Coşbuc, Al. Vlahuţă, Duiliu Zamfirescu — să fie consideraţi membri activi şi de onoare ai S.S.R.

Cînd înverşunatul naţionalist Aurel C. Popovici preia conducerea „Sămănătorului", Dimitrie Anghel părăseşte definitiv redacţia împreună cu St. O. Iosif şi M. Sadoveanu. Asociindu-l şi pe Ilarie Chendi, ei fondează revista „Cumpăna", al cărei prim număr apare la 27 noiembrie 1909. Noua publicaţie se deschide cu poezia *Înainte !*, semnată împreună de D. Anghel şi St. O. Iosif, poezie plină de optimism.

În loc de articol-program se publică o altă poezie, care împrumută titlul revistei, scrisă tot de Dimitrie Anghel şi St. O. Iosif, şi semnată A. Mirea, arătîndu-se că noua publicaţie apărea cu scopul de a aduce un suflu şi un echilibru nou în mişcarea literară a vremii :

...Cumpăna stă dreaptă în faţa dumneavoastră !
Ca două aripi care stau gata să tresalte,
Ca două braţe-ntinse ce-ar spune : Pace vouă !
Stau neclintite încă tipsiile-amîndouă :
Nu tulbură nici una odihna celeilalte...
Stau astăzi neclintite, căci Cumpăna *e nouă !*

La începutul anului 1911 intervine în existenţa lui Dimitrie Anghel un eveniment dureros. În timp ce era plecat în străinătate, locuinţa sa şi sediul Socie-

tăţii Scriitorilor Români, care se aflau deasupra magazinului „Luvru", la etaj, sînt mistuite de flăcările puternicului incendiu care izbucneşte în acest magazin. Prietenii şi confraţii apropiaţi, mai ales cei cu care trudise la întemeierea Societăţii, sînt adînc mîhniţi atît pentru nenorocirea poetului cît şi pentru distrugerea bunurilor lor comune, adunate cu entuziasm şi dragoste pentru munca lor de scriitori. În faţa dezastrului, la reîntoarcerea în Bucureşti, D. Anghel cade zdrobit sufleteşte, ajunge o umbră de om, copleşit de tristeţe. Îmbolnăvindu-se grav, este internat la spitalul „Elisabeta", fără nimeni apropiat în jurul lui, fără nici un sprijin moral şi material. S-au găsit totuşi oameni de inimă care să dea un strigăt de alarmă, care să apeleze public la solicitudinea confraţilor şi a iubitorilor de literatură faţă de poetul aflat în suferinţă. În articolul *Poetul D. Anghel*, publicat în „Adevărul" din 26 martie 1911, Cincinat Pavelescu spunea : „Incendiul brutal care i-a distrus în cîteva ore toată viaţa lui agonisită cu strădania unei vieţi întregi, şi-a întins parcă flacăra mistuitoare pe întrega fiinţă a poetului. Ochii lui buni, vioi şi plini de visuri, par stinşi. Orbitele s-au adîncit, sub fruntea lui largă de gînditor. Privirea e abătută, mersul şovăitor, vorbele rare, cad triste şi descurajate din buzele arse de frigurile insomniilor. Nu mai e Anghel cel plin de vervă, de avînt şi de ironie... E un altul. E aproape umbra celui care a fost". Cuvinte pline de căldură adresează şi Emil Gîrleanu, prin articolul *Pentru un poet : D. Anghel*, apărut în „Universul" din 6 aprilie 1911, în care deplîngea nu numai destinul dureros al prietenului său, ci şi soarta amară a multor scriitori români : „Bolnav, poetul e într-un sanatoriu,

Scanned with OKEN Scanner

— singurul adăpost care înaintea veşnicului şi blajinului pămînt deschide braţele scriitorului român..."

Biruind depresiunea sufletească şi suferinţele fizice, stimulat de prietenii şi confraţii apropiaţi, Dimitrie Anghel se dăruie din nou, cu pasiune, după ieşirea din spital, creaţiei literare, participă cu acelaşi entuziasm la viaţa scriitoricească. El începe acum să colaboreze la numeroase ziare şi reviste, dintre care amintim „Flacăra", „Seara", „Tribuna" (Arad), „Rampa", „Ţara nouă", „Înfrăţirea", „Minerva", „Viaţa socială", „Românul". Alături de St. O. Iosif, Victor Eftimiu, Corneliu Moldovanu, D. Nanu, îl sprijină pe bunul său prieten Emil Gîrleanu, numit director al teatrului Naţional din Craiova, la festivitatea de deschidere a stagiunii, care are loc la 9 octombrie 1911. Cu acest prilej, el compune împreună cu Victor Eftimiu un *Prolog*, publicat apoi în „Flacăra" din 21 aprilie 1912, menit să creeze un moment de plăcută destindere spectatorilor.

La cîteva zile după participarea sa la festivitatea de deschidere a stagiunii Teatrului Naţional din Craiova, este invitat la Galaţi, la 16 octombrie 1911, la dezvelirea unui bust al lui Eminescu, realizat de sculptorul Fr. Storck. Alături de N. Iorga şi I. A. Bassarabescu, ţine o interesantă şi emoţionantă cuvîntare, publicată apoi sub titlul *Prinosul unui iconoclast* în „Ramuri" din 17 octombrie 1911. „Dintre cîte elogii s-au adus lui Eminescu — spune acad. Perpessicius —, începînd cu zguduitorul necrolog al lui Hasdeu, trecînd prin vibrantele imnuri ale lui Nicolae Iorga şi sfîrşind cu cununile legiunilor de admiratori contemporani, nici unul nu mi se pare mai dramatic şi mai integral totodată, ca acela pe care Dimitrie Anghel l-a înstrunit pe cele

Scanned with OKEN Scanner

două coarde perpetue ale inimii omeneşti : ura şi iubirea“ [1]. Amintindu-şi de epoca posteminesciană a debutului său, cînd şi el ca şi ceilalţi tineri poeţi erau copleşiţi de înrîurirea lui Eminescu, Dimitrie Anghel mărturisea, fără a comite vreun sacrilegiu, ci tocmai pentru a-i releva genialitatea marelui poet : „Personalitatea lui covîrşitoare încremenise formele în tipare cu neputinţă de sfărîmat, adunase toate florile şi imaginile, ca şi cum n-ar mai fi voit să lase nici una după dînsul. Pe cînd el îşi desfăta creştetul în lumină, bucurîndu-şi privirile de priveliştile ce le vedea în zări, noi nu mai găseam nimic de spicuit şi rămaşi în umbra lui îl întîlneam pretutindeni oriîncotro am fi vrut să apucăm.

L-am iubit însă, pentru că ne-a făcut să rîvnim spre lumină, să stăruim în căutarea altor flori, pe care le bănuiam şi nu le vedeam nicăieri încă, să ne ridicăm braţele spre alte mirajuri care năluceau în zări“.

În 1909 Dimitrie Anghel publică al doilea volum de versuri *Fantazii*. În 1911 tipăreşte primele două volume de proză, *Fantome* şi *Oglinda fermecată*, pe care, la sfîrşitul anului, le trimite spre premiere Academiei Române. Deşi I. Bianu, susţinătorul referatului, le prezintă elogios, arătînd că scriitorul este „un pictor cu un fin simţ al frumosului şi cu mare talent“, totuşi ambele volume sînt respinse [2]. Această lipsă de înţelegere faţă de volumele sale îl afectează, desigur, dar nu-l descurajează, nu-l lasă copleşit de

[1] D. Panaitescu-Perpessicius : *Un capitol inedit din biografia lui Dimitrie Anghel, loc. cit.*, p. 8.

[2] *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XXXIV, 1911—1912, partea administrativă şi dezbaterile, p. 195.

Scanned with OKEN Scanner

mîhnire. Conştient de valoarea scrierilor sale, declară public, în articolul *Reflecţiile unui respins*, apărut în „Flacăra" din 2 iunie 1912, că suprema satisfacţie spirituală şi morală i-o procură numai munca creatoare, singura în măsură să asigure perenitatea: „Mîhnire eu nu resimt, căci reluîndu-mi cărţile surgunite din incinta nemuririi, îmi aduc aminte cu drag, precum fac desigur şi tovarăşii mei, de ceasurile multe pe care le-am cheltuit ca să le scriu, de truda ce-am pus-o spre mai bine, de mulţumirile ce le-am trăit cu fiece pagină, şi de toate speranţele ce le-am închis în ele.

A crea, e a renaşte mereu, e a supravieţui zilei de ieri şi a păşi pe ziua de mîine. Voluptate mai mare nu poate să fie şi goana aceea nebună după himera visată ce dă străluciri ochilor şi te face să nu mai simţi oboseala ochilor care curg peste tine, să uiţi cine eşti şi mizeriile ce te înconjoară, să te transpui în eroii fantaziei tale, să suferi de durerile lor ori să te bucuri de fericirile ce ţi le dăruieşti tu singur, nu este dată oricui.

Nouă ne rămîne aceasta, pe cînd celor mai mulţi dintre iluştrii de la care aşteptăm sancţiune, nu le mai rămîne nimic". La şirul marilor noştri scriitori ignoraţi şi nedreptăţiţi de fosta Academie Română se adaugă şi Dimitrie Anghel.

După *Fantome* şi *Oglinda fermecată*, scriitorul mai tipăreşte încă trei volume de proză: *Povestea celor necăjiţi*, *Triumful vieţii* şi *Steluţa*.

Un aspect important al vieţii şi activităţii lui Dimitrie Anghel îl constituie prietenia şi colaborarea sa cu St. O. Iosif. Reîntîlnindu-se în ţară, după ce se cunoscuseră la Paris, ei realizează o prietenie fră-

Scanned with OKEN Scanner

ţească, o frumoasă comuniune sufletească. Încep să conlucreze, să scrie şi să publice sub dublă semnătură încă din toamna anului 1902. Mulţi ani au fost văzuţi nedespărţiţi, încălziţi reciproc de nobile sentimente, înţelegîndu-se unul pe altul, deşi temperamentele lor erau structural deosebite.

Prietenia şi colaborarea dintre Dimitrie Anghel şi St. O. Iosif, pe cît de frumoase şi de rodnice au fost, pe atît de tragic aveau să se sfîrşească. Prin 1910, pe cerul senin al confrăţiei lor se adună nori negri, ameninţători, care nu întîrzie să-şi dezlănţuie fulgerele. Natalia Negru, soţia lui St. O. Iosif, îşi părăseşte căminul, pentru a se recăsători cu Dimitrie Anghel. Nu vom răscoli acum cenuşa anilor, pentru a învinovăţi pe unul sau pe altul din cei trei eroi ai dramei conjugale. Vom spune numai că St. O. Iosif s-a stins din viaţă sfîşietor de trist, cu sufletul zdrobit, în 1913, şi că Dimitrie Anghel a avut cu Natalia Negru o convieţuire scurtă, tulburată de aspre neînţelegeri, cu consecinţe funeste [1].

O astfel de neînţelegere are loc în ziua de 26 octombrie 1914, la vila Nataliei Negru din Buciumeni, lîngă Tecuci. În vîlvătăile unei discuţii aprinse, Dimitrie Anghel trage cu pistolul în direcţia Nataliei, pe care numai o răneşte uşor. Pierzîndu-şi controlul şi echilibrul moral, poetul face un gest de supremă desperare, trăgîndu-şi şi lui un glonţ în piept [2]. Transportat de urgenţă la un spital din Iaşi, mai su-

[1] Romulus Dianu : *Cu d-na Natalia Negru despre St. O. Iosif, D. Anghel şi despre alţii*, „Rampa", an. XIV, nr. 3322, 18 februarie 1929, p. 1.

[2] G. Călinescu : *Material documentar, loc. cit.*, p. 527.

pravieţuieşte puţin timp şi apoi, rupîndu-şi singur pansamentele, tot într-un moment de desperare, se sfîrşeşte, la 13 noiembrie 1914.

Înmormîntarea lui Dimitrie Anghel, la cimitirul „Eternitatea" din Iaşi, — ne spune G. Topîrceanu în necrologul publicat în „Viaţa românească" din decembrie 1914 — „a fost una din cele mai triste pe care le-am văzut. Lume puţină l-a urmat pînă la cimitirul din marginea oraşului... În faţa sicriului descoperit pentru ultima oară, am ascultat cu frunţile plecate improvizaţia vibrantă a d-lui Sadoveanu".

Impresionat de faptul că, numai în 1913—1914, se stinseseră din viaţă mulţi reprezentanţi ai tinerei generaţii — St. O. Iosif, Panait Cerna, Emil Gîrleanu, Ilarie Chendi —, în necrologul ce i-l închina lui Dimitrie Anghel, în „Flacăra" din 22 noiembrie 1914, E. Lovinescu deplîngea soarta amară pe care scriitorii români o aveau în societatea din acea vreme: „Trecem printr-o grea încercare ; cîntăreţii noştri cei mai aleşi cad săgetaţi în mijlocul cîntării lor. Unul cîte unul, osteniţi de cîntec fără răsunet, necăjiţi de nevoi mărunte, adeseori înfometaţi, arşi de patimi neizbăvite, se rostogolesc în pămîntul primitor al unei ţări neprimitoare... Într-o ţară de grăbiţi şi de înfometaţi de bani şi de locuri, scriitorii sînt paserile cerului, ce duc dragostea cîntecului pînă la eroism".

După o viaţă scurtă şi zbuciumată, în care a risipit cu dărnicie luminile şi miresmele artei sale, poetul florilor s-a stins ca una din florile pe care le-a cîntat, ruptă prea devreme, în plină splendoare, din grădina ce o înnobila cu prezenţa ei.

Scanned with OKEN Scanner

POETUL

În cadrul literaturii române de la începutul secolului al XX-lea, Dimitrie Anghel a trasat o linie de netăgăduită originalitate, deschizînd, atît în poezie cît şi în proză, noi orizonturi. Sensibilitatea şi gîndirea sa artistică au pătruns în zone neexplorate pînă atunci, s-au corelat într-o inspiraţie singulară, turnată în tiparele cuvîntului cu mijloace pe deplin personale.

Versurile lui Dimitrie Anghel, spunea Mihail Sadoveanu în 1919, sînt „unice în literatura românească“ [1], în sensul că au sublimat elementul poetic într-un univers de imagini inedit, bogat în semnificaţii încă nerelevate, transmiţînd un mesaj fără similitudini în întreaga primă jumătate a veacului nostru.

În evoluţia poetică a lui D. Anghel se pot distinge două perioade, nu însă delimitate categoric, marcate de cele două volume de versuri, *În grădină* (1905) şi *Fantazii* (1909). Cel dintîi volum, aducînd imagini din lumea florilor, cîntînd miresmele şi culorile lor, stabilind corespondenţe între regnul vegetal şi

[1] M. Sadoveanu : *Evocări*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1954, p. 173.

sufletul uman, a afirmat un poet de o structură cu totul aparte, cu o viziune profund originală, cu o prezenţă distinctă, individuală, în peisajul liric al vremii. Apărînd însă în plină epocă sămănătoristă, versurile din *În grădină* au fost interpretate în cu totul alt sens decît cel al specificului noutăţii lor. De pildă, N. Iorga, ca ideolog al sămănătorismului, a continuat mult timp să-i reproşeze poetului că florile pe care le cînta erau „flori scumpe de oraş mare" şi că poeziile sale constituiau „o sfidare" la adresa... ţărănimii, a satului [1]. Dacă N. Iorga considera acest volum o evaziune din aria preceptelor sămănătoriste, pe care D. Anghel ar fi trebuit să le adopte ca unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai revistei „Sămănătorul", alţi critici şi istorici literari l-au blamat tocmai pentru că ar fi o expresie literară a ideologiei sămănătoriste. Astfel, N. Davidescu susţinea că versurile din *În grădină* sînt „aproape exclusiv noţiunile poetice ale sămănătorismului literar" [2]. Ambele opinii, deşi opuse una faţă de alta, sînt, evident, eronate. Poeziile din volumul *În grădină* n-au constituit nici „o sfidare" la adresa satului şi nici n-au ceva comun cu idilismul desuet al sămănătorismului. Zona estetică în care pot fi încadrate, dar numai prin anumite laturi ale lor, este aceea a simbolismului.

Florile, grădinile şi parcurile, cîntate frecvent în lirica simbolistă apuseană, încep să atragă şi sensi-

[1] N. Iorga : *Scriitorul de azi : D. D. Anghel,* în „Neamul românesc literar", an. II., nr. 44, 31 octombrie 1910, p. 690.

[2] N. Davidescu : *Aspecte şi direcţii literare,* Bucureşti, Cultura Naţională, 1924, vol. II., p. 112.

Scanned with OKEN Scanner

bilitatea scriitorilor români înrîuriţi de doctrina estetică a acestui nou curent literar. Ştefan Petică, unul din promotorii simbolismului în literatura noastră, cînta şi el voluptăţile olfactive ale florilor :

Parfum din flori pălite şi uitate,
Poemă tăinuită-ntr-o petală,
Te stingi în dureroasa-ţi voluptate
În seara singuratecă şi pală,
Parfum din flori pălite şi uitate.

. . . . . .

Din vechile parfumuri rătăcite
În mine se topiră dezmierdări
Şi doruri vechi rămase adormite
Din seri de voluptoase-ndurerări,
Din vechile parfumuri rătăcite.

La Traian Demetrescu, emulul lui Macedonski, întîlnim imaginea grădinii într-o pagină de proză : „La cea mai uşoară adiere, rozele se scuturau, colorînd pămîntul cu petalele lor albe, roşii, galbene.

Grădina era plină de aceste flori care creşteau şi mureau cu o repeziciune uimitoare. Nu le culegea nimeni ; erau lăsate în pace ; să trăiască şi să moară, atît cît le era dat.

Cînd vîntul se pornea mai tare, lua în zbor foile risipite, învîrtindu-le într-un lanţ fantastic, ducîndu-le departe, azvîrlindu-le peste zidul grădinii, în praful de pe drum“. O poetă cu o scurtă activitate creatoare, dar de reală valoare, încă insuficient cunoscută — Alice Călugăru — se apropiase şi ea, la începutul acestui secol, de estetica simbolismului, dînd cîteva

Scanned with OKEN Scanner

versuri graţioase, printre care şi acestea, scrise în 1902, pe tema predilectă a grădinilor şi florilor, a miresmelor lor :

Erau aşa de multe stele !... spuzeau albastru-ntunecos,
Iar florile de prin grădină îngreuiau cu-al lor miros
Ameţitor, văzduhul umed de rouă şi-ncropit de soare,
Ce-n urma lui lăsase-n aer, o lungă, caldă sărutare.

Dacă poeţii români de la începutul secolului al XX-lea, înrîuriţi de manifestele şi lirica simbolistă, cîntă florile, grădinile şi parcurile în cadrul unei tematici variate, Dimitrie Anghel rămîne constant în această direcţie. În prima perioadă a evoluţiei sale poetice are ca preocupare dominantă explorarea universului floral, a peisajului naturistic, îşi brodează versurile, aproape în exclusivitate, pe această temă, precizîndu-şi astfel un profil propriu, definindu-se ca o individualitate creatoare cu trăsături unice.

Cîntînd florile, Dimitrie Anghel era însă departe de a înfăptui o simplă transplantare de motive din lirica simbolistă apuseană, din cea franceză mai ales, de a imita o manieră specifică poeţilor simbolişti. Sufletul său era, încă din anii copilăriei, depozitarul unor puternice impresii şi splendide imagini culese nemijlocit din mirificul peisaj înconjurător al casei părinteşti din Corneşti. Cînd şi-a rememorat împrejurările în care a scris versurile din întîiul său volum, poetul nota : „Eu mi-alesesem lumea florilor, căci în lumea lor mi-am petrecut copilăria. Mi-aduceam aminte de grădina minunată unde am trăit,

de murmurul sonor al şipotului, de freamătul arborilor, de toată risipa de petale ce o împrăştia necurmat vîntul". *(Întîiul volum* în *Povestea celor necăjiţi).* Contactul cu lirica simbolistă nu a făcut decît să desferece din sufletul poetului nostru bogăţia de impresii şi imagini pe care o acumulase încă de la vîrsta primelor senzaţii.

Cunoscînd manifestele şi lirica simbolistă în perioada formării sale spirituale şi a căutării unui drum artistic propriu, în anii adolescenţei ieşene şi ai îndelungatei şederi la Paris, Dimitrie Anghel va fi receptiv la influenţa acestora, va urma unele din coordonatele lor esenţiale. În poeziile sale descifrăm ecouri din Mallarmé, dar mai ales din Albert Samain. Volumul acestuia *Au Jardin de l'Infante,* apărut în 1893, a constituit, fără îndoială, una din lecturile predilecte ale poetului nostru, transmiţîndu-i îndeosebi nota duioasă, elegiacă.

Cu toate că în concepţia şi viziunea sa artistică se pot sesiza idei şi principii estetice simboliste, precum şi o serie de mijloace de expresie specifice acestui curent literar, totuşi Dimitrie Anghel nu este şi nu poate fi considerat, în mod absolut, integral, un poet simbolist. El are o structură aparte, în poezia sa îmbinînd echilibrat trăsăturile liricii româneşti tradiţionale cu elementele inedite ale simbolismului, dînd un aliaj nou, creînd noi valori poetice. Mai întîi e de observat că florile pe care le cîntă nu sînt flori exotice, văzute cu imaginaţia în îndepărtate ţinuturi, ci sînt flori de cîmpie românească, flori de grădini autohtone, caracteristice peisajului naţional, zugrăvite de toţi poeţii noştri înaintaşi, începînd cu

Scanned with OKEN Scanner

Dimitrie Bolintineanu şi Vasile Alecsandri. Legat de pămîntul patriei, chiar cînd frecventa boema literară pariziană şi-i admira pe poeţii simbolişti francezi, Dimitrie Anghel introducea în versurile sale sulcina, măgheranii, floarea-soarelui, iasomia, cicoarea, gherghina, nalba, lăurusca, brînduşa, verbina. În al doilea rînd, aşa cum s-a mai remarcat, există o deosebire distinctă între modul în care poetul nostru percepe şi zugrăveşte universul floral şi între cel al poeţilor simbolişti francezi. Şerban Cioculescu subliniază că, deşi Dimitrie Anghel „îşi află cele mai intime afinităţi" cu Albert Samain, totuşi are o cu totul altă viziune asupra realităţii din care se inspiră, o afectivitate diferită de cea a poetului francez. Spre deosebire de Albert Samain, care l-a înrîurit, în mod evident, poetul florilor se prezintă „fără morbiditate în structura sufletească" [1], n-a făcut niciodată concesie stărilor maladive, obsesiilor carnale, senzaţiilor lascive.

Mergînd pe linia virtuţilor lirice ale poeţilor români de dinaintea sa, Dimitrie Anghel cultivă o poezie plină de candoare, străbătută de un vibrant sentiment de umanitate, înnobilată de un ideal etic. Chiar din primele versuri ale poemului iniţial din volumul *În grădină* înţelegem esenţa liricii şi a structurii sale lăuntrice :

Miresme dulci de flori mă-mbată şi mă alintă gînduri blînde...
Ce iertător şi bun ţi-i gîndul, în preajma florilor plăpînde!

[1] Şerban Cioculescu : *Dimitrie Anghel*, Bucureşti, Publicom, 1945, pp. 59—60.

Scanned with OKEN Scanner

Florile înfrumusețează și însenînează viața poetului, trezesc în sufletul lui sentimente curate :

De cîte ori deschid portița și intru în grădină-mi pare
Că mă cuprinde-o vraje dulce, și florile-mi dezmiardă ochii.
(Florile)

O lume fără flori este de neconceput, căci ele însoțesc permanent destinul omului, se corelează cu toate momentele existenței lui, de bucurie sau durere :

Slavă ! căci trist-ar fi fost viața, și-ntunecat pe veci pămîntul.
De n-ar fi fost măcar o floare, ce-am fi sădit noi pe morminte ?
Ce-ar fi cernut, în primăvară, cînd trece prin grădină vîntul,
Și eu ce dar ți-aș da azi ție ca să-ți aduci de mine-aminte !
(Florile)

Stabilind corespondențe intime între elementele concrete din regnul vegetal și stările sale sufletești, Dimitrie Anghel se definește a fi un senzitiv, înzestrat cu o rară sensibilitate și finețe, filtrînd imaginea lumii înconjurătoare, a naturii, prin luminile și umbrele eului său poetic, destăinuind-o apoi în efuziuni lirice subiective, dar de o mare intensitate emoțională. Suflet candid, capabil de o largă vibrație în fața frumuseții și purității universului floral, poetul își manifestă înclinația spre feerie. Edificatoare este poezia *Farmec de noapte*. În penumbra și taina nopții, grădina îi apare ca un adevărat eden pămîntesc, în tablouri mirifice :

În pragul scărilor rămas-am și nu-mi mai recunosc grădina.
E noapte, — o noapte viorie, de parc-ar fi trecut lumina

Scanned with OKEN Scanner

Prin ochii cei mai duși de visuri, prin inima cea mai blajină,
E-o dulce noapte alungată dintr-un serai, de vreo cadînă.

Un pas nu îndrăznesc, de teamă să nu rump farmecul uimirii,
Se frînge umbra-nduioșată pe-alocuri unde trandafirii
S-aprind prin crengi; iar nalba toată și micșunelele bătute
Par lacrimi mari de nestemată pe-un tort de catifea cusute.

Această splendoare a grădinii, în feeria nopții, provoacă poetului senzații euforice. Între stările sale afective și încîntătorul peisaj înconjurător se stabilește o comuniune inefabilă, făcîndu-l să aspire către sublim, să dorească frumosul în viață:

Mi-i dor, o noapte fermecată, de nu știu ce mi-i dor...
pe-aproape
Parc-au trecut un pas, o șoaptă, ușor ca zgomotul pe ape
De vîsle-ntîrziate-n neguri prin depărtări, ori ca fiorul
Bătăilor pripit de aripi ce-și lasă pe adîncuri zborul.

Referindu-se la sugestivele tablouri de natură realizate de Dimitrie Anghel în versurile sale, Victor Eftimiu îl numea „Luchian al literaturii noastre“ [1]. Într-adevăr, cu o viziune și mijloace diferite, îmbogățite, față de cele ale lui Vasile Alecsandri din *Pasteluri*, poetul florilor transpune peisajul naturistic cu o evidentă varietate de tonuri și nuanțe, adresîndu-se sensibilității cititorului prin imagini vizuale, auditive și olfactive. Dacă florile din pînzele lui Luchian impresionează prin sublimă autenticitate, tot

[1] Victor Eftimiu: *D. Anghel* în *Presa*, an. I., nr. 34, 21 aprilie 1923, p. 1.

Scanned with OKEN Scanner

Prin ochii cei mai duşi de visuri, prin inima cea mai blajină,
E-o dulce noapte alungată dintr-un serai, de vreo cadînă.

Un pas nu îndrăznesc, de teamă să nu rump farmecul uimirii,
Se frînge umbra-nduioşată pe-alocuri unde trandafirii
S-aprind prin crengi; iar nalba toată şi micşunelele bătute
Par lacrimi mari de nestemată pe-un tort de catifea cusute.

Această splendoare a grădinii, în feeria nopţii, provoacă poetului senzaţii euforice. Între stările sale afective şi încîntătorul peisaj înconjurător se stabileşte o comuniune inefabilă, făcîndu-l să aspire către sublim, să dorească frumosul în viaţă:

Mi-i dor, o noapte fermecată, de nu ştiu ce mi-i dor...
pe-aproape
Parc-au trecut un pas, o şoaptă, uşor ca zgomotul pe ape
De vîsle-ntîrziate-n neguri prin depărtări, ori ca fiorul
Bătăilor pripit de aripi ce-şi lasă pe adîncuri zborul.

Referindu-se la sugestivele tablouri de natură realizate de Dimitrie Anghel în versurile sale, Victor Eftimiu îl numea „Luchian al literaturii noastre“ [1]. Într-adevăr, cu o viziune şi mijloace diferite, îmbogăţite, faţă de cele ale lui Vasile Alecsandri din *Pasteluri,* poetul florilor transpune peisajul naturistic cu o evidentă varietate de tonuri şi nuanţe, adresîndu-se sensibilităţii cititorului prin imagini vizuale, auditive şi olfactive. Dacă florile din pînzele lui Luchian impresionează prin sublimă autenticitate, tot

[1] Victor Eftimiu: *D. Anghel* în *Presa,* an. I., nr. 34, 21 aprilie 1923, p. 1.

Scanned with OKEN Scanner

astfel şi cele din poeziile lui Dimitrie Anghel se întrupează aidoma realităţii. Dimitrie Anghel este însă, structural, un fantazist, priveşte lumea florilor prin prisma reveriei, recompune peisajul concret prin propriile lui senzaţii, în mod subiectiv, cu o mare şi proprie putere imaginativă. În ambianţa nopţii de primăvară, el îşi vede pomii din grădină ca într-o sală de dans, îmbrăcaţi în strălucitoare straie albe, surîzători şi plini de bucurie, făcînd reverenţe, dansînd menuet, învăluiţi în parfumuri :

Cu legănări abia simţite şi ritmice, încet-încet,
Pe pajiştea din faţa casei, caişii, zarzării şi prunii
Înveşmîntaţi în haine albe se clatină în faţa lunii,
Stînd gata parcă să înceapă un pas uşor de menuet.

Se cată ram cu ram, se-nclină, şi-n urmă iarăşi vin la loc,
Cochetării şi graţii albe, şi roze gesturi, dulci arome
Împrăştie în aer dantul acesta ritmic de fantome,
Ce-aşteaptă de un an de zile minuta asta de noroc.

(Balul pomilor)

Poeziile care zugrăvesc regnul vegetal sub aureola reîntineritoare a primăverii transmit un mesaj optimist, de seninătate şi încîntare. În primul rînd aceste poezii asigură diferenţa specifică dintre poetul nostru şi simbolistul francez Albert Samain, ale cărui versuri stau deseori sub pecetea morbidului. Ilustrativă în acest sens este şi poezia *Schimb de veşti*, care sugerează renaşterea naturii sub zvonul cald şi luminos al anotimpului ce alungă iarna. Poet prin excelenţă fantazist, Dimitrie Anghel transformă în-

Scanned with OKEN Scanner

tinderea suflului primăverii într-un schimb de veşti între florile din cîmpie şi cele din grădină, făcut cu sentimentul biruinţei vieţii :

Soseşte vîntul peste ziduri, sătul de flori de cîmp, să vadă
Ce fac stăpînele grădinii, şi-n urma lui, sclipind în soare,
Un zbor de foi de pretutindeni a prins încet-încet să cadă :
Ca nişte veşti trimise-n taină de pe la fraţi şi surioare...

Şi vin pe urma lor grămadă, vin fel-de-fel, nenumărate...
Tot cîmpul cu chilimuri scumpe, risipa-ntreag-a tinereţii.
O primăvară toată vine în curcubee fărămate
Să spuie-nfrîngerile morţii şi biruinţele vieţii.

O trăsătură dominantă a versurilor din volumul *În grădină* este transmiterea de senzaţii olfactive, stabilind corespondenţe intime între elementele universului floral şi stările afective ale poetului. Florile se adresează sensibilităţii şi sufletului poetului în primul rînd prin miresmele lor. Miresmele florilor, spune D. Anghel, „erau gîndurile lor tainice, felul lor de a vorbi, şi eu aş fi putut ghici pe întuneric, noaptea cînd e mai puternic mirosul lor, ce floare anume mi-l trimite“ *(Întîiul volum* în *Povestea celor necăjiţi).* Miresmele au însuşirea deosebită de a declanşa în sufletul său similitudini cu viaţa oamenilor, de a evoca o anume realitate, de a reînvia amintirile. Parfumul garoafei, de pildă, îl face să retrăiască o iubire stinsă, îi aduce aminte de fericiri pierdute :

Atîtea amintiri uitate cad abătute de-o mireasmă :
Parcă-mi arunc-o floare roşă o mînă albă de fantasmă,

Scanned with OKEN Scanner

Ş-un chip bălan lîng-o fereastră răsare-n fulger şi se stînge...
De-atuncea mi-a rămas garoafa pe suflet ca un strop de sînge.
(În grădină)

Miresmele florilor sînt un excitant al fantaziei poetului, al facultăţii lui asociative, îl transpun uneori într-o zonă ireală, îl fac chiar să-şi simtă fiinţa metamorfozată. Adormind sub efluviile esenţelor tari ale crinilor, se visează el însuşi o astfel de floare, aşteptînd un strop de rouă :

Vroind să uit, pe-o seară dulce lăsasem să m-adoarmă crinii...
Şi se făcea că fără voie trăiam acum o viaţă nouă :
Eram şi eu un crin ca dînşii, şi-n dezmierdările luminii
Îmi întindeam voios potirul să prind o lacrimă de rouă.
(Metamorfoză)

Alteori parfumurile florale îi provoacă sentimente complexe, duc la idei şi reprezentări cu sensuri largi. Înviorate, după ploaie, florile îşi degajă nestăvilit miresmele, lăsîndu-le să plutească în întunericul unei „nopţi dulci şi pline de mistere". Fiecare mireasmă aspiră însă să domine firea, să fie mai puternică decît celelalte, să-şi afirme cu plenitudine numai esenţa ei, producîndu-se astfel o adevărată avalanşă de nuanţe, o alternanţă ameţitoare de senzaţii olfactive *(După ploaie).*

Mult timp a fost acreditată ideea simplificatoare că, inspirîndu-se din lumea florilor, cîntînd miresmele şi culorile lor, Dimitrie Anghel ar fi fost complet de-

Scanned with OKEN Scanner

taşat de frămîntările oamenilor şi ale epocii în care a trăit. Într-adevăr, în lirica sa nu şi-a pus marile probleme ale existenţei, nu întîlnim imagini concrete luate din realitatea înconjurătoare, imediată, dar aceasta nu înseamnă că e o lirică eterică, plutind în vag şi în artificiozităţi stilistice. Poet subiectiv prin excelenţă, cu un temperament romantic, Dimitrie Anghel se refugiază în lumea florilor şi a reveriei deoarece sensibilitatea sa, aspiraţia către frumos, către puritate sufletească şi demnitate umană au fost ultragiate de realităţile brutale din acel timp. Aşadar, lirica sa are şi un sens polemic — limitat, evident — exprimînd o intensă şi dramatică trăire lăuntrică. El însuşi se autodefinea drept „un visător ce nu a urmărit în viaţa lui decît frumosul, un poet trist ce dezgustat de viaţa de toate zilele a căutat să-şi creeze o lume imaginară, un fantazist ce s-a îndoit totdeauna de el însuşi“ [1]. Această confesiune a poetului, făcută în 1913, deci aproape de sfîrşitul vieţii şi activităţii sale, relevă convingător faptul că el s-a simţit vulnerat de societatea în care trăia. Mercantilismul, egoismul, ipocrizia şi filistinismul care guvernau orînduirea burgheză i se dezvăluiseră şi-l umpluseră de repulsie încă din anii copilăriei, cînd prin casa tatălui său se vînturau acele figuri patibulare de afacerişti veroşi şi politicieni setoşi de aur.

Ca om şi ca poet, Dimitrie Anghel a fost un suflet zbuciumat, năzuind continuu spre frumos, spre un

[1] D. Anghel : *Preludiu*, „Înfrăţirea“, an. I., nr. 15, 12 mai 1913, p. 1.

Scanned with OKEN Scanner

nobil ideal de umanitate, dar pus deseori în situaţia de a-şi vedea visurile spulberate şi aspiraţiile înăbuşite. De aici provine oscilaţia dintre decepţie şi sete de viaţă, dintre tristeţe şi bucurie, caracteristică întregii sale lirici, mărturisită şi de el însuşi, lapidar, în două versuri din poezia *Dragoste :*

Şi-n mine cînd e întuneric şi cînd se face iar lumină,
Ca-ntr-o odaie-n care-apune ori bate soarele-n ferestre.

Frămîntările sale lăuntrice nu le-a destăinuit însă niciodată în versuri sunătoare sau edulcorate de sentimentalism, ci întotdeauna cu o pilduitoare discreţie, cu o rară fineţe, în aluzii reţinute, în imagini corelate cu gingaşul univers floral, cu elemente fragile din natură. Poezia *Himera* este simbolică pentru dezgustul poetului faţă de realităţile din acel timp, ne oferă cheia înţelegerii atitudinii sale :

Plin de dezgust pentru lumea aceasta banală şi tristă,
Tainic Himerii i-am spus : „Du-mă pe celălalt tărîm !“

Ajungînd într-o altă lume, se simte totuşi stingher, neîmpăcat sufleteşte, doreşte din nou să revină, solidar, printre semenii săi :

Şi mă cuprinse atuncea o milă adîncă de oameni
Şi lăcrimînd m-am gîndit : oricum să fie,-mi sunt fraţi !

Reîntoarcerea îi impune însă o jertfă supremă. Himera îi cere inima drept plată. Poetul i-o dă, însîngerată, dar jertfa sa e zadarnică, nefiind înţeleasă de

Scanned with OKEN Scanner

cei la care se întoarse din dragoste şi solidaritate umană :

O, de ştiam ce jertfesc, pentru cine-adunasem eu daruri,
Aş fi rămas fericit singur pe celălalt tărîm !

Inima mea mi-am pierdut-o pe veci şi-n zadar am jertfit-o.
Spuneţi de nu e păcat, prieteni, de atîtea comori.

Refugiindu-se în lumea vegetalelor, cu idealurile destrămate, Dimitrie Anghel stabileşte aceleaşi corespondenţe intime dintre destinul florilor şi propriul său destin, dintre dramele care au loc în această lume şi propria sa dramă sufletească. El se simte învins de melancolie, de mîhnire, asemenea grădinii din care dispar viaţa şi frumuseţea *(Melancolie).*

Contopindu-se cu lumea florilor, Dimitrie Anghel vede în ele simboluri umane, le înzestrează cu atribute omeneşti, proiectînd asupra lor propriile sale simţiri. Florilor zugrăvite în versurile sale le sînt comune tristeţea, regretul fericirilor pierdute, zbuciumul şi suferinţa. Poetul descifrează în lumea florilor dureri şi drame omeneşti. Pe faţa neprihănită a iasomiei „se-ngînă-n veci melancolia", iar în „trandafirii cu foi de ceară / Trăiesc mîhnirile şi plînge norocul zilelor de vară" *(În grădină).* Trandafirii mai strîng în petalele lor însîngerate „toată jalea şi netihna acelora ce-aşteaptă mirii", „mîhnirea toat-a unui suflet pe care îl ucide dorul" *(Florile).* Poezii ca *Dureri ascunse, Floarea-soarelui, Amiază, Gherghina,* emoţionează profund prin modul sublim în care sînt umanizate florile şi plantele.

Scanned with OKEN Scanner

Dimitrie Anghel este grav, adesea patetic, aplecîndu-se aproape numai asupra întîmplărilor dureroase din viaţa florilor, identificîndu-se cu destinul acestora. Poezia intitulată semnificativ *Dureri ascunse* conţine, într-un singur vers, o discretă mărturie autobiografică, răsfrîntă îndată asupra florilor, ceea ce dovedeşte că poetul cînta în zbuciumul şi suferinţele florilor propriile sale stări sufleteşti şi sentimente. Spunînd că „mai sunt şi ochi ce plîng în noapte şi-adorm cînd soarele răsare", se referea fără îndoială la sine însuşi, visător ultragiat în aspiraţiile sale către frumos, către puritate sufletească şi demnitate umană. El proiecta însă simţirea sa asupra florilor, umanizîndu-le : „Mîhnite-s florile acele, dar jalea lor cine-o mai ştie ?" De la o stare subiectivă, poetul trecea la generalizări, deplîngînd soarta celor ce se sting din viaţă copleşiţi de dureri ascunse :

Aşa mor florile-n neştire, aşa-şi sting ochii buni lumina
Şi-n preajma vieţii care rîde, cine-ar gîndi, privind grădina,
Că sub surîsul ei s-ascunde o ne-ntreruptă agonie !
Cine-a-nţeles cît plîns ascunde sub ochi o dungă viorie ?...

Înzestrînd florile cu însuşiri umane, Dimitrie Anghel a înfăţişat îndeosebi momentele triste ale agoniei lor. Asemenea oamenilor, unele flori se sting înfrînte de suferinţă :

În straturi florile-s trudite : un crin din cînd în cînd se-ndoaie
Şi lung priveşte-n sus, să vadă : nu se purcede-un nor de ploaie ?
Dar întristat în ţernă iarăşi îşi frînge trupul zvelt în două...
(Amiază)

Scanned with OKEN Scanner

Altele însă privesc împăcate apropiata plecare din viaţă, înfruntînd moartea cu demnitate :

Gherghina singură, spre toamnă, cînd sunt grădinile pustii,
Nu-mprăştie nici o mireasmă, ci rece şi nepăsătoare,
Cînd stă să-i vie şi ei ceasul înfricoşatei agonii,
Şi-nalţă tot mai sus în aer, zîmbind, marmoreana-i floare.

Ca şi cum n-ar fi fost născută cu celelalte pe pămînt,
Fără palori şi fără umbre, ci tot mai dreaptă în lumină,
Ea luptă mîndră pîn'la urmă şi se coboară în mormînt
Purtînd cununa ei de aur pe frunte, sus, ca o regină.

(Gherghina)

Poeziile care înfăţişează durerile şi agonia florilor, prin analogie cu cele ale oamenilor, nu transmit însă un sentiment de deprimare, de îngenunchere în faţa fatalităţii. Ceea ce comunică în primul rînd este o nobilă atitudine de compasiune, de solidaritate umană cu cei ce aveau o soartă vitregă. Dimitrie Anghel era însufleţit de un ideal etic, din versurile sale reieşind limpede că simpatia şi compasiunea şi le îndrepta spre fiinţele umile, spre cei îndureraţi. Poezia *Măgheranii* este, în esenţă, un emoţionant elogiu adus celor ce trec prin viaţă neluaţi în seamă, umili, dar care, în modestia lor, sînt capabili de mari gesturi de umanitate, îşi dăruie tot ce au mai bun pentru a înnobila şi înfrumuseţa existenţa. Măgheranii înfloresc şi mor în tăcere, neavînd un vestmînt strălucitor, care să atragă privirile :

Au înflorit iar măgheranii şi n-a prins nimene de veste.
Şi-acum se trec, cum trec pe lume atîtea vieţi ce pîn'la moarte

Scanned with OKEN Scanner

S-ascund în numărul mulţimei şi umilite stau deoparte,
Cum sta între surori sfioasa cenuşăreasă din poveste.

Tăcuţi şi trişti se trec în taină, cu fruntea în pămînt plecată,
Şi nici o mînă către dînşii nu se întinde ca să-i rumpă,
Căci fetele aşa-s făcute ca să le placă haina scumpă
Şi ei, sărmanii, n-au nimica să poată-ademeni o fată.

Deşi umili, neluaţi în seamă, ei îşi împlinesc totuşi menirea de a da farmec vieţii din jurul lor, cu o supremă dăruire umană :

Dar cum mor formele spre seară şi creşte luna fără veste,
Un miros blînd, cum nu e altul, pătrunde-atît de cald şi dulce,
Că fetele, uitînd de noapte şi că e ceasul să se culce,
Rămîn pînă tîrziu pe gînduri, oftînd cu dor lîngă ferestre.

Oftează fetele, şi nu ştiu, a doua zi de dimineaţă,
Cînd se coboară în grădină, că-n biata floare cenuşie
Ce se ascunde umilită, e-atît parfum şi poezie...
Şi măgheranii mor în taină cum au trăit întreaga viaţă...

E adevărat, nota dominantă a liricii lui Dimitrie Anghel o constituie melancolia, tristeţea, prin stabilirea de corespondenţe dintre propriul său destin şi destinul florilor. Uneori însă, poetul înşelat şi decepţionat în aspiraţiile sale frumoase, curate, de către realităţile unei societăţi brutale, îşi scutură de pe ochi şi de pe suflet vălul cernit, privind curajos în jurul său, luînd atitudine, protestînd. Aşa va face în scrierile de proză şi mai ales în articolele şi pam-

Scanned with OKEN Scanner

fletele sale. Dar nici lirica sa nu e lipsită de astfel de atitudini. În versurile din volumul *În grădină* se afirmă cu plenitudine şi optimismul, setea de viaţă. Această dorinţă întăritoare o capătă îndeosebi în faţa măreţiei naturii, a farmecului ei, cum sugerează poezia *Linişte :*

Cît de sfioasă creşte noaptea, păşind încet din scară-n scară
Şi cîtă linişte se lasă : pe cer grămezile de stele
Răsar ca niciodată parcă, iar luna plină printre ele
S-alege albă şi scînteie ca un ban nou într-o comoară...

Vedenii lunecă sub ramuri ca-n nopţile de Sînziene,
Cînd crinii albi pornesc pe drumuri feriţi de orişice ispită,
Iar eu, păşindu-le pe urmă, trec ca o umbră fericită
Ce-ar rătăci pierdută-n tihna Cîmpiilor Elizeene.

In slavă braţele-amîndouă le-nalţ atunci, şi-n noaptea clară
Ingenunchind, sărut pămîntul şi-i mulţumesc, simţind în mine
Nădejdea tinereţii mele, nădejdea clipelor senine
Cum iar s-aprinde şi scînteie ca un ban nou într-o comoară.

Cei ce au depreciat versurile lui Dimitrie Anghel din volumul *În grădină,* la apariţie ca şi ulterior, pe motiv că ar fi facile, de inspiraţie minoră, detaşate complet de frămîntările şi realităţile vieţii, n-au avut aşadar dreptate. Printre cei care au înţeles bine semnificaţiile şi mesajul liricii sale, trebuie să-l amintim şi pe Ion Trivale. În necrologul scris la moartea poe-

Scanned with OKEN Scanner

tului florilor [1], criticul arăta că în versurile lui „au vibrat durerile nemărginite ale lumii", că poetul a observat „cruzimea realităţii", dar că „n-a cutezat niciodată să pună degetul pe rana imensă a acestei realităţi, ce-i sîngera în faţă", retrăgîndu-se în lumea florilor, aspirînd la frumuseţe şi puritate morală, destăinuindu-şi zbuciumul, deziluziile şi durerile prin umanizarea fiinţelor din această lume. Iar G. Ibrăileanu, constatînd că poezia lui Dimitrie Anghel, apărută în plină epocă sămănătoristă, este „prea puţin socială", nu-i făcea poetului un reproş din aceasta, ci sublinia că dacă el „cu toate că e «modern», nu este aşa de contemporan, căci nu este în nota zilei", adică nu cîntă după toate tezele şi preceptele sămănătoriste, „opera sa, totuşi, e mai durabilă decît a multor altora, căci acele senzaţii pe care le exprimă în versurile sale, deşi sînt rare, sînt însă mai «etern» omeneşti decît strigătele de actualitate ale altora, care mîne nu vor mai găsi răsunet" [2]. Într-adevăr, stihurile desuete, idilice şi retorice ale barzilor sămănătorişti s-au spulberat în neant, pe cînd poeziile lui Dimitrie Anghel au rămas viabile în posteritate, continuînd să emoţioneze.

Contactul lui Dimitrie Anghel cu doctrina estetică a simbolismului şi-a lăsat amprenta asupra unor poezii din volumul *În grădină*. Înrîurirea însă cea mai pronunţată a simbolismului se observă în poeziile

[1] Ion Trivale : *D. Anghel*, „Noua revistă română", an. XVI, nr. 17, 7—14 decembrie 1814, p. 229.

[2] G. Ibrăileanu : «*Legenda funigeilor*» de St. O. Iosif şi D. Anghel, „Viaţa românească" an. II, nr. 12, decembrie 1907, p. 480.

din volumul *Fantazii*, apărut în 1909, care marchează cea de a doua fază a evoluţiei sale poetice. Trecerea de la un volum la altul, de la o substanţă lirică la alta nu este însă bruscă şi strict delimitată. Imagini din lumea florilor întîlnim şi în acest al doilea volum, în poezii ca *Moartea narcisului*, *Cîntec*, *Metamorfoză*, dar, din păcate, tratate cu unele accente manieriste. În *Cîntec*, de pildă, apare o notă dulceagă, fiind vorba de „o prea frumoasă şi mîndră castelană" pentru al cărei măritiş garoafele ţin sfat şi se îndeamnă „carminul să ni-l strîngem, şi-n pulbere măruntă, / Pe-obrajii ei să cernem, în zi de nuntă".

În poeziile din volumul *Fantazii*, Dimitrie Anghel brodează pe motive specifice simbolismului, cîntînd porturile, marea, oceanul, corăbiile călătoare, ţinuturile îndepărtate, obiectele, fără o precupare stăruitoare de a stabili analogii cu lumea din imediata apropiere, ci mai mult de a provoca senzaţii, de a crea atmosferă, de a sugera stări sufleteşti. O integrare totală a poetului în simbolism nu este însă justificată, el avînd o poziţie aparte în cadrul manifestărilor acestui curent în literatura română. Mai întîi e de observat că versurile sale nu aduc nici tonul funebru, dezolant al lui Bacovia, nici grandilocvenţa şi retorismul lui Ion Minulescu.

Şi în poeziile de factură simbolistă Dimitrie Anghel rămîne delicat şi discret, evitînd afectarea, poza, tonul epatant. Imaginile lui au mai mult o nuanţă meditativă, de interiorizare. Privind şi ascultînd eterna zbuciumare a mării, poetul vrea să pătrundă în tainele ei, să-i descifreze straniul cîntec, să-şi lămurească „ce-o doare cînd spumegă de ură". Marea

Scanned with OKEN Scanner

nu lasă să-i scape nici o mărturisire, mîniindu-se împotriva oricărei încercări de a-i înţelege cîntecul :

Şi-acum, ca supt imperiul unei porunci secrete,
Îşi părăseşte jocul, şi-n larmă de trompete

Îşi trîmbiţă mînia, iar miile-i de creste
Le umflă în talazuri, în larguri dînd de veste,

Că cineva ascultă şi-nseamnă cu mirare
Ce poate să surprindă din larga ei cîntare.

(Cum cîntă marea)

Ceea ce trebuie iarăşi subliniat, ca o trăsătură particulară a lui Dimitrie Anghel, este faptul că, spre deosebire de alţi poeţi simbolişti, el nu creează o poezie vagă, criptică, cu înţelesuri ascunse, care să fie percepută numai de un cerc restrîns de iniţiaţi. Versurile sale au calitatea de a fi transparente, uşor accesibile unor categorii largi de cititori. Deseori tehnica utilizării simbolului e depăşită şi convertită în procedeul personificării, prea puţin cultivat de simbolişti. Poeziile construite pe baza personificărilor relevă aceeaşi înclinaţie spre feerie, spre recompunerea unei noi lumi prin intermediul fantaziei, caracteristică temperamentului poetului şi gîndirii sale artistice. Edificatoare sînt poeziile din ciclul marin al volumului. Astfel, imaginea nocturnă a mării liniştite e înfăţişată nu printr-un simbol complicat, greu perceptibil, ci prin personificarea acesteia într-o „frumoasă uriaşă", care „a adormit şi-acuma încet-

Scanned with OKEN Scanner

încet respiră". Simţindu-l pe poet plimbîndu-se pe ţărm, ea devine graţioasă şi cochetă, aureolată de razele lunii :

Păşesc încet ca noaptea în casa dragei mele,
Şi-atunci, ca ruşinată, frumoasa uriaşă
La piept îşi strînge-n falduri bogata ei cămaşă
Şi trupul şi-l ascunde supt spuma-i de dantele.

Se limpezeşte-n urmă, în păr cercînd să-şi prindă
Din negrele-i adîncuri podoaba ei de mîne,
Şi-apoi, gătită astfel, de noapte-aşa rămîne,
Iar luna se coboară pe cer ca o oglindă.

(Nocturnă)

Prin acelaşi procedeu e sugerat şi veşnicul zbucium al oceanului, întruchipat într-un logodnic stăpîn pe imense comori, pe care le împarte cu dărnicie, aspirînd la altceva, dar rămînînd continuu nemulţumit, agitat :

Se înălţa pe urmă şi iar venea aproape
Să-mi plîngă subt fereastră — o, jalnic ocean !
Ce-ţi mai lipseşte oare cînd ai atîtea ape,
Şi-n ele-atîtea perle şi aur şi mărgean ?

(Nemulţumitul)

Aşa cum a observat G. Călinescu, Dimitrie Anghel depăşeşte cadrul simbolismului şi prin aceea că el însuşi îşi tălmăceşte uneori simbolurile, în finalul versurilor, dînd claritate şi pregnanţă ideii poetice.

Scanned with OKEN Scanner

Aşa procedează, de pildă, în poezia *Şipotul*. Primele strofe transpun, printr-o viziune specific simbolistă, încercarea zadarnică de a readuce la viaţă un şipot îngheţat de ger :

Cînta voios sub crengi un şipot, cînta din zori şi pînă-n sară.
Dar a venit un vînt de gheaţă, şi pe cleştarul apei sale,
Şi-a-ntins înfurţurata-i gură ca un voinic trudit de cale,
Şi-apoi s-a dus din nou în lume sunînd din vesela-i fanfară.

S-a dus, şi-n urma lui deodată s-a-ntins o pace-atît de-adîncă
Încît, învinsă ca de spaimă, te-ai dat de şipot mai aproape,
Şi-ai vrut cu ţocul gurei tale să-nvii şivoiul moartei ape,
Să-i împrumuţi o clipă viaţă, din viaţa ta, să cînte încă.

Dar cîntul, îngheţat de crivăţ, n-a ascultat de-a ta chemare,
Şi tu, surprinsă, cu sfială, ţi-ai coperit frumoasa gură
Şi-ai stat nedumerită parcă, nevrînd să crezi că în natură
Îţi poate sta ceva-mpotrivă, cînd i-aşa dulce-o sărutare.

Strofa finală aduce însă dezlegarea simbolului, îndemnîndu-ne să ne bucurăm de farmecul vieţii şi al iubirii atît timp cît trăim :

Şi-atunci, abia atunci, prin minte ţi-a dat că jertfa ta-i pierdută
Şi că-n voiosul glas de apă cînta ca-ntr-un rapsod o viaţă...
Ascultă glasul care cîntă atît de dulce pîn'nu-ngheaţă,
Căci moartea trece pretutindeni şi moartea e de-a pururi mută !

Poezia *Călătorii* este de o rară frumuseţe, emoţionează profund tocmai prin desăvîrşita măiestrie cu

Scanned with OKEN Scanner

care e utilizat simbolul transparent, explicit. Puterea ei de sugestie se bazează pe sublimarea şi încadrarea elementelor concrete, reale într-un decor feeric, într-o atmosferă de vrajă. Versurile nu plutesc în vag, ci evocă un peisaj autohton, în care poetul călătoreşte alături de un vizitiu :

Tăcere-i şi mergem cu faţa spre lună...
S-aud zurgălăi în noapte cum sună.
Merg spornic rotaşii şi-o clipă mă sperii.
Văzînd de pe lături cum fug prăştierii
De umbra lor însăşi goniţi în buiastru...
Pe-alocurea drumul se face albastru
Cînd scapă subt dealuri şi luna s-ascunde.

O mireasmă de floare „de cine ştie unde" îi urmăreşte însă şi îi învăluie ca o vrajă. Sub puterea acestei vrăji, care nu e decît o stare de spirit, o tulburătoare senzaţie olfactivă, cei doi călători capătă sentimentul scurgerii vieţii, pe măsură ce parcurg drumul, simt „că-n urma trăsurei ceva se distramă, / Şi-aceea nu-i drumul, ci-i biata viaţă". Simbolul florii necunoscute, cu miresme de vrajă, este tălmăcit şi el, în finalul poeziei. El întruchipează dorul călătorilor după cele lăsate în urmă, sub stăpînirea căruia capătă acea senzaţie a scurgerii vieţii. Poetul relevă :

Că dulcea mireasmă, prin noapte drumeaţă,
Nu-i miros de floare, nici vrajă, ci-i dorul
Ce-l ia pretutindeni cu el călătorul,
Oriunde s-ar duce şi-ar vrea ca să scape,
Subt naltele ceruri, pe vastele ape...

Scanned with OKEN Scanner

Porturile, cu nostalgia plecărilor, cu extazul depărtărilor necunoscute, misterioase, cu siluetele fascinante ale navelor, au incitat întotdeauna sensibilitatea poeţilor simbolişti, revin ca un leit-motiv în lirica lor. Dimitrie Anghel, prin contactul cu poezia simbolistă, dar şi prin propria sa experienţă de viaţă, din perioada în care a deţinut un modest post administrativ la Constanţa, n-a scăpat tentaţiei de a cînta şi el imaginea portului. Poezia sa *În port* are aceeaşi finalitate, de a crea atmosferă, de a sugera stări sufleteşti, în consensul liricii simboliste, dar este de o aşa mare transparenţă încît simbolurile nu mai au nevoie să fie tălmăcite, convertindu-se într-o adevărată descripţie realistă, în care îşi face loc şi simpatia pentru cei ce trudesc din greu :

Iar portul tot e galben de aurul luminii,
Două clipite nu vezi pe cer aceleaşi linii ;
Porneşte-un vas acum mişcîndu-şi tricolorul,
Şi-abia de-şi întregeşte privelişlea decorul,
Şi-ncepe o batistă un semn de cale bună,
Un steag turcesc înscrie pe cer o semilună
Şi peste tot mişcarea cobolzilor pe schele ;
Se-nalţă mîni trudite spre cer, cu sarcini grele,
Grăbesc pe punţi, şi-n urma acestor feţe pale,
Un lung miros de smoală, de flori, de portocale,
De ţări de mult văzute ca-n vis odinioară,
Se-mprăştie-n tot portul şi stau pîn' în de seară
Cînd farul îşi aprinde lumina subt pleoape.

Ceea ce poate fi considerat, la Dimitrie Anghel, poezie simbolistă, nu este, în ultima analiză, decît un mod de expresie al temperamentului său poetic

Scanned with OKEN Scanner

înclinat, structural, spre fantazare. Însuşi poetul era conştient de acest fapt, intitulîndu-şi volumul, semnificativ, *Fantazii*. El este un virtuos în alcătuirea unei lumi nebănuite, de reverie, în armonizarea unor elemente variate şi disparate, în a da lucrurilor o nouă înfăţişare, schimbînd ordinea lor firească, în a sugera şi a crea un nou mediu, o nouă ambianţă, ce provoacă alte senzaţii, alte stări afective. Cum a remarcat Şerban Cioculescu, viziunea poetului este caleidoscopică, în sensul că, asemenea învîrtirii unui sistem de oglinzi diferite, poate recompune, după voie, scene multiple, cu o infinită interferenţă de nuanţe. Dimitrie Anghel a fost apt să creeze o astfel de viziune caleidoscopică, de fantazie, deoarece era înzestrat cu o rară facultate imaginativă. Versurile sale strălucesc prin bogăţia şi farmecul imaginilor inedite. Afirmînd că, în direcţia plăsmuirii unui univers puţin obişnuit, printr-o imaginaţie euforică, autorul *Fantaziilor* făcea dovada unei originalităţi fără precedent, în literatura română de la începutul acestui secol, E. Lovinescu arăta că el dispunea de „putinţa de a schimba ordinea lucrurilor, de a face noi asociaţiuni, de a fixa sensul realităţii prin alfabetul nou al imaginilor inedite şi de a polei cuvîntul rar“ [1].

În unele poezii de incantaţie, care înfăţişează scene detaşate de sfera cotidianului, întîlnim indicaţia clară că poetul a fantazat cu ajutorul imaginaţiei, că s-a transpus într-o altă lume prin intermediul visului. În

[1] E. Lovinescu : *Istoria literaturii române contemporane*, Bucureşti, Ancora, 1927, vol. III, p. 249.

Paharul fermecat indicaţia este dată atît în titlu cît şi în prima strofă :

Visam privind în fundul paharului de ceai,
Şi-n sticla străvezie, ca-ntr-o metempsihoză,
Eu m-am văzut pe gînduri ţinînd în mînă-o roză,
Sub un portic de aur cu bolta de email.

Anunţînd deci că e vorba de un vis, de o transpunere într-o altă lume pe coordonatele imaginaţiei, poetul poate plăsmui apoi în voie. El se închipuie într-un oraş oriental, privind fascinat la o cadînă care descinde dintr-o caretă, şi căreia îi aruncă roza ce o avea în mînă. Dar cadîna dispare în necunoscut, luînd cu ea „cea mai de pe urmă şi mai frumoasă roză".

Tot astfel, cîntînd fiordurile nordului, sugerează chiar din titlul poeziei că e vorba de o „Reverie" şi nu de extazul mistic după ţinuturi exotice, enigmatice. Într-adevăr, ascultîndu-şi iubita murmurînd „un cîntec straniu din ţările de nord, / O melodie blîndă şi limpede ca gheaţa", poetul se transpune în acea zonă geografică : „Şi eu visam pe gînduri ce dulce-ar fi fost viaţa / Să am cu tine-o casă pe-o margine de fiord". Casa şi-o vede într-un peisaj mirific, „ca marmura curată, de sus şi pînă jos", împrejmuită de „tăcerea eternă de la poli", de lucruri încremenite „subt mantii somptuoase de albe catifele", iar pe apele din apropiere, în locul corăbiilor „gheţarii să-şi pornească escadrele albastre, / Plutind fără de steaguri şi fără marinari". Reveria, visul durează atît timp cît durează şi cîntecul iubitei.

Scanned with OKEN Scanner

După încetarea acestuia, poetul revine la realitate, lucid :

Aşa visam, dar toate cu ultimul acord
Au reintrat în noapte, dar nu ţi-am spus nimică,
Şi-am sărutat cucernic mînuţa asta mică...
Ce-a năruit o casă pe-o margine de fiord.

Poeziile din *Fantazii*, ca şi cele din volumul *În grădină*, nu stau sub zodia evazionismului, a desprinderii sterile de realitate. Zugrăvind o lume feerică, de reverie, ele au şi un înţeles autobiografic, izvorînd din aspiraţia poetului către o lume senină şi fericită, către tot ceea ce este frumos şi ideal, către puritate sufletească. El îşi construia această lume prin intermediul fantaziei, al fabulaţiei lirice. Cea mai concludentă dovadă că Dimitrie Anghel îşi plăsmuia fantaziile sale din necesitatea lăuntrică de a se simţi într-o lume mai bună, o constituie un articol al său despre Ch. Perrault, în care spunea că reveriile şi poveştile „sunt o fereastră deschisă spre o lume mai bună, unde toate sunt cu putinţă, unde binefăcătoarele zîne se arată întotdeauna la timp, unde cel nedrept şi rău îşi ia pînă la sfîrşit răsplata, iar cel bun ajunge totdeauna la fericire. E lumea ideală, lumea cea desăvîrşit întocmită, pe care o întrevăd încă visătorii şi minţile cele mai înalte ce trudesc zadarnic s-o înfăptuiască“ [1]. Că această lume construită prin intermediul fantaziei era utopică, zadarnică, spulberată în cele din urmă de realităţile brutale pe care nu le putea depăşi, o înţelegea şi

[1] D. Anghel : *Pe un volum de Charles Perrault*, „Viaţa românească“, an. V, nr. 11, noiembrie 1910, p. 236.

Scanned with OKEN Scanner

poetul, cu luciditate. Edificator este finalul poeziei *Reverie*, de care am vorbit mai sus. În acelaşi sens citim şi poezia *Curcubeul*. Privind splendoarea cromatică a curcubeului, poetul vrea să-l străbată ca pe o punte, pînă la casa iubitei, plin de fericire. Iluziile sale sînt însă destrămate şi risipite de nori, deci de o realitate sumbră, poetul dîndu-şi seama, cu aceeaşi luciditate, că ele au fost zadarnice :

Dar cînd să urc, frumoasa punte
S-a destrămat, — şi-acuma norii
Au tras perdeaua către munte :
Nebuni sunt, Doamne, visătorii !

Din anumite aluzii discrete, introduse în unele poezii, înţelegem că Dimitrie Anghel era nemulţumit de realităţile în mijlocul cărora trăia şi de aceea aspira, mai mult în mod romantic decît simbolist, spre o iluzorie lume fericită. În *Visul sepiei* întîlnim un vers edificator, în care spunea : „Ce mici şi ce sărace-s splendorile terestre". La fel de grăitoare sînt versurile din poezia *Omul din lună*. În astrul nocturn poetul descoperea „un chip bizar ce rîde, privind de sus pămîntul", un om enigmatic căruia realităţile terestre îi provocau o atitudine ironică, sarcastică, „un rîs amar şi straniu".

Deşi nemulţumit şi înfrînt în aspiraţiile sale, Dimitrie Anghel n-a abdicat în neagră decepţie. El şi-a păstrat încrederea în biruinţa adevărului şi a luminii. Prin intermediul simbolului transparent îşi exprimă această încredere în admirabila poezie *Fantome*. Puterile distrugătoare — valurile, furtuna, întunericul — complotează laolaltă spre a duce la

Scanned with OKEN Scanner

pierzare navele solemne ce se apropie de țărm. Ele „aleargă și urlă"

S-ație cu grijă intrarea în port,
Iar altele urcă spre farul din turlă,
Să ceară drept vamă ca plată un mort...

Oricît de înfricoșătoare sînt forțele destructive, oricît de aprige și enorme se năpustesc asupra razei care călăuzește intrarea navelor în port, ele se dovedesc pînă la urmă neputincioase, fiind biruite de steaua luminoasă a farului. Finalul poeziei, înfățișînd ancorarea liniștită a navelor, se transformă într-un vibrant elogiu adus triumfului luminii, măreției neînfrînte a vieții :

Și-atît întuneric, și-atîta furtună
Rămîn biruite de-o singură stea.

Ceea ce a produs nedumerire, atît în epoca sa cît și la comentatorii ulteriori, a fost faptul că, deși înrîurit de estetica simbolismului, Dimitrie Anghel n-a adoptat tehnica artistică a acestui curent literar, procedeele lui formale. Mergînd pe linia tradițiilor lirice clasice, a evitat exprimarea contorsionată, artificiozitățile stilistice, sonoritățile gratuite. Atît în poeziile din volumul *În grădină* cît și în cele din *Fantazii* nu întîlnim niciodată versul liber, frînt, sintaxa și topica dezorganizată, ceea ce nu implică o negare a acestora. Poetul a cultivat cu consecvență strofa clasică de patru sau mai multe versuri, de o desăvîrșită unitate metrică. Poeziile din *În grădină* sînt scrise în versul alexandrin de 17 sau

Scanned with OKEN Scanner

18 silabe, concepute fiind ca secvenţe ale unui singur poem, după cum însuşi poetul şi-a subintitulat volumul. Chiar de la apariţia lor în periodice, poezii ca *Murmurul fîntînei* („Pagini literare", 29 aprilie 1899), *Dureri ascunse* („Literatura şi arta română", 25 octombrie 1897), *Farmec de noapte* („Literatura şi arta română", 25 octombrie 1897), *Melancolie* („Pagini literare", 14 noiembrie 1899), *Linişte* („Sămănătorul", 20 octombrie 1902) şi altele, purtau subtitlul : *În grădină*. Volumul *Fantazii*, înzestrat cu o nouă substanţă lirică, aduce modalităţi de expresie noi, variate, dar circumscrise în acelaşi cadru al versificaţiei tradiţionale. Alături de versul alexandrin de 18 silabe, care se mai păstrează într-o mică măsură, întîlnim alternanţa versurilor scurte de 6, 7 şi 8 silabe, precum şi a celor de 11 şi 12 silabe, de 13 şi 14 silabe.

Dimitrie Anghel a fost un desăvîrşit artist al cuvîntului, modelîndu-l în tipare perfecte, reliefîndu-i cele mai fine înţelesuri şi nuanţe, făcîndu-l apt să exterioreze vibraţia subtilă a gîndurilor şi sentimentelor, inefabilul senzaţiilor, să contureze lumi imaginare, peisajul feeric. Cuvintele sînt turnate într-o cadenţă ritmică impecabilă, asigurînd versurilor o încîntătoare fluiditate, o rezonanţă de melopee, cu un ecou prelung în sufletul cititorului. Dacă poetul nostru a preluat prea puţine elemente din simbolism, în schimb şi-a însuşit întru totul celebrul vers-manifest al lui Paul Verlaine „De la musique avant toute chose", punîndu-l în aplicare în propria sa creaţie, cu rezultate remarcabile. Cuvintele parcă devin sunete, orchestrate de un maestru al armoniei, capătă expresivitate melodică. Oriunde am deschide

Scanned with OKEN Scanner

cele două volume, *În grădină* şi *Fantazii*, ne întîmpină versuri de o rară muzicalitate :

Se trec şi florile de toamnă, cele din urmă flori, şi-n casă
Lîngă oglinzile-obosite, o fată şubredă şi pală
Preschimbă florile în vase, evlavios ca o vestală.
— Mor florile mîhnite, toamna, în casa cui n-a fost mireasă...

(Crizanteme)

Dimitrie Anghel scrie extrem de simplu, apelează continuu la lexicul vorbirii curente. El nu se sfieşte să întrebuinţeze şi unii termeni populari, ca acel „fieştecare" din poezia *Călătorii*. De asemenea, nu urmăreşte cu tot dinadinsul nici rimele bogate şi nici epitetele epatante, acestea fiind comune („miresme dulci", „gînduri blînde", „vrajă dulce", „petale diafane"). Dimitrie Anghel dispune însă de o mare putere imaginativă, de o rară însuşire artistică de a turna cuvintele simple, obişnuite în imagini pline de inedit şi originalitate. Fluiditatea, rezonanţa de melopee, muzicalitatea versurilor sale izvorăsc din perfecţiunea cu care îmbină cuvintele într-o strălucitoare cadenţă ritmică, din măiestria cu care creează admirabile armonii interioare. Avînd un dezvoltat simţ al succesiunii melodice a cuvintelor, Dimitrie Anghel nu-şi elabora versurile pe hîrtie, ci în gînd, mintal, rostindu-le apoi cu voce tare, cadenţat, cum ne informează prietenii şi confraţii săi apropiaţi. „În procesul său de creaţie, el era un auditiv întrucît nu-şi vedea versul ci şi-l auzea... El îşi dicta versurile, plimbîndu-se agitat prin cameră", spune E. Lo-

Scanned with OKEN Scanner

vinescu [1]. Aceasta nu înseamnă însă că poetul lucra cu uşurinţă, că nu depunea o răbdătoare şi migăloasă muncă asupra cuvîntului. Chiar dacă nu elabora pe hîrtie, ci mintal, el era chinuit de căutarea perfecţiunii, de construirea celei mai sugestive imagini, de a exterioriza ideile, sentimentele şi senzaţiile sale prin cele mai expresive mijloace. În mod auditiv, versul era şlefuit necontenit, era cizelat cu fineţe, pînă la forma ireproşabilă pe care o încredinţa hîrtiei. În acest sens, însuşi poetul mărturisea : „Cînd o idee mă stăpîneşte, atunci devin sclavul ei, sînt mereu preocupat de ea, nu mai am linişte, pretutindeni port cu mine ideea aceasta care mă frămîntă, mă chinuieşte şi nu-mi dă pace pînă nu găsesc forma de artă în care să o îmbrac“ [2].

Poet senzitiv, înzestrat cu o bogată imaginaţie, lucrîndu-şi versurile în simetrie şi reflexe, ca un giuvaergiu, Dimitrie Anghel construieşte metafore şi mai ales comparaţii pline de expresivitate. Florile din straturi par „un stol de fluturi de argint“ ; furnicile sînt văzute ca „mărgele negre sămănate pe drumuri albe de lumină“ ; un joc de apă „liniştea o taie“ ; oceanul are, printre alte bogăţii, şi „codri de mărgean“ ; bujorii sînt „hrăniţi cu sînge“ ; remarcabilă e şi metafora „un clopot e un suflet de poet“, sugerînd intensa lui vibraţie, ca şi necontenitul zbucium. O frecvenţă mult mai mare au comparaţiile, prin intermediul cărora ideile, sentimentele şi senzaţiile capătă contururi, noţiunile abstracte se

[1] E. Lovinescu : *Memorii*, vol. I, p. 199.

[2] Al. Şerban : *Statul şi literatura. Ce ne spune dl. D. Anghel*, „Flacăra“, an. I, nr. 23, 24 martie 1912, p. 179.

materializează. Astfel, imaginea garoafei, care-i aminteşte de o iubire stinsă, a rămas în suflet „ca un strop de sînge“ ; amintirile sînt „ca fulgii rămaşi uitaţi în cuiburi goale“ ; vîntul vine îmbălsămat „ca o năframă cînd o scuturi“ ; iubita îşi deschide galeş ochii „ca două flori de somnoroasă“ ; nalba şi micşunelele „par lacrimi mari de nestemată pe-un tort de catifea cusute“ ; luna printre stele „scînteie ca un ban nou într-o comoară“. Adresîndu-se iubitei, poetul îi spune graţios : „Ce drag mi-i sînul tău cel dulce şi alb ca miezul unei azimi“.

Aşa cum la Bacovia, înrîurit şi el de simbolism, întîlnim predilecţia pentru culoarea violet, în volumul *Fantazii* distingem o preocupare constantă pentru culoarea albastră, asociată unor noţiuni variate, pe linia stabilirii de corespondenţe dintre cuvinte şi culori. Violetul, la autorul *Lacustrei*, are o semnificaţie funerară, pe cînd albastrul, la poetul florilor, indică înclinaţia spre feeric. Astfel, pe apele din preajma casei care şi-o visează într-un fiord nordic, poetul ar dori ca „gheţarii să-şi pornească escadrele albastre“ *(Reverie)* ; tînărul visător din piaţa Barberini păşeşte „în umbra care s-a făcut albastră“ *(Visătorul)* ; vulcanii „rîd în discul lunii cu-albastrele cratere“ *(Omul din lună)* ; magul amintirii soseşte „cu lampa lui albastră“ *(Moartea narcisului)* ; asupra casei un ram îşi întinde „umbra lui albastră“ *(Umbre)* ; pe cerul oriental, un dom se profilează „ca un turban albastru“ *(Paharul fermecat)* ; cei doi călători stăpîniţi de dor simt că „pe-alocurea drumul se face albastru“ *(Călătorii)* ; muzicianul notează cîntecul păsărilor „cetit pe-albastra partitură“ *(Fantazie)* ; lumina zenitului este împrejmuită de „pleoapa albastră a bolţii celeste“ *(Himera)*. Punctate cu reflexele culorii

Scanned with OKEN Scanner

albastre, versurile cîştigă în farmec, îşi sporesc puterea de sugestie.

Lui Şerban Cioculescu îi datorăm observaţia că Dimitrie Anghel îşi gîndea şi îşi şlefuia atît de mult versurile, încît unele din ele au căpătat o configuraţie de sine stătătoare, putînd fi detaşate din context ca entităţi cu înţelesuri aforistice. Aşa sînt, de pildă, versurile :

Ce iertător şi bun ţi-i gîndul, în preajma florilor plăpînde !
(În grădină)

Mor florile mîhnite, toamna, în casa cui n-a fost mireasă...
(Crizanteme)

Cine-a-nţeles cît plîns ascunde sub ochi o dungă viorie ?
(Dureri ascunse)

Ah, amintirile-s ca fulgii, rămaşi uitaţi în cuiburi goale.
(În grădină)

Un clopot e un suflet de poet...
(Ex voto)

În evoluţia liricii româneşti, Dimitrie Anghel a înscris un moment important, numărîndu-se printre cei mai de seamă poeţi din prima jumătate a acestui secol. El s-a desprins uşor din atmosfera epigonismului eminescian, care-l copleşise în faza începuturilor, aflîndu-şi curînd un drum propriu de dezvoltare, afirmîndu-se ca o individualitate artistică distinctă. Înzestrat cu un remarcabil talent, cu o mare sensibilitate şi fineţe, cu o imaginaţie bogată

Scanned with OKEN Scanner

şi o desăvîrşită putere de sugestie, mînuind cu măiestrie variate mijloace de expresie, a creat o poezie profund originală, cu trăsături specifice, unice, a îmbogăţit lirica noastră cu un univers nou, cu imagini inedite, superior realizate artisticeşte. A-l defini pe Dimitrie Anghel numai ca poet al florilor, e greşit, după cum tot atît de greşit este şi a-l considera un simbolist prin excelenţă. El este un poet complex, cu un bogat şi variat registru liric, cu o viziune proprie. Specificul personalităţii sale şi profunda originalitate a operei pe care a transmis-o posterităţii rezultă din îmbinarea trăsăturilor liricii tradiţionale cu elementele gîndirii poetice moderne, într-o armonioasă sinteză, într-un aliaj nou, plin de inedit şi de farmec, străbătut de un vibrant mesaj de umanitate.

Scanned with OKEN Scanner

PROZATORUL

Dacă Dimitrie Anghel s-a dovedit un poet de profundă originalitate, îmbogăţind literatura noastră cu un nou univers liric, realizat cu mijloace proprii, de netă superioritate artistică, tot atît de profund original s-a impus şi ca prozator. În monografia pe care i-a închinat-o în 1945, Şerban Cioculescu remarca, pe bună dreptate, că „pe urmele lui Al. Macedonski, D. Anghel este prozatorul care a adus proza noastră literară la o mlădiere nouă“ [1]. Într-adevăr, scriitorul a creat o proză cu un specific aparte, cu caracteristici proprii, unice în evoluţia literaturii române la începutul acestui secol. Proza lui Dimitrie Anghel nu are o structură epică propriu-zisă, în sensul că nu vom întîlni în ea conflicte închegate, intrigi arborescente, dialogul dinamic, caractere definite prin acţiune. Substanţa prozei sale este prin excelenţă lirică, subiectivă, este alcătuită din rememorări, evocări, stări afective, notaţii intime, contemplaţii, toate transpuse într-un stil cromatic, de o mare bogăţie de nuanţe, fundamental plastic şi metaforic, în acorduri melodice, cu o tulburătoare vibraţie interioară. Dimitrie Anghel este, în această

[1] Şerban Cioculescu : *op. cit.*, p. 116.

direcţie, creatorul poemului în proză în literatura noastră. În „Istoria literaturii române“ G. Călinescu definea proza lui D. Anghel drept „excepţională şi revoluţionară“ [1], în sensul că ea conţine valori artistice fără precedent, deschizînd în întreaga noastră proză perspective nebănuite, aducînd un suflu nou, transformînd radical mijloacele de expresie.

O preocupare esenţială a prozei lui Dimitrie Anghel este evocarea trecutului, a locurilor pe unde şi-a trăit copilăria fericită, a fiinţelor dragi dispărute. Primul său volum se şi intitulează *Fantome*. Cu nostalgie şi duioşie, scriitorul reînvie chipul mamei şi al tatălui său, farmecul locurilor natale, imaginea Iaşului de odinioară, întîmplări petrecute de demult, prietenii intimi. Paseismul prozatorului izvorăşte din aceeaşi tendinţă structurală a temperamentului său de a se identifica cu o lume care nu-i vulnerează sufletul, sensibilitatea şi aspiraţiile. Aşa cum se refugiase în lumea florilor, se reîntoarce în trecut pentru că acolo s-au sedimentat şi s-au păstrat, filtrate de trecerea vremii, amintirile frumoase, întîmplările duioase, imaginile care dau senzaţii intense. Şi în proză, Dimitrie Anghel a rămas un senzitiv, un liric subiectiv, trăind într-o lume creată de el însuşi, prin sensibilitatea sa, prin puterea de a trăi intens propriile stări afective. Reînviind trecutul, se caută pe sine, doreşte să recompună imaginile de odinioară, care au vibrat prelung în sufletul său. „Căutătorul de amintiri pe el singur se căuta, de viaţa lui i-a fost dor şi voi toţi aţi trăit o dată cu el laolaltă în tăcutul şi liniştitul oraş al copilăriei lui“, spune în *Epilog*, continuînd : „Pentru că i-a fost dor

[1] G. Călinescu : *op. cit.*, p. 608.

de el, a trezit multele clopote în turnuri şi le-a pus să plîngă. Pentru că i-a fost dor de voi, a ales cuvinte care dor şi care vibrează în felul lor, în anumite ceasuri cînd sufletul şi-aduce aminte".

Reîntoarcerea în trecut e determinată deseori de o singură senzaţie, olfactivă, auditivă sau vizuală, care se insinuează în sensibilitatea sa, trezindu-i amintirile. O mireasmă de floare, un sunet, o melodie sau aspectul aparte al unui obiect îl scot parcă din ireversibila trecere a timpului, îl recheamă şi-l transpun cu mulţi ani în urmă, în aceleaşi împrejurări în care a trăit prima dată senzaţia respectivă. Stînd visător, în înserare, simte „un miros tulburător de floare de tei" care „îşi face loc şi se strecoară în casă, adus de cine ştie unde". Cuprins de această senzaţie olfactivă, îşi aminteşte de un bun prieten dispărut, cu care a visat de atîtea ori în anii adolescenţei ieşene, vrăjiţi de parfumul teilor, de „mireasma asta ce stăpînea romanticele nopţi de iunie ale oraşului adolescenţei noastre", începînd apoi să depene scenă cu scenă, episod cu episod din perioada comuniunii lor sufleteşti (*Ex voto*). Altă dată, ascultînd glasul nenumăratelor clopote ale Iaşului, cu ecoul lor prelung şi plin de fiori tainici, reîntregeşte în viziunea sa o lume dispărută, reconstituie atmosfera în care s-a simţit fericit odinioară: „În neguri clopotele plîng, se tînguiesc, se cheamă, cum nu le-am mai auzit nicăieri în altă parte. Sunete grave pornesc coperite, călătorind parcă prin apă se ajung cu altele, se-nfrăţesc, se-mpreună, pentru ca să amuţească şi să reînceapă iarăşi într-o armonie surdă, într-un murmur confuz.

Scanned with OKEN Scanner

De multe ori mi se pare că am pus urechea la pămînt şi că ascult, aşa vine de departe sunetul, aşa de trist plîng clopotele. Parcă e glasul unei vieţi care a apus, parcă ar fi un ecou venit de cine ştie unde" *(Clopotele)*.

Deopotrivă cu cele olfactive şi auditive, senzaţiile vizuale declanşează şi ele în sufletul scriitorului emoţii retrospective. Privind un afiş uzat, găsit într-o carte, îşi aduce aminte „de teatrul vechi şi de actorii lui", gîndindu-se „cu ce plăcere mergea lumea la teatru pe vremea aceea, cînd toaleta era de rigoare şi cucoanele se găteau ca de bal, ca să vadă şi să fie văzute" *(De vorbă cu un afiş)*. Tabloul şi ambianţa serilor de spectacol sînt reconstituite în amănuntele pitoreşti, în detaliul semnificativ, începînd cu pregătirile din faţa oglinzii, continuînd cu sosirea la teatru în trăsuri şi cupeuri şi încheind cu atmosfera din sală, cu jocul actorilor.

Scrierile care evocă trecutul impresionează în primul rînd prin sinceritatea lor cuceritoare. Refugiindu-se în lumea fantomelor, a figurilor dispărute şi a stărilor de lucruri de odinioară, din dorinţa de a retrăi amintirile păstrate nostalgic în suflet, Dimitrie Anghel nu exagerează nimic, nu se amăgeşte şi nu ne amăgeşte înfrumuseţînd gratuit, nu literaturizează artificial, cu scopul de a polei şi de a elogia fără măsură vremurile de demult. El îşi rememorează imaginile din copilărie şi adolescenţă aşa cum le-a cunoscut, aşa cum le-a trăit. Străduindu-se să ne convingă că ele erau luminoase şi fericite, ori dureroase şi triste, prozatorul se păstrează mereu în zona unui realism liric pregnant, proiectat dintr-o perspectivă proprie.

Scanned with OKEN Scanner

Evocîndu-şi părinţii, rudele şi prietenii apropiaţi, rechemîndu-i din negura vremilor, Dimitrie Anghel nu o face melodramatic, pe un ton lacrimogen. Afectivitatea sa e controlată, lucidă. Cu cei dispăruţi el parcă stă de vorbă în intimitate, se confesează în faţa lor, îi întreabă şi aşteaptă răspunsuri, li se adresează direct, învăluindu-şi cuvintele în vibrante accente de duioşie, de melancolie. Mamei sale, stinsă din viaţă mult prea devreme, îi închină pagini de o copleşitoare emoţie, i se adresează stăpînit de eternul fior al dragostei neţărmurite faţă de aceea ce ne-a dat viaţă : „Mamă ! Ce puţin am rostit numele tău şi cît de vag îmi aduc aminte de tine... O negură te învăluie şi parcă din neguri e urzit şi conturul tău... Fără de vreme tu ţi-ai închis ochii, şi eu ţi-am văzut aşa de puţin dragile lumini aplecate peste mine ; fără de vreme mînele tale au încremenit şi eu le-am simţit aşa de puţin mîngîierea“ *(Mama)*.

Le fel de duios recheamă din lumea nefiinţei şi pe prietenul iubit, spre a-şi reaminti împreună tot ceea ce anii au spulberat în vînt şi-au îngropat în ţărînă : „Oricum, în ţintirimul îndepărtat de ţară, în care te-au îngropat ai tăi, somnul tău trebuie să fie tulburat de puterea amintirilor mele, care au fost cîndva şi ale tale. De este aşa, ajută-mă să le reîntregim şi să scăpăm ceva din noi, din marele şi înfricoşatul întuneric ce ne pîndeşte“ *(Ex voto)*.

Evocînd trecutul şi chipurile celor dispăruţi, prin prisma realismului liric, Dimitrie Anghel îmbină duioşia cu luciditatea, relevă şi faţetele luminoase şi cele umbrite. Înlăturînd iarăşi barierele dintre

Scanned with OKEN Scanner

ființă și neființă, stă de vorbă cu tatăl său ca într-un moment de mare cumpănă, ca într-un ceas al supremelor destăinuiri. Fiul îi reproșează tatălui lipsa căldurii și a dragostei părintești, convertite în sete pătimașă după avere. Reproșul nu este însă făcut cu ostentație, cu violență, ci cu discreție, cu reținere, învăluit în melancolia și regretul dureros al celui ce n-a cunoscut iubirea paternă: „O clipă de răgaz n-ai avut să-ți mîngîi copiii. Străini am crescut noi de tine și puțin am auzit vorba ta... Ca un miraj nălucitor te-a chemat pe tine strălucirea aurului, și tu cel dezbrăcat de toate patimele ai alergat după el pînă ce ai căzut. Negrul neant la tine a fost mărginit de un zid de aur și zidul s-a prăbușit peste tine, îngropîndu-te sub el" *(Tata)*.

Proza lui Dimitrie Anghel, și îndeosebi cea din volumul *Fantome*, se desfășoară continuu, fluid, fără dialog, fără intercalări și suprapuneri de planuri. Această caracteristică este adecvată și în deplină concordanță cu substanța ei, prin excelență lirică, constituită din confesiunile și monologurile intime ale scriitorului, din evocări și rememorări, din depănarea imaginilor păstrate în suflet. Narrarea se produce însă cu scopul de a crea atmosferă, de a sugera ambianța unor vremuri stinse, de a retrăi farmecul amintirilor, evitîndu-se descripția nudă, realizîndu-se prin mijloacele atît de subtile ale poemului în proză. Scriitorul își exteriorizează stările afective în pagini de incantație, cu finețe și grație zitate, parcă lucrează în filigran, într-un stil plin de savoare, bogat în nuanțe, de o mare forță expresivă. Frazele se succed în ritmuri melodice, au armonii și rezonanțe interioare, comunică emoții

Scanned with OKEN Scanner

intense, încărcate de melancolia şi nostalgia amintirilor.

Mulţi din scriitorii noştri şi-au evocat copilăria şi adolescenţa, începînd cu Vasile Alecsandri, Alecu Russo şi N. Gane, continuînd cu Ion Creangă, Delavrancea, Ion Slavici, pînă la Emil Gîrleanu şi Mihail Sadoveanu, însă între modul de evocare al acestora şi cel al lui Dimitrie Anghel putem distinge o notă specifică. La cei amintiţi, imaginile copilăriei sînt transpuse cu mijloacele epicului propriu-zis, sînt transfigurate artistic şi încadrate într-o acţiune construită pe coordonatele unui conflict, dialogul avînd o prezenţă comună. La Dimitrie Anghel domină exclusiv stilul poematic, evocările sale fiind în esenţă efuziuni lirice, descărcări ale sufletului, transmiţînd emoţii şi senzaţii păstrate întocmai în sensibilitatea sa, după trecerea anilor. La acestea nu se adaugă decît interiorizarea şi meditaţia omului matur, undele melancoliei şi ale nostalgiei care-l cuprind în momentele de retrospectivă.

De la o vîrstă fragedă, din timpul războiului pentru independenţă din 1877, a păstrat în amintirea sa imaginea unei gărzi imperiale ruseşti, condusă de un general şi însoţită de o fanfară, trecînd prin acelaşi codru prin care călătorea cu mama şi tatăl său, într-un amurg de toamnă. Ceea ce l-a impresionat mai mult nu a fost atît faptul că generalul a oprit garda şi a schimbat cîteva cuvinte, în franţuzeşte, cu părinţii săi, ci contrastul dezolant, înţeles bine acum, la vîrsta rememorărilor, dintre strălucitoarea eleganţă a gărzii imperiale şi aspectul codrului desfrunzit şi veştejit: „Codrul bătrîn de stejar, trist şi întunecat cum era,

Scanned with OKEN Scanner

nu avea flori să arunce, nici ghirlănzi triumfale de întins peste capetele lor. Frunzele moarte ce le aruncau crengile cu gestul lor de deznădejde, nu aveau eleganţa braţelor ce aruncă mănunchiuri în calea celor biruitori.

Prin codrul bătrîn treceau mai mult prevestiri de moarte, şi eleganţa aceea părea stranie în pustiul acela, unde fiecare era un călător" *(Garda imperială)*.

Din copilărie i-au rămas în inimă dulci reverii, senzaţii încîntătoare, imagini pline de pitoresc şi de farmec, care i-au nutrit întotdeauna dragostea de natură, l-au sensibilizat, făcîndu-l să pătrundă şi să înţeleagă tainicul fior al miresmelor şi al culorilor. Adeseori, împreună cu fratele său, stăteau nopţile de vară afară, în cerdac sau pe lespezile de piatră ale scărilor, în ambianţa feerică a peisajului: „Toată poezia aceea semănată aşa de darnic, toată simfonia viorie de semitonuri, unde nimic nu răneşte ochiul, toată lumea de vis care îndulceşte decorurile, cît de mult nu ne-au desfătat! ...Nemărginita poezie risipită aşa de darnic, de la lacrima stelei din infinit şi pînă la stropul de lumină al licuriciului mi-au luminat îndeajuns ochii. Freamătele împrăştiate care trec pe vîrfurile ierburilor plecate, ca şi pe înaltele frunzare ale copacilor, mi-au fermecat cu prisos auzul. Miresmele toate, pe care trupurile florilor le exală, m-au făcut să ştiu ce-i îmbătarea şi să-mi pot fermeca singur, oriunde aş fi, întunericul" *(Fata din dafin)*.

Dimitrie Anghel îşi rememora anii fericiţi ai copilăriei şi adolescenţei deoarece aspectele prezentului lui îl nemulţumeau, îl mîhneau. Cea mai mare repulsie i-o provoca goana nebună după aur, pe care

Scanned with OKEN Scanner

o observa la contemporanii săi. Prozatorul înţelegea că, sub puterea nefastă a setei de aur, oamenii erau destrămaţi moraliceşte, pierdeau trăsăturile lor umane, deveneau mecanisme fără urmă de sensibilitate. Îndurerat de soarta funestă a semenilor săi, scriitorul se adresa banului distrugător în acelaşi ton poematic, cu o discretă notă de compasiune: „O ban de aur, rotund şi galben ca faţa soarelui. ban de argint alb la faţă ca luna, şi tu ban sărac de aramă, negru şi posomorît ca faţa pămîntului, — aur, argint ori aramă, deopotrivă de ademenitoare. bucăţi de metal cu efigii şterse şi ani trecuţi, ce faceţi voi cu omul, cum îi ştergeţi şi-i schimbaţi voi înfăţişarea asemeni efigiilor voastre şi-l faceţi de nerecunoscut ?“ *(Altă poveste)*. Cu o evidentă atitudine critică, Dimitrie Anghel relevă şi în altă scriere aspectele monstruoase ale goanei după aur: „Mîinile acestor oameni cînd se întind spre a-ţi da bună ziua au aerul de a încasa; pleoapele, cînd ochiul lor te priveşte, fac creţuri în jurul lor ca hîrtiile de bancă mototolite, gurile se deschid sau se strîng ca nişte pungi“ *(Cifre)*.

Ca toţi scriitorii moldoveni, Dimitrie Anghel a iubit cu ardoare Iaşul, trăind în el romantica vîrstă a adolescenţei, cunoscînd primele avînturi ale tinereţii, înconjurat de un peisaj patriarhal. Declinul Iaşului îl întristează pe prozator, simţind cum, o dată cu strălucirea oraşului, pier şi cele mai frumoase imagini care i-au luminat adolescenţa. Iaşul din societatea contemporană lui îl nemulţumeşte pe Dimitrie Anghel, deoarece universul spiritual şi moral al oraşului începe să se îngusteze, atmosfera plină de splendoare altădată începe să se atrofieze, sub apăsarea unor practici şi preocupări meschine,

Scanned with OKEN Scanner

sub povara plictisului. Ceea ce îl mîhneşte mai mult este monotonia, renunţarea oamenilor de a urmări un nobil ideal în viaţă, aceştia complăcîndu-se într-o existenţă cu orizontul limitat : „În afară de micile lor daraveri cotidiene, de orele de slujbă sau de birou, căci mai toţi sînt funcţionari şi sinecurişti, nimic alta nu-i mai tulbură. Fiecare aşteaptă cîte o moştenire să-i cadă din cer, după ani de zile de la năruirea fantasticelor averi ce au fost, ca un naufragiat care nădăjduieşte corabia mîntuitoare... La capătul acestui trai comun, nici un ideal, nici o încercare măcar pentru a ieşi şi a da o dovadă de existenţa lor". Scriitorul nu ia însă cunoştinţă pasiv de aspectul dezolant al Iaşului. El se frămîntă lăuntric, suferă, caută să afle cauzele declinului şi căile de îndreptare, din dorinţa de a readuce farmecul de odinioară, stările sale sufleteşti exprimîndu-le printr-o succesiune de interogaţii, în care se împletesc întristarea, clocotul reţinut al nemulţumirii şi aspiraţia către frumos, către sublim : „Cum se explică aceasta ? Ce fatalitate s-a abătut peste oraşul acesta mort ? De ce energiile dorm şi nu e chip să se mai redeştepte ? De ce atîta renunţare de sine ? Ce e somnolenţa aceasta vagă şi misterioasă care-i leneveşte pe toţi, le îngreuie avîntul şi-i face să se asemene ? Să fie lipsa unui mîntuitor ? Şi dacă ar veni oare acela, l-ar asculta cineva ? Ar fi el în stare să împrăştie atmosfera asta de somnolenţă biruitoare, în care plîng şi se tînguiesc clopotele ca într-un oraş din legende, scufundat sub ape ?" *(Clopotele)*.

În evocarea Iaşului din vremea fericitei sale copilării şi adolescenţe, Dimitrie Anghel nu a reuşit însă să se menţină întotdeauna pe linia specifică

a realismului său liric. În anumite momente s-a lăsat sedus de unele teze ale ideologiei sămănătoriste, infiltrate în gîndirea sa artistică, poate fără ca el să fie conştient de aceasta, în îndelungata perioadă de colaborare şi de activitate redacţională la revista care a constituit principala tribună de manifestare a acestui curent literar. Înrîurirea sămănătorismului, la D. Anghel, se observă în direcţia elogierii boierimii, a regretului după vremurile patriarhale aflate sub oblăduirea „înţeleaptă" şi plină de „bunătate" a boierimii „de neam", „de viţă veche", văzută ca singura păstrătoare de tradiţii, legată de pămînt, înţelegătoare faţă de soarta ţărănimii. El se apropie de Emil Gîrleanu care, în aceeaşi epocă, tipărise volumul *Bătrînii — schiţe din viaţa boierilor moldoveni*, axat în întregime pe elogierea boierimii, pe regretul după viaţa stinsă a acesteia. Reînviind, prin antiteza trecut-prezent, imaginea Iaşului de odinioară şi a celui cunoscut în vremea în care-şi scria evocările, Dimitrie Anghel deplînge destrămarea boierimii, aceea care asigura splendoarea veche a oraşului prin lux şi opulenţă : „Era bogăţie, şi nu era seară cu lună să nu urce trăsurile pe dealul Copoului. Iaşul era un ostrov fericit, o oază de verdeaţă împrejmuită de vii roditoare, cu grădini fermecate în care cîntecele privighetorilor se amestecau cu ale viorilor ascunse prin boschete. Era ostrovul binecuvîntat, în care se aciuase boierii noştri mari, ultimii păstrători ai unei lumi ce nu mai este.

Cobor la vale trist sub teii cari au îmbătrînit şi murmură mişcîndu-şi umbrele. Şi iată, parcă văd trăsurile iar cum se opresc pe la ronduri, unde alţi

Scanned with OKEN Scanner

lăutari cîntă. Parcă le văd acuma în plină bătaie de lună, cu alte haine, ca pe vremea noastră, cu crenoline mari şi învoalte, cu mijlocul subţire, cu pălării cu streşine mari pe sub cari scapătă zulufii pînă pe umeri. Toţi se cunosc şi figurile lor toate parcă-mi sunt cunoscute şi mie, şi mi-e jale de dînsele, ca de-o lume de morţi". Imaginea prezentului îi repugnă scriitorului deoarece nu mai are în centrul ei figura boierilor, locul acestora luîndu-l „străinii", „veneticii" ; „În Iaşul mohorît al zilelor noastre, în Iaşul lepros şi vulgar, străinii s-au mutat şi au pus mîna pe vechile case boiereşti, pe parfumatele grădini de altădată" (*Fantome*).

În afară de aceste accidentale şi scurte devieri în zona sămănătoristă, proza lui Dimitrie Anghel se păstrează la un echilibru constant, distingîndu-se şi prin alte trăsături proprii demne de relevat. Astfel, evocarea unor scene din trecut şi a fizionomiilor unor persoane dispărute se realizează şi prin descrierea interioarelor de locuinţă, a obiectelor şi a mobilelor care o populează. Prozatorul se înrudeşte, pe această linie, cu I. A. Bassarabescu, care a excelat în zugrăvirea aşa-zisei „naturi moarte", însă şi în acest caz există o diferenţă specifică. I. A. Bassarabescu descrie obiectele, interioarele cu o pronunţată finalitate umorist-satirică, cu multă ironie în subtext. La Dimitrie Anghel nu întîlnim însă nici o nuanţă ironică, satirică. Evocarea trecutului şi a figurilor dispărute, prin descrierea interioarelor, a obiectelor, poartă pecetea lirismului, a participării afective, e străbătută de undele regretului şi ale melancoliei, se realizează prin acelaşi stil poematic. Astfel, înfăţişînd obiectele din camera în care s-a stins din viaţă mama bunului

Scanned with OKEN Scanner

său prieten, aşa cum au rămas nemişcate din clipa supremului exod, prozatorul sugerează că aceea ce-a plecat în lumea nefiinţei era o femeie tînără, frumoasă, distinsă: „Deasupra patului, pologul roz atîrna ocrotitor, pernele fin brodate chemau parcă la hodină. Plapoma de mătasă, aşezată şi ea, gata aşternută pentru somn. Peste plapomă, spuma unei cămăşi albe, şi lîngă pat doi pantofiori, ca lăsaţi atunci din picioare. Alături, o măsuţă, cu o cupă de cleştar, pe marginea căreia jucau lumini, cupa, care primea inelele în fiecare seară. Un Crist de ivoriu, cu faţa torturată sub cununa de spini îşi întindea braţele deznădăjduite. Pe o sofa, o carte neîncepută, cu un semn la o pagină, îşi aştepta încă stăpînul..." (*Ex voto*).

Dimitrie Anghel utilizează cu consecvenţă procedeele poematice, dar substanţa prozei sale nu e monocordă. Ca şi în lirică, volumele de proză au, aproape fiecare în parte, o configuraţie proprie, o tematică specifică, o perspectivă diferită. Volumul *Fantome* e alcătuit în întregime din evocări şi rememorări, reînviind imaginile copilăriei fericite şi ale adolescenţei romantice, figurile celor dragi dispăruţi în lumea amintirii, atmosfera încîntătoare a Iaşului de odinioară. Un cu totul alt profil are însă volumul *Oglinda fermecată*. În mod semnificativ, el se şi subintitulează „fantazii". Aici nu întîlnim o proză de evocare şi nici una cu caracter fantastic, ci, aşa cum precizează clar subtitlul, parcurgem o proză de fantazare, de incantaţie lirică, în care imaginaţia şi broderia metaforică joacă un rol preponderent, o proză de notaţii şi contemplaţii, relevînd aceeaşi înclinaţie structurală a scriitorului spre feeric.

Scanned with OKEN Scanner

E firesc să ne întrebăm de ce şi în proză Dimitrie Anghel explorează alte zone decît cele ale realităţii imediate ? Răspunsul este asemănător cu cel pe care am încercat să-l dăm la analiza liricii. Acum îl putem completa cu alte mărturii edificatoare, directe sau indirecte, ale scriitorului însuşi. Temperament romantic, Dimitrie Anghel fantazează în proză tot din dorinţa de a depăşi realitatea care-l nemulţumeşte, de a-şi construi, subiectiv, o ambianţă care să corespundă simţirii şi aspiraţiilor sale către tot ceea ce este frumos şi uman. În *Ex voto* îşi declară convingerea că „realitatea brutală nu e partea mea pe lumea asta". Cu un înţeles mult mai adînc este schiţa iniţială a volumului, care îi dă şi titlul, *Oglinda fermecată*. Năzuinţa de a pătrunde într-o lume clădită altfel decît aceea de care se loveşte zilnic se continuă şi în plan oniric. Ţesătura fină a visului e simbolică, aluzivă. Cel ce visează, scriitorul, simte că „o duşmănie contra alcătuirii fireşti a lucrurilor fierbea în sufletul meu, monotonia aceloraşi decoruri înălţate de ani şi în care mă îngrădise o voinţă ce nu era a mea, mă răzvrăteau". Pe el îl chinuie înşiruirea nemişcată şi supusă a plopilor din grădină, care nu puteau trece dincolo de poartă, „în largul cîmpului spre libertate". Cu o oglindă fermecată — simbolul puterii de fantazare —, începe să transforme peisajul grădinii sale, păşeşte printre arbori şi printre flori „ca un dezrobitor". Plopii simt pulsaţia altei vieţi, o pornesc pe poartă, spre libertate ; ferestrele caselor „privesc lung şi avid noua priveliştе a şesului luminat de lună" ; duzii îşi schimbă locurile între ei ; întreaga grădină capătă o altă înfăţişare, fremătătoare. Mulţumit şi fericit că a putut să dea

Scanned with OKEN Scanner

un sens nou celor ce-l înconjurau, îşi ia oglinda miraculoasă şi porneşte în lume, ca „s-o izbăvească de urît".

Această „izbăvire de urît" l-a făcut pe Dimitrie Anghel să fantazeze. Poemele în proză din *Oglinda fermecată* sînt euforii ale sufletului, superbe jocuri de imagini. Deseori fantazarea se organizează compoziţional pe elementele unui pretext. De pildă, pe marginea unor sumare amănunte asupra împrejurărilor în care a murit tatăl unui prieten fictiv, Enric, într-o noapte de primăvară, prozatorul brodează o ghirlandă de metafore şi comparaţii, un adevărat efluviu imagistic, conturînd un fermecător peisaj nocturn şi selenar: „Un liliac mişca din cînd în cînd o umbră viorie care apărea şi dispărea pe pereţii casei. Apoi privighetoarea cînta, voind parcă anume să arate cît de neţărmurită era tăcerea ce stăpînea.

Din cuibul roş al bujorilor ce păreau nişte potire de sînge, cîţiva fluturi se ridicară buimaci de somn, ca înşelaţi de un zor de ziuă. Privighetoarea îşi fărîmă trilurile şi muţenia în urma lor se întinse mai ciudată, mai ireală şi mai nemărginită.

Lumina rece a lunii, cercetătoare şi curioasă, pătrundea pretutindeni, şi în discul ei alb, ca alipit de ochiul unui geam, semuirea de om ce priveşte totdeauna părea că pîndeşte pe cineva nevăzut" (*Din tainele lunii*).

Mirificul decor nocturn, cu bolta cerului încrustată magnific de astrele strălucitoare, cu fabuloasele lor reprezentări, e zugrăvit în *Culegătorul de stele căzătoare* tot prin intermediul unui pretext, de natură fantazistă. Enric, prietenul fictiv, apare de data aceasta în ipostaza unui om cu visuri nă-

lucitoare, fantasmagorice. Rătăcind prin lume, el adună pietrele de meteoriţi, cu care vrea „să înfăptuiască cerul pe pămînt", să construiască o casă fără nimic pămîntesc în ea, străină de micimile terestre. Pe această schemă, scriitorul compune însă o adevărată feerie, aceea a înserării şi a înnoptării.

Altă dată Dimitrie Anghel alege un pretext din realitatea concretă, înconjurătoare, pe care îl converteşte însă şi-l transpune tot prin prisma fantaziei. Aşa procedează în schiţa *Hefaistos*. Pentru a descrie straniile fantasme ale unui incendiu izbucnit la o fabrică de panglici, materializează o noţiune mitologică, pe Hefaistos, zeul focului, îl înzestrează cu însuşiri umane, plăsmuind un conflict între acesta şi tinerele lucrătoare din fabrică. Mîniat că fetele chicotesc ironic pe seama urîţeniei lui, Hefaistos vrea să se răzbune, îşi dezlănţuie puterile incandescente. Vîlvătăile, nălucile şi formele fantastice ale flăcărilor sub care se întrupează Hefaistos sînt înfăţişate cu o desăvîrşită forţă de sugestie, în secvenţe uluitoare, adînc impresionante, într-o pagină de mare expresivitate — pagină de antologie, pe care, cu îngăduinţa cititorului, o reproducem în întregime, nevoind să-i ştirbim, prin rezumări sau scurtări, valoarea artistică intrinsecă: „Prin toate ferestrele deodată se înălţă Hefaistos sub formă de flacără şi privi întunericul de afară, luminînd cu scîntei zăpada căzută de curînd. Grăbit apoi aleargă prin ganguri, săltînd urcă în goană treptele scărilor, cu mii de aripi bătu zidurile ca şi cum s-ar fi năduşit, îşi încordă puternicii umeri şi ridică acoperişul, ieşind afară pe sub streşini, în mii de limbi de foc, ca să caute aer şi să respire.

Scanned with OKEN Scanner

Aerul însă pătrunzînd, răzbi înapoi norii de fum şi şăgalnicul zeu cu toată obişnuinţa plămînilor lui încercaţi, simţind că se covîrşeşte, îşi înfipse creştetul şi ridicînd cu totul acoperişul ieşi afară sub cerul liber uimind cu strălucirea lui nenumăratul norod al celor de sus ca şi al celor de jos care se adunase ca să-l privească.

Împodobit ca pentru o sărbătoare ieşea cum cel ce îşi petrecea viaţa mai mult sub pămînt, fluturînd mătăsuri roşii, verzi şi albastre, îşi arăta multipla fiinţă cu multicolore panglici înnodate în plete, îşi scutura capul, cu mîinile pline de funde, pe care le arunca în ploaie de artificii, se proiectă deasupra zidurilor suflînd un nor de fluturi şi de scîntei pe nări şi pe gură".

Dimitrie Anghel schimbă deseori unghiul optic şi mijloacele compoziţionale ale fantaziilor sale. Ca şi în poezie, psalmodiază pe tema agoniei florilor, infuzîndu-ne un sentiment de regret, de compasiune pentru cele care se sting în tăcere, neştiute de nimeni *(Gherghina)*, sau care dispar împreună, deodată, neputînd suporta, ca şi oamenii, sfîşietoarea şi eterna despărţire (*Două agonii*). În alte scrieri, preluînd motive folclorice, mituri şi legende, le transpune cu o viziune proprie, în tonalitate lirică, apropiată de cea a basmului, dar fără intervenţia dialogului (*Jertfa*). Unele poeme în proză au un accentuat caracter meditativ. Spre exemplu, privind epava unui vas, scriitorul nu-şi poate reţine un glas de durere şi de revoltă sufletească împotriva loviturilor crude ale destinului, împotriva dislocării şi năruirii echilibrului vieţii, a creaţiilor umane: „O! Eterne naufragii, cum le prefaceţi voi toate şi cum vă bateţi joc de tot ce durăm noi pe pămînt şi pe

Scanned with OKEN Scanner

ape. Cum încremeniţi voi lucrul ce-a fost mişcător şi dezrobiţi ce-a fost clădit pe temelii statornice odată!" (*Vasul-fantomă*). Rămînînd în sfera realităţilor umane, se preocupă în primul rînd de relevarea celor mai frumoase trăsături de caracter, a celor mai nobile şi gingaşe sentimente, cum este cel al iubirii, căruia îi închină pagini de intensă vibraţie (*Scrisorile*). Unul din cele mai minunate poeme în proză, realizat prin interferenţa ficţiunii cu datele realului, este *Sonata lunii*. Făcînd dovada unui extraordinar simţ muzical, a unei profunde înţelegeri a inefabilului armoniei sunetelor, Dimitrie Anghel reconstituie momentul înălţător, ambianţa sublimă în care Beethoven a compus nemuritoarea sa sonată. Mai întîi e recreată atmosfera, dominată de fiorul selenar: „Nepăsătoare şi albă, aducînd cu ea un fior necunoscut, impalpabila lumină a mortului astru creşte însă pe nesimţite. Albă, albă, neînchipuit de albă, ca şi cum ar fi trecut printr-un bulgăr de gheaţă, a ajuns acum drept în fereastră şi a pătruns în odaie. Fulgerătoarele clape de fildeş ale clavecinului străvechi, peste care dormeau aţipite visurile, s-au luminat." Urmează apoi evocarea momentului de inspiraţie, a compunerii sonatei, tălmăcindu-se fiecare sunet, fiecare nuanţă: „Triste cele trei note funebre ca rupte din inima umbrei reveniră, jalnice ca scăpate dintr-o urnă funerară, unde au dormit îndelung, se redeşteptară. Sfioasă, îndepărtata chemare de glorie căută să se strecoare iarăşi, dar sunetele de fanfară muriră. Deznădăjduite, degetele urniră alte note, strecurîndu-se printre clapele albe şi negre, ca printre lumini şi umbre, şi o plîngere domoală, ca un suspin, începu să se reverse, ca şi cum lacrimile lui însuşi

Scanned with OKEN Scanner

cădeau pe clape trezind sonoritățile acestea umbrite... Revolta dormea încă, aţipită undeva, îndărătul coardelor, dar tremurătoarele mîini o treziră şi pe ea fără voie ; şi mîniosul chip al celei deşteptată din somn privi o clipă nedumerit la cealaltă faţă şi trecu peste ea într-o furtună de sunete".

În celelalte volume de proză, *Steluţa*, *Triumful vieţii* şi *Povestea celor necăjiţi*, Dimitrie Anghel adoptă noi modalităţi de expresie, modelează altfel substanţa epică, îşi schimbă perspectiva, imprimînd scrierilor sale noi sensuri. Preocuparea dominantă nu mai este aceea de a reînvia trecutul şi nici de a construi cu imaginaţia o lume de feerie. În foarte puţine locuri mai întîlnim tentaţia fantazării, a explorării unei lumi de basm. Dar chiar cînd se lasă condus de această tentaţie, se străduie să introducă în scrierile respective simboluri şi semnificaţii mai largi, de ordin uman şi social. Aşa procedează, bunăoară, în fragmentul de roman fantazist *Hipparc şi Didona*, publicat numai în „Almanahul societăţii scriitorilor români" pe anul 1912 şi introdus în volumul postum *Opere complete — proză*. Eroul, sculptorul Hipparc, îndurerat că Didona, iubita lui, şi-a pierdut viaţa într-un naufragiu, o reîntrupează într-o statuie, pe care o aşază pe zidurile cetăţii Tomis. Dar valurile mării, îndrăgostite de Didona, o smulg şi de acolo. Abia într-o altă epocă istorică, în urma unor cataclisme, statuia apare din nou la lumină, fiind aşezată de astă dată într-un muzeu. Romanul, în întregul lui, ar fi avut un sens simbolic, cum precizează G. Călinescu [1], şi anume că artistul

[1] G. Călinescu : *Istoria literaturii române*, p. 611.

Scanned with OKEN Scanner

creează opera de artă prin suferinţă, printr-o supremă dăruire de sine.

Schiţa *Povestea celor necăjiţi*, deşi e concepută ca un basm, are numai aparent o nuanţă de fantazie, conţinînd, în simbolurile ei, adînci semnificaţii sociale, degajînd chiar o atitudine protestatară. Dimitrie Anghel demonstra aici că cei mulţi, striviţi de sărăcie şi mizerie, trudeau din zori şi pînă-n noapte, în suferinţă, numai pentru îndestularea şi huzurul celor avuţi, celor ce-i stăpîneau, care îşi însuşeau roadele istovitoarei lor munci. Un ţăran necăjit, sărac lipit pămîntului, e dus de o flacără, simbolică, pînă la palatul noroacelor. Aici vede mai întîi o babă chinuită, îmbrăcată numai în zdrenţe, care iese din palat cu o sapă în spinare. Cuvintele rostite de babă sînt edificatoare, ea reprezentînd pe cei mulţi, asupriţi: „— Apoi eu sînt norocul împărătesei voastre. Şi de aceea mă scol o dată cu soarele, ca să aibă ea mîinile albe şi să poată purta cunună pe cap şi veşminte de purpură pe umeri. Pentru ea mă-ndoi de mii de ori pe zi din şele şi ridic necontenit sapa asta, plîngînd, ca să n-aibă mîinile ei alta de făcut, decît să-şi ridice oglinda şi să se privească într-însa. iar ochii ei să rămîie limpezi totdeauna şi să n-aibă lacrime de plîns ca să-şi ofilească obrajii".

În urma bătrînei ies din palat altele, tot atît de chinuite şi triste, zorite să înceapă truda. Întrebîndu-le cine sînt, „ele au răspuns că sunt noroacele domniţelor ori ale curtenilor, ori ale atîtor alţi pierde-vară şi linge-blide, care trăiesc din bleşug şi se trîndăvesc cu somnul".

Dimitrie Anghel dezvăluia, prin intermediul simbolurilor de basm, contrastul, sau mai bine zis prăpastia socială dintre două lumi opuse, lumea celor mulţi,

Scanned with OKEN Scanner

umiliţi, care trudeau ca robii, şi lumea celor puţini, care trăiau în huzur şi desfrîu. Pentru aceştia din urmă, notează scriitorul, „pornea la muncă acest norod chinuit de umbre rufoase". Şi în timp ce norodul se istovea, în palat „flaute, viori şi chitare îşi împreunau sunetul, rîsete vesele se amestecau în clinchete de pahare, şi zuruitul aurului şi argintului, mai vesel încă decît rîsul". Pătrunzînd în palat, omul sărac observă cum „cristalurile şi argintăriile luceau", iar „în jurul meselor pline de bunătăţi, cei ce erau noroacele altora, a atîtor chinuiţi şi oropsiţi ca şi dînsul, mîncau şi se desfătau, ca unii ce nu ştiu ce sunt grijile şi necazurile". Săracul îl vede şi-l recunoaşte pe cel pentru care trudea şi el, simţind în suflet un clocot de revoltă. Atunci, ridică sapa să-l lovească, dar este oprit de slujitori şi îmbrîncit afară din palat. Abia în acel moment, „pentru întîia dată în viaţa lui chinuită i se păru ciudat că fierul acesta ascuţit, pe al cărui tăiuş lucea o rază de soare, nu i-a dat niciodată răgaz să cugete că mai poate fi bun şi la altceva, decît la săpatul ogorului altuia..."

Finalul povestirii spulberă orice urmă de basm, transmiţînd un mesaj profund social, raportat nemijlocit la realităţile vremii în care trăia scriitorul. În acest îndemn de revoltă împotriva asupritorilor recunoaştem atît un ecou al contactului lui Dimitrie Anghel cu mişcarea socialistă, din anii adolescenţei, cît şi sincera sa simpatie manifestată în publicistică şi în *Caleidoscopul lui A. Mirea*, faţă de răscoalele ţărăneşti din 1907.

În volumele *Povestea celor necăjiţi*, *Triumful vieţii* şi *Steluţa*, ca şi într-o serie de schiţe introduse în volumul postum *Opere complete — proză*, se poate

Scanned with OKEN Scanner

sesiza cu uşurinţă o preocupare mai atentă a lui Dimitrie Anghel pentru lumea din imediata sa apropiere. El păstrează acelaşi ton poematic, dar nu mai apelează la procedeele fantazării şi evocă mult mai rar trecutul. Înclină acum să construiască unele conflicte, mici intrigi, să încheie o acţiune epică, să definească tipuri umane întîlnite în preajma sa. În cîteva schiţe nu izbuteşte pe deplin, oprindu-se fie asupra unor cazuri patologice *(Misterul din strada Navarre)*, ieşite din comun *(Sforăitorul)*, fie asupra unor întîmplări melodramatice, plăsmuind subiecte siropoase *(Casa Albă)*. Bine construite şi savuroase sînt în schimb schiţele cu finalitate satirică. În *Coco*, de pildă, prezintă tipul parazitului, al intrusului care profită de strădaniile altora. Cel ce se căsătoreşte cu coana Adela, văduva lui Tudorachi, n-are alt ţel decît să pună stăpînire pe tot ce agonisise răposatul. Cînd parazitul îşi ornează pieptul cu trei nasturi de diamant, la o sindrofie, purtîndu-i ca şi cînd ar fi fost ai lui dintotdeauna, papagalul Coco îi recunoaşte că aparţineau lui Tudorachi şi nu acceptă gestul de impietate faţă de memoria fostului său stăpîn. În altă schiţă, *Sunt lacrimae rerum*, Dimitrie Anghel satirizează tipul femeii cu existenţă stereotipă, redusă la gesturi mecanice, la o singură preocupare care, prin frecvenţa ei automată, devine meschină, ridiculă. Coana Elencu, eroina schiţei, are întreaga viaţă mărginită la o singură manie, aceea a scuturatului.

Marea majoritate a scrierilor din ultimele volume ale lui Dimitrie Anghel sînt însă tot poeme în proză, conţinînd notaţii meditative, contemplaţii, mărturii lirice cu caracter autobiografic, paradoxuri. Substanţa lor se grefează de data aceasta pe un element concret, real, din imediata apropiere, capabil să trezească

Scanned with OKEN Scanner

emoţii, să declanşeze o stare sufletească, un sentiment. Ascultînd un taraf de lăutari cîntînd cunoscuta romanţă „Steluţa", prozatorul observă că cei cinci instrumentişti interpretau cu atîta trăire interioară melodia încît „sculptau fără de voie cu gesturile lor, deznădejdea amară a absentelor cuvinte... Melancolic, aproape perpendicular, ca şi cum ar fi fost retezat de pe grumaz, se răzema capul primului viorist pe străvechea lui vioară ; plin de deznădejde şi pasionat de-ai fi spus că strînge în braţe un trup pentru o ultimă îmbrăţişare, se pleca cel mai bătrîn peste contrabasul lui ; cu sprîncenele arcate în circomflex îşi săruta vîrful clarinetului ca pentru o despărţire, cel ce-şi tremura degetele pe clape ; pasionat asemeni unui amant ce ţine pe umăr capul iubitei lui, cercînd să o înduioşeze cu amintiri trecute, îşi ţinea cel mai tînăr dintre ei violoncelul, şoptind ca într-o ureche imaginară" *(Steluţa)*.

Cu prilejul publicării corespondenţei lui Eminescu cu Veronica Micle, Dimitrie Anghel îşi exprimă rezerva faţă de această operaţie editorială, dintr-o atitudine de rară discreţie ce l-a caracterizat tot timpul, dar nu o face printr-o cronică literară obişnuită, ci într-un mişcător poem în proză, aducînd un vibrant elogiu scrisorilor de dragoste : „Scrisori, bucăţi din inimă rupte, fărîme de deznădejde şi de adorare, iluzii înaripate care aţi fost aşteptate cu atîta nerăbdare, frînturi de viaţă zbuciumată anunţătoare de bucurii şi dureri, cîtă pietate trebuie să vă înconjoare, cu cîtă taină trebuiţi voi păstrate, şi apoi reduse în cenuşă, prefăcute în scrum, cînd dragostea care va insuflat a încetat, şi inima nu mai bate ritmul sfînt al iubirii" *(Scrisori de dragoste)*. În alt moment, meditînd în faţa unui glob al pămîntului, scriitorul

Scanned with OKEN Scanner

se confesează liric într-o pagină de fierbinte patriotism, de legătură organică, indestructibilă cu pămîntul ţării : „Ghemuitul şi micul contur pe care îl scrie ţara mea faţă de imensitatea marilor continente, mi-e scump pentru că aici m-am născut, mi-e scump pentru că am uitat pe unde m-au purtat valurile ; mi-e scump pentru că nicăieri nu m-aş recunoaşte... Aici unde m-am născut, aci se va dezbrăca făptura mea de lut şi aici voi lăsa schelea mea de oase care se vor face pulbere şi se va întoarce în pămîntul ce m-a ocrotit“ *(Privind o sferă terestră).*

Trăsătura dominantă a multor poeme în proză, şi îndeosebi a celor din volumul *Triumful vieţii*, este optimismul, dorinţa de a trăi, setea de viaţă. Astfel, transpunîndu-se în ipostaza unui ostaş rănit pe cîmpul de luptă, scriitorul se înfrăţeşte în durere cu alt ostaş, necunoscut, aflat şi el în aceeaşi stare, dar suferinţa comună îl întăreşte, îi sădeşte în suflet o arzătoare dorinţă de a supravieţui, de a înfrînge moartea : „Ştiam că nimeni nu poate să ne dea ajutor, că împrejurul nostru tăcerea şi singurătatea erau nesfîrşite, că nici un fanar nu avea să-şi arate ochiul de foc, că nici un brancard nu avea să se legene şi că trebuia oricum să murim acolo, dar dragostea de viaţă ce doarme în fiecare e nesfîrşită şi geamătul acela, pe care îl aruncam unul altuia, era o îmbărbătare, era ca un fel de imbold care spune «stăruie înainte», care întreabă «mai trăieşti tu ?» şi care răspunde «eu tot mai trăiesc». Şi cît a ţinut plîngerea aceea a necunoscutului, viaţa mi s-a părut cu putinţă, stăruinţa firească, nădejdea ceva sublim“ *(Două glasuri).*

Poemele în proză scrise în momentele de suferinţă personală, fizică şi morală, sînt însă cele mai caracte-

Scanned with OKEN Scanner

ristice structurii sufleteşti robuste, optimiste, a lui Dimitrie Anghel. Aflat în spital, după dezastrul provocat de incendiul de la magazinul „Luvru", care a mistuit şi locuinţa sa, scriitorul compune o serie de mărturii lirice deosebit de emoţionante, pe care le adună şi le tipăreşte în volumul intitulat semnificativ *Triumful vieţii*. Cea mai grăitoare este mărturia iniţială, care dă şi titlul volumului. Dimitrie Anghel se simte fericit că viaţa i-a dat putere să biruie durerea şi suferinţa : „Oricîte mizerii te-ar abate, oricîte dezastre ar fi să ţi se întîmple, eşti dator să păstrezi scînteia care mai arde în tine şi s-o aţîţi din nou, s-o faci flacără. Dacă flăcările mi-au luat tot ce-am avut pămîntesc, dacă a fost scris să mi se distrugă toate pioasele amintiri, dacă mi s-a sfărîmat cuibul acela, unde mă aciuiasem o clipă şi unde am fost fericit, visînd şi lucrînd, trebuie să fiu tot atît de fericit că viaţa a pus cu prisos puteri în mine, ca să pot renaşte".

Şi în proză, ca şi în poezie, Dimitrie Anghel se afirmă un desăvîrşit artist al cuvîntului. El este, spune acad. Perpessicius cu deplin temei, „unul dintre făuritorii de expresie literară românească" [1]. Ca şi colegii săi de generaţie, Tudor Arghezi şi Gala Galaction, care păşesc în cîmpul literaturii în aceeaşi perioadă cu el, Dimitrie Anghel cultivă aşa-zisul stil-artist, stilul frumos, poematic, de o largă expresivitate şi de o rară putere de sugestie. Sub pana sa, cuvintele capătă o rezonanţă încîntătoare, dobîndesc reflexe inedite, se îngemănează în asociaţii neaşteptate, pline de prospeţime, dau senzaţii multiple, nebănuite. Proza lui Dimitrie Anghel este opera unui laborios, dar nu

[1] D. Panaitescu-Perpessicius : *Un capitol inedit din biografia lui Dimitrie Anghel*, loc. cit., p. 7.

Scanned with OKEN Scanner

în sensul unei elaborări intelectualiste, artificioase, ci al unei căutări înfrigurate, îndelungate şi răbdătoare a celor mai nuanţate expresii, a celor mai expresive cuvinte, a celor mai melodice fraze şi construcţii stilistice. Însuşi prozatorul mărturisea că „mi-am jertfit atîtea nopţi ca să deprind farmecul misterios al cuvintelor“ *(Ex voto)*.

Poemele în proză excelează în efecte coloristice şi muzicale, în imagini vizuale şi auditive. Metaforele şi comparaţiile au o frecvenţă atît de deasă încît le întîlnim din belşug pe fiecare pagină, cum ne-am putut edifica şi din citatele reproduse pînă acum. Desprindem totuşi cîteva. Fluturii sînt „zdrenţe de catifea şi bucăţi de mătase, cusuţi cu fir şi stropiţi cu purpură“, iar micile vietăţi ale naturii par „pietre scumpe împrăştiate în praful drumurilor, juvaeruri zburătoare, aripi pe care capriciul naturii şi-a zugrăvit toate arabescurile, palete pe care au rămas culori uitate, senin de cer şi beteală de lună, păianjeniş de rază şi urzeală de purpură“ *(Fluturul morţii)*. Culorile unui steag „se aprinseră în aer şi răniră cuprinsul“ *(Garda imperială)*, iar toamna „purpura însîngerează frunza viilor şi a copacilor“ *(Fantome)*. Comparaţiile sînt la fel de sugestive : ramurile „spînzurau de copacii bătrîni, ca nişte braţe din umeri“ ; în codru, „în fund, departe, printre trunchiurile negre, soarele a coborît şi a stat neclintit, ca o candelă între colonadele unui templu“ *(Garda imperială)*. Cu ajutorul metaforelor şi comparaţiilor se construiesc splendide imagini vizuale : „Soarele a căzut apoi tot mai jos, şi întreg fundul pădurii cu paianjenişul de crengi luminat, pare un vitraliu misterios, după care se petrece agonia unei lumi“ ; cerul „ se ofilea peste arborii mari şi o singură stea, albă ca o crizantemă uriaşă, mai licărea stărui-

Scanned with OKEN Scanner

toare departe, peste marea de coperişuri, în afundul nemărginirii" (*Oglinda fermecată*). Un ecou prelung în sensibilitatea cititorului au imaginile auditive, cum e aceasta : „Clopotele, clopotele acelea care în oraşul tăcut al Iaşilor întovărăşesc toate împrejurările vieţii, clopote pentru dureri şi clopote pentru bucurii, au început parcă să sune iarăşi, încet, încet, pe urmă tot mai tare, pînă s-au pierdut din nou într-o vagă armonie, ca atunci cînd ţi se pare că începe să cînte liniştea ea însăşi..." (*Ex voto*). Uneori imaginile vizuale şi cele auditive se întrepătrund, dînd senzaţii intense : „Tot cîmpul infinit al mării se acoperă parcă de dănţuitoare ce-şi flutură vălurile diafane în lună, şi joacă. Dantele albe îmi par spumele talazurilor, şi cîntări line de harfă, mîni de vis ce trec visătoare pe strune, eternele cîntări ale apei..." (*Mama*).

Dimitrie Anghel avea însuşirea de a vedea plastic, de a scruta realitatea ca un pictor. Într-una din scrierile sale, *Tîrgul Cucului*, el şi indică precis că reconstituie imaginile din copilărie ca într-un tablou. Nefiind de faţă la incendiul care a distrus acest cartier al Iaşului, încearcă să-l zugrăvească din imaginaţie, cu penelul : „Colorez cerul ca de-o auroră, apoi ca un pictor grăbit arunc flăcări ici-colo, sub streşini vechi, pun umbre mari de fum pe care le despletesc în şuviţe, stropesc cu scîntei întunericul, luminez geamurile ca într-un apus de soare, şi în strada aceea strîmtă schiţez în grabă o lume săracă şi chinuită cum a apucat-o graba ceasului aceluia rău, în temeiul nopţii. Văd trupuri încovoiate sub sarcina avutului mîntuit de flăcări, braţe agitate aruncînd pe fereşti cele mai eteroclite lucruri care s-au putut visa vreodată..."

Dimitrie Anghel utilizează cu o rară măiestrie neologismele, integrîndu-le cu subtilitate în context, adap-

Scanned with OKEN Scanner

tîndu-le necesităţilor fireşti ale frazei, ale exprimării clare şi nuanţate în limba română. La epoca în care îşi scrie proza, întrebuinţarea neologismelor constituia o acţiune inovatoare în stilistica noastră artistică, pe care a realizat-o în forme admirabile, fără stridenţe, fără abuzuri de preţiozităţi lexicale. Referindu-se la meritele incontestabile ale lui Dimitrie Anghel în direcţia îmbogăţirii stilului artistic cu neologisme perfect asimilabile, în ciuda unor opinii puriste ale vremii, Tudor Vianu făcea remarca pătrunzătoare că „talentul cu care el a întrebuinţat neologismul, proscris de poetica tradiţională, conferă cazului său literar însemnătatea unei pietre de hotar în dezvoltarea stilistică a prozei mai noi“ [1]. Autorul *Fantomelor* îmbină graţios şi echilibrat neologismul cu termenul autohton, chiar popular, asigurînd frazei o claritate deplină şi o savoare specifică. Putem cita din oricare parte a prozei sale. Să ne oprim, de pildă, la *Culegătorul de stele căzătoare* : „De la fereastra lui, Enric, în fiecare seară privea nemărginirea cerului, aşteptînd să vadă ploaia de artificii, jocul nebun de rachete, pulberea măruntă şi impalpabilă care umple aerul şi nu cade nicăirea, firele de beteală care se urzesc ca o mreajă şi apoi se desfac... Uşoară ca o estompă, seara întuneca vîrfurile copacilor, dezlega umbrele din ramuri şi le împrăştia pe drumuri, ştergea contururile florilor, amesteca laolaltă culorile“. Întrebuinţarea neologismelor a tentat şi pe alţi scriitori, la începutul acestui veac, şi îndeosebi pe Al. Macedonski, dar, spre deosebire de acesta, observă tot Tudor Vianu, la Dimitrie Anghel „manevrarea neologismului e mult mai sigură şi mai

[1] Tudor Vianu : *Arta prozatorilor români*, Bucureşti, Editura Contemporană, 1941, p. 250.

Scanned with OKEN Scanner

firească. Intelectualismul lui nu are niciodată forma supărătoare a pedanteriei“ [1].

În ansamblul ei, proza lui Dimitrie Anghel este într-adevăr „excepțională“, așa cum a caracterizat-o G. Călinescu. Profund originală atît în substanță cît și în mijloacele compoziționale, cucerește printr-un farmec specific, inedit și neperisabil, prin intensitatea emoțiilor și sentimentelor pe care le comunică, prin adînca ei vibrație lăuntrică și stilul bogat în nuanțe, poematic, de o rară putere de sugestie și de o desăvîrșită expresivitate.

[1] *Ibidem*, p. 253.

Scanned with OKEN Scanner

O activitate ziaristică notorie, în sensul scrisului cotidian profesat de scriitori ca Tudor Arghezi, Gala Galaction, Camil Petrescu, Dimitrie Anghel n-a avut, intervenţiile sale în presă fiind sporadice şi, într-o bună măsură, confundîndu-se cu înseşi scrierile sale în proză. Totuşi, o notă specifică poate fi sesizată în articolele sale, care le diferenţiază de proza propriu-zisă, făcîndu-le demne de cunoscut şi apreciat. În scurta sa existenţă, autorul *Fantaziilor* n-a avut răgazul şi liniştea necesară să întreţină o colaborare permanentă în publicaţiile vremii. Numărul restrîns al articolelor semnate de el singur, pe lîngă cele scrise împreună cu St. O. Iosif, a fost însă suficient ca să releve un publicist cu însuşiri deosebite, cu o formulă proprie, deschizătoare de noi perspective în această direcţie. Nicolae Iorga îl considera unul dintre adevăraţii „maeştri ai presei noastre, în care a pus mlădiere, culoare, mult talent, foarte mult meşteşug şi uneori încă mai mult suflet". Din păcate, scriitorul a fost discutat extrem de puţin sub această latură, abia în ultimul timp începînd să i se acorde atenţie. În prefaţa sa la ediţia „Poezii şi proză" (E.S.P.L.A., 1957), Valeriu Rîpeanu remarcă, pe bună dreptate, că Dimitrie Anghel „a fost un strălucit pamfletar".

Scanned with OKEN Scanner

Spre deosebire de versul liric şi de incantaţia evocatoare atît de caracteristică prozei sale, articolul de ziar sau de revistă i-a oferit lui D. Anghel posibilitatea să participe direct la frămîntările epocii, să-şi expună punctul de vedere faţă de diferite probleme de ordin etic, social-politic şi cultural. Publicistica, îndeosebi, spulberă opinia că „poetul florilor" ar fi fost un visător iremediabil, abstras complet din mijlocul realităţilor, de multe ori dramatice, nereceptiv la ecourile vieţii din jur.

Problema fundamentală a epocii în care scriitorul şi-a desfăşurat viaţa şi activitatea era aceea a marilor răscoale ţărăneşti din 1907, faţă de care mulţi scriitori ai timpului îşi spuseseră cu curaj cuvîntul, în chiar vîltoarea tragicelor evenimente. Împreună cu St. O. Iosif, Dimitrie Anghel îşi va mărturisi convingerile prin poeziile *1907* şi *Scrisoarea deschisă a unui melc* din *Caleidoscopul lui A. Mirea*, dar şi singur nu va ezita să ia atitudine în apărarea maselor oprimate. În articolul *Represiune pentru represiune*, apărut în „Ramuri" din 7 noiembrie 1910, poetul rememora împrejurările în care „o pată roşie de sînge s-a întins peste ogoarele ţării noastre", amintindu-şi fiorii de groază ce-l stăpîniseră atunci. Articolul este un veritabil pamflet, tonul de dezaprobare severă a represiunii împletindu-se cu lirismul reţinut al compasiunii pentru nenumăratele şi nevinovatele victime ţărăneşti : „Pornirea aceea la omor a brutelor sanguinare lipsite de orice control, care au făcut hecatombe pretutindeni pe unde au trecut prin sate, tot poporul acela de cruci şi troiţe ce-şi întind deznădăjduit braţele în toate marginile drumurilor de ţară, toate urmele de obuze care au rămas ca nişte peceţi neşterse unde au ajuns, toate tiparele mînilor pline de sînge lăsate pe varul

Scanned with OKEN Scanner

Spre deosebire de versul liric şi de incantaţia evocatoare atît de caracteristică prozei sale, articolul de ziar sau de revistă i-a oferit lui D. Anghel posibilitatea să participe direct la frămîntările epocii, să-şi expună punctul de vedere faţă de diferite probleme de ordin etic, social-politic şi cultural. Publicistica, îndeosebi, spulberă opinia că „poetul florilor" ar fi fost un visător iremediabil, abstras complet din mijlocul realităţilor, de multe ori dramatice, nereceptiv la ecourile vieţii din jur.

Problema fundamentală a epocii în care scriitorul şi-a desfăşurat viaţa şi activitatea era aceea a marilor răscoale ţărăneşti din 1907, faţă de care mulţi scriitori ai timpului îşi spuseseră cu curaj cuvîntul, în chiar vîltoarea tragicelor evenimente. Împreună cu St. O. Iosif, Dimitrie Anghel îşi va mărturisi convingerile prin poeziile *1907* şi *Scrisoarea deschisă a unui melc* din *Caleidoscopul lui A. Mirea,* dar şi singur nu va ezita să ia atitudine în apărarea maselor oprimate. În articolul *Represiune pentru represiune,* apărut în „Ramuri" din 7 noiembrie 1910, poetul rememora împrejurările în care „o pată roşie de sînge s-a întins peste ogoarele ţării noastre", amintindu-şi fiorii de groază ce-l stăpîniseră atunci. Articolul este un veritabil pamflet, tonul de dezaprobare severă a represiunii împletindu-se cu lirismul reţinut al compasiunii pentru nenumăratele şi nevinovatele victime ţărăneşti : „Pornirea aceea la omor a brutelor sanguinare lipsite de orice control, care au făcut hecatombe pretutindeni pe unde au trecut prin sate, tot poporul acela de cruci şi troiţe ce-şi întind deznădăjduit braţele în toate marginile drumurilor de ţară, toate urmele de obuze care au rămas ca nişte peceţi neşterse unde au ajuns, toate tiparele mînilor pline de sînge lăsate pe varul

Scanned with OKEN Scanner

caselor, ca o amintire neştearsă, m-au umplut de fiori şi de groază".

Acest articol n-a izvorît dintr-o atitudine sentimentală de moment, în perioada în care marile răscoale ţărăneşti erau din nou evocate în presa vremii, mai ales de către revistele „Facla" şi „Viaţa socială" ale lui N. D. Cocea, ci era determinat de atitudinea generală a lui Dimitrie Anghel faţă de realităţile vremii sale, faţă de societatea în care trăia. A fost scriitorul în dezacord şi, mai mult, în conflict cu realităţile societăţii româneşti din acel timp ? Fără îndoială că da ! O demonstrează unele scrieri în proză şi, cu deosebire, articolele sale, prin intermediul cărora putea să-şi spună deschis opinia, să aprecieze fără reţinere diferitele manifestări şi fenomene publice. Resentimentele scriitorului converg către membrii claselor parazitare, către aşa-zisa „lume bună", pe care o cunoştea bine prin propria sa experienţă de viaţă şi ale cărei caracteristici le-a înfăţişat cu mijloacele pamfletarului. Edificator, printre altele, este articolul *Mafia*, apărut în ziarul „Minerva" din 3 aprilie 1912. Arătînd, iniţial, că „buna noastră societate" nu era decît „o castă de privilegiaţi, care-şi împart toate bunurile şi toate plăcerile vieţii", D. Anghel pătrundea în resorturile ei interioare şi îi dezvăluia mecanismul de funcţionare. Cuvintele cad greu, dur, cu un obiectiv precis, închizînd în ele repulsie şi sarcasm. Ceea ce îi oferea „lumii bune" posibilitatea să supravieţuiască, se arăta în articol, să nu-şi destrame rîndurile şi necontenit să profite, ca o mafie, erau întîi de toate relaţiile stabilite la club, acolo unde „aurul care se rostogoleşte pe masa verde îi înfrăţeşte pe toţi". Şi, sub fascinaţia aurului, a delirului pasiunilor josnice, „biografiile fiecăruia nu vor avea nici un secret pentru celălalt ;

Scanned with OKEN Scanner

tainele de alcov ori operaţiile în marginea codrului fiind ştiute, un serviciu la timp nu se poate refuza". De remarcat este faptul că poetul sesiza prăpastia socială care despărţea mafia „lumii bune", a privilegiaţilor, de restul celorlalţi oameni, care se zbăteau amarnic pentru a-şi asigura existenţa. „Ceilalţi — scria D. Anghel — dincolo de masa verde a cluburilor, de pologul mătăsos al alcovurilor, de tapetele înflorite ale buduarurilor ori de draperiile ce închid uşile saloanelor, nu există... Durerile, nevoile ori truda acestora nu au fiinţă, şi cei ce nu fac parte din această asociaţie, oricîtă dreptate ar avea, oricît suflet şi inteligenţă, e inutil să lupte". Cel ce visa „în grădină", extaziat de miresmele florilor, ştia aşadar să vadă şi dincolo de zidurile grădinii şi, ceea ce trebuie subliniat, îşi dădea seama ce atitudine era necesar să adopte. Făcînd dovada unei lucide conştiinţe scriitoriceşti, însufleţită de nobile sentimente de umanitate şi de justiţie socială, Dimitrie Anghel chema pe mînuitorii cuvîntului să acţioneze împotriva privilegiaţilor şi paraziţilor: „N-avem noi oare destul sarcasm şi ironie spre a-i urmări cu batjocura noastră, nu suntem destul de destoinici de-a le arunca o pată de cerneală pe faţă şi a-i însemna pentru totdeauna ? Să fie oare inerţia celor trîndavi mai tare decît energia noastră în mers ?... Avem o armă formidabilă, de care nu ştim încă să ne slujim, o muiem în lacrimi în loc s-o muiem în fiere, facem flori de stil şi podoabe arhitecturale, ne pierdem vremea în jeremiade, uitînd că ascuţişul ei poate să împungă, că lacrima de cerneală lăsată în rană poate să cangreneze". În această frumoasă atitudine a lui Dimitrie Anghel se întrevede, indiscutabil, un ecou, tardiv dar pronunţat, al înrîuririi exercitate de

Scanned with OKEN Scanner

mişcarea noastră socialistă în anii adolescenţei sale ieşene, cînd debutează la „Contemporanul".

Ceea ce recomanda confraţilor săi — „sarcasm şi ironie" la adresa „castei de privilegiaţi" — Dimitrie Anghel însuşi introdusese în articolele sale care înfăţişau polemic practicile şi moravurile reprobabile ale „înaltei societăţi" româneşti din primele decenii ale secolului al XX-lea. De pildă, în articolul *O măsură a d-lui Stelian*, publicat în „Cumpăna" din 21 martie 1910, aluzia caustică, persiflarea disimulată sînt mînuite cu iscusinţă de pamfletar, dînd pe faţă ridicolul de care se acopereau reprezentanţii „lumii bune". Aparent, faptele sînt relatate strict informativ : prinţul Ştirbey organizează, în crama sa, o petrecere ca „în cabareturile din Montmartre", cu o scenă improvizată, cu pian, cîntăreţi şi dansatoare, cu cuplete franţuzeşti. În finalul relatării îşi face loc însă ironia fină, persiflarea care vizează simandicoasele feţe ale gazdelor şi musafirilor din „elită" ce încearcă să autohtonizeze moravurile pariziene : „Se-nţelege — scrie D. Anghel — cînd nu poţi face mai bine, te mulţămeşti să imporţezi şi gluma şi spiritul de la Paris.

Şi lumii îi place.
Aşa e lumea noastră bună".

Iar după un scurt spectacol revuistic, asemănător celor „care se joacă în cabareturile de a treia şi a patra mînă din suburbiile pariziene", scriitorul notează cu aceeaşi ironie disimulată : „Dar publicului nostru select îi place. Chestie de gust !"

Alteori, pentru a satiriza postura jalnică a celor fascinaţi de moravurile pariziene, D. Anghel nu mai

Scanned with OKEN Scanner

apelează la procedeele disimulării, ci se adresează direct, sentenţios, cuvintele închizînd şi dispreţ şi indignare. Citǎm, în acest sens, articolul *Tinereţă*, apărut în „Ramuri“ din 5 decembrie 1910, a cărui finalitate satirică se îndreaptă asupra acelora care transformau anii de „studii“ la Paris într-o continuă desfrînare, cu consecinţe funeste. Faţă de tipul de profitor şi parazit, scriitorul manifestă o netă ostilitate. Pamfletele care conturează imaginea acestui tip excelează prin dinamica interioară a comentariului, prin succesiunea rapidă a frazelor care cad parcă întocmai ca o avalanşă pentru a-l strivi pe insul respectiv sub puterea adevărului lor. Pamfletul *Colecţionari*, apărut în „Ramuri“ din 19 decembrie 1910, îl prezintă pe reprezentantul „lumii bune“ lipsit de un suport moral, de orice preocupare majoră, cu existenţa golită de orice sens activ : „S-a lăsat de femei pentru cărţile de joc. Infinitul mesei verzi pe care se rostogolesc banii fascinatori, l-a atras la rîndul ei. Nopţi întregi a urmărit norocul, a inventat sisteme şi calcule de probabilităţi, a urmărit martingale, a căutat să limiteze şansele sub formă de teoreme, a cunoscut promiscuitatea aceea fatală care se leagă între jucători, căci banul e bine primit pretutindeni şi la masa de joc nimeni nu te-ntreabă de unde-l ai şi cine ţi l-a dat. Apoi deşteptările acelea hursuze după nopţile de pierderi, cînd te trezeşti c-un gust de cocleală în gură, cu ochii bătuţi, cu mîinile tremurătoare şi cu tot trupul îndurerat, ca după un marş forţat“. Şi tot aşa, de la jocul de cărţi a trecut la cursele de cai, la alte preocupări minuscule, rămînînd, în cele din urmă, „ca un naufragiat“.

Cînd G. Călinescu afirma, în „Istoria literaturii române“, că proza lui Dimitrie Anghel „este excepţio-

Scanned with OKEN Scanner

nală şi revoluţionară“ şi că „fără ea nu s-ar înţelege proza de mai tîrziu a lui T. Arghezi care perfecţionează şi sistematizează maniera angheliană“, avea în vedere, desigur, şi publicistica scriitorului. Într-adevăr, articolele şi pamfletele lui D. Anghel anunţă pe autorul „biletelor de papagal“ şi al „tabletelor“, care începe să-şi desfăşoare activitatea ziaristică, după întoarcerea sa din Elveţia, tocmai în perioada anilor 1911—1912. Dezinvoltura şi virulenţa expresiilor, stilul figurativ cu subtext satiric, asocierile şi comparaţiile neaşteptate, capabile să sugereze concret şi plastic caracteristica dominantă a unei fizionomii sau a unei stări de lucruri, toate aceste trăsături sînt prefigurate în publicistica lui D. Anghel. Iată, de pildă, cum îl defineşte autorul *Fantomelor* pe parvenitul politic ajuns deputat, în articolul *Reflexiile unui poet*, apărut în „Tribuna“ din 1 aprilie 1911 şi introdus în volumul *Steluţa* cu titlul „Arivistul“ : „De vorbit nu vorbeşte, fiind dat că unui deputat nu i se cere absolut ca să vorbească, ci să fie un număr, să îndeplinească o majoritate. Apoi chiar dacă ar vorbi, ce-ar putea spune inertul individ ? Ce poate să facă o stridie, decît să-şi deschidă scoica şi să caşte ? Cum se poate afirma o minte care a stat într-un fund de craniu ca un burete într-un jgheab de stîncă ?“ La fel ca Tudor Arghezi, D. Anghel stabileşte o relaţie cu elemente telurice, subumane, sugerînd degradarea individului respectiv.

Aversiunea faţă de clasele parazitare şi simpatia pentru cei mulţi, umiliţi, sînt constante în publicistica lui D. Anghel. Poetul nu se simte apropiat şi solidar decît cu cei chinuiţi, apăsaţi de oameni şi de vremuri. În pamfletul „Veterinarii“, aceste atitudini ale scriitorului ies în evidenţă cu claritate. Ascuţişul critic se

Scanned with OKEN Scanner

îndreaptă aici asupra acelora care batjocoreau țărănimea, asupra acelora care, printre altele, inventau pesta bovină și organizau, din culise, adevărate campanii de presă alarmante, numai pentru a profita, stînd săptămîni în șir la conacele boierești. Indignarea scriitorului capătă amploare cînd prezintă situația țărănimii oropsite, construind două tablouri flagrant contrastante : pe de o parte boierii și veterinarii care își consumă timpul în petreceri, iar pe de alta bieții țărani supuși unor dispoziții inumane : „Un exod nesfîrșit de oameni chinuiți, care cu donițe în mînă, care cu ciuture, care cu ulcele, femei despletite cu străchini pline de apă, copii cu cofe, un întreg norod adăsta la fîntîni și la șipotele noroioase și apoi porneau spre țarcurile unde le erau vitele ca să le adape... Toate chinurile acestea zadarnice nu luau sfîrșit decît o dată cu ultimul clapon ce se mai găsea la curte sau cu ultima sticlă de vin rămasă în pimnițile bătrîne". Că Dimitrie Anghel cunoștea realitățile dureroase și dramatice din viața țărănimii, spre care își trimitea compasiunea și solidaritatea sa, o dovedește și articolul *În expoziția lui Verona,* publicat în „Sămănătorul" din 18 noiembrie 1907, deci chiar în anul marilor răscoale. Articolul are un evident sens polemic antisămănătorist, înlăturînd vălul idilizant, demonstrînd adevărata realitate din viața țărănimii de atunci, pornind de la un tablou al lui Verona : „Toată viața cîmpenească, nu aceea poetică, ci viața de trudă istovitoare, supt arșița neîndurată a soarelui de vară, învie într-un pătrat de pînză... Idila fasonată în iței dispare, găteala de paradă și de sărbătoare face loc portului sărac și încercat de vreme. Adevăratul aspect al țăranului nostru chinuit se realizează pe pînză așa cum e el, cum ți-l arată ochiul : eternul rob al pămîntului".

Scanned with OKEN Scanner

Publicistica lui Dimitrie Anghel depăşeşte caracterul unei comune activităţi ziaristice. Ca şi colegii săi de generaţie, Tudor Arghezi şi Gala Galaction, Anghel investeşte publicistica sa cu valorile artei, ridică articolul de ziar sau de revistă în sfera literaturii, îl realizează cu mijloacele scriitorului. De aceea, la peste cincizeci de ani de la apariţia lor, articolele lui D. Anghel nu par nişte simple intervenţii în presă, cu o valabilitate restrînsă la momentul respectiv, ci pot procura şi acum o lectură interesantă, comunicînd ceva cititorului, atrăgîndu-l nu numai prin ideile şi semnificaţiile lor, ci şi prin mijloacele de expresie cu care au fost realizate, prin substanţa lor artistică. În articolele şi pamfletele sale, scriitorul adoptă modalităţi diferite, adecvate temei, în măsură să pună în lumină ideea centrală, să creeze atmosfera necesară înţelegerii complete a problemei dezbătute. Astfel, în articolul *Represiune*, apărut în „Cumpăna“ din 18 decembrie 1909, pentru a face unele consideraţii de ordin critic la adresa ziarelor vremii, scriitorul apelează iniţial la procedeele naraţiunii, pregătind terenul, incitînd atenţia cititorului : „O negură deasă acoperă oraşul. De-abia se vede la doi paşi. Umbre apar şi dispar ca după nişte cortine. Felinarele luptă greu împotriva acestei năvale de întuneric, în care guri nevăzute îşi amestecă strigătele, lansînd apelul ştirilor senzaţionale ale gazetelor de tiraj“. Înfăţişînd plastic momentul apariţiei ziarelor, goana şi strigătele vînzătorilor, D. Anghel trece treptat la chestiunea care-l preocupă, expunîndu-şi punctul de vedere asupra presei din acel timp. „O notă comună dă un caracter de unitate gazetei româneşti — spunea scriitorul — şi aceasta este violenţa de limbaj şi lipsa totală de urbanitate în stil“.

Scanned with OKEN Scanner

Anghel critica îndeosebi plaga „reportajului senzațional cu tot bagajul lui de crime monstruoase, de sinucideri tragice și delapidări ingenioase", relevîndu-i consecințele nefaste, arătînd că „fantazia aceasta sîngeroasă se repercutează și ea în sufletele naive ale diverșilor cititori". Într-un alt articol, *Cîntece*, publicat în „Cumpăna" din 15 ianuarie 1910, folosește același procedeu. Mai întîi asistăm la o sugestivă evocare a vieții cotidiene pariziene, în mijlocul căreia iau naștere, spontan, admirabile șansonete : „Cînd bulevardele-s înflorite acolo cu floarea roz-albă a castanilor, spre seară cînd pulsația vieții Parisului e sonoră și atelierele și fabricile își închid porțile, lumea aceea chinuită de lucrători și lucrătoare se oprește cu drag să asculte propovăduitorii de cîntece noi. Un acord de ghitară, cheamă și adună lumea la răscruce ; o vioară suspină și se tînguie, și în timp ce gloata se strînge, în larma eternă a străzii, un glas de trubadur urcă tenorizînd o durere nouă, un jurămînt trădat, o dragoste născîndă. Vers cu vers picură, și o dată romanța terminată, cei strînși în jurul trubadurilor, ca în tragediile antice, reiau în cor, cuplet cu cuplet, cîntecul nou al anotimpului, ducîndu-l cu ei în casele lor triste asemeni unei raze de lumină binefăcătoare". Această evocare lirică inițială servește ca pretext, introducînd discret pe cititor în fondul chestiunii ce va fi dezbătută în partea a doua a articolului. Luînd ca termeni de comparație romanțele și șansonetele pariziene, precum și modul în care ele luau naștere spontan în mijlocul oamenilor simpli, D. Anghel făcea o remarcă potrivită vremii sale, și anume că „romanțele noastre stupide și triviale jignesc sufletul și dezgustă".

Alteori scriitorul renunță la comentariile directe, sensul și finalitatea unui articol sau unui pamflet reie-

Scanned with OKEN Scanner

şind din subtextul unei relatări întocmite cu mijloace foarte apropiate de cele ale epicului. Bunăoară, în pamfletul *Statuia lui Cuza-Vodă*, apărut în revista „1907" din 18 octombrie 1910, pentru a satiriza pe edilii Iaşului din acea vreme, demagogi şi patriotarzi, care mutau statuile de colo, colo, certîndu-se între ei, dînd naştere la dispute interminabile, D. Anghel foloseşte ingenios personificările, alegoriile, verva stilului umoristic. Astfel, statuia lui Gheorghe Asachi capătă funcţii umane, confesiunea pe care o face prin viu grai închizînd o usturătoare ironie la adresa edililor Iaşului : „Parcă eu n-am transmigrat şi nu m-am mutat de atîtea ori ca un chiriaş nenorocit, parcă mie un fost primar nu mi-a spus ca un alt Hristos : «Ia-ţi jilţul tău şi umblă» ; parcă în vremea cît am stat în faţa primăriei vechi n-am riscat să-mi pierd culoarea imaculată, pentru că redingota mea de zăpadă nu cadra cu giubeaua de bronz a colegului Costin, ori fratele Miron spre mai mare economie, fiindcă vopseaua costa prea scump n-a riscat şi el să fie văruit cu bidineaua pentru a fi la fel cu mine ? Apoi, după ce am stat o bucată de timp în faţa primăriei vechi, cînd a fost să se prefacă în bronz şi veselul Alecsandri, nu m-au coborît din nou şi m-au mutat pe Piaţa Treierarhilor unde stăteam aşa de bine ? N-am fost eu politicos şi n-am rămas de piatră, cedîndu-mi locul ?"

Ca scriitor, Dimitrie Anghel a fost preocupat în publicistica sa şi de unele aspecte ale literaturii române din acea epocă. O activitate de recenzent şi cronicar literar n-a avut, dar a intervenit uneori pentru a susţine sau respinge un punct de vedere, pentru a lua apărarea unui confrate nedreptăţit sau pentru a indica o linie de principiu în viaţa scriitoricească. Amintim,

în acest sens, articolul *Pe un volum al lui Emil Gîrleanu*, publicat în „Ramuri“ din 16 ianuarie 1911, în care, cu o putere de percepţie sigură, cu un gust artistic format, relevă originalitatea schiţelor lui Emil Gîrleanu *Din lumea celor cari nu cuvîntă* faţă de cele ale lui Jules Renard şi Louis Pergaud. „Mărturisesc — scrie D. Anghel — cu un fel de mîndrie naţională, şi spre bucuria dobitoacelor noastre, că oricît ar fi de premiat volumul lui Pergaud, nu poate fi asemănat nici pe departe cu acela al lui Gîrleanu. Unul pune cincizeci de pagini ca să descrie mişcătoarea dramă a unei vulpi, şi celălalt e în stare să concentreze un elefant în trei cuvinte. Cel dintîi nu face graţie de nici un detaliu spre a da mai multă putere unui deznodămînt, cel de-al doilea alege numai cîteva amănunte şi procedează prin imagini. Pergaud măreşte proporţiile, celălalt le reduce şi le micşorează ; gîză ori girafă, la dînsul e totuna, şi precum înduioşatul Heine făcea mici cîntece din marile lui dureri, tot astfel procedează şi autorul nostru cu victimile lui“. În aceeaşi ordine de idei menţionăm şi articolul *Pe un volum ce nu se mai citeşte*, apărut în „Viaţa românească“ din octombrie 1910, în care reînvia cu pietate figura bunului său prieten Ion Păun-Pincio.

Atitudinea de pamfletar şi polemist a lui D. Anghel o întîlnim şi în articolele consacrate problemelor de ordin literar. Astfel, cînd ministrul justiţiei din acel timp interzisese magistraţilor şi avocaţilor să mai practice literatura, să-şi recite sau să-şi citească în public lucrările lor, D. Anghel nu ezită să-l apostrofeze deschis, pe un ton caustic, în articolul *O măsură a d-lui Stelian*, apărut în „Cumpăna“ din 21 martie 1910. Poetul pleda pentru libertatea literaturii şi artei, res-

Scanned with OKEN Scanner

pingea măsurile arbitrare, administrative luate împotriva creatorilor de frumos de către oficialitatea politică a statului burghez, scriind : „În zilele noastre, după concepţia d-lui ministru Stelian, arta este o înjosire. Un magistrat poate să joace cărţile prin cluburi sau tripouri, poate să facă orgii clandestine, poate lua parte la orice banchete oficiale, poate flirta sau face curte prin saloane sau demi-mondenelor, dar artă — nu !

Asta, după concepţia arhaică a d-lui ministru, e un sacrilegiu, o pată indelebilă : a face versuri, probabil după d. Stelian, e o ocupaţie de tîrîie-brîu şi a le spune e o ruşine".

În articolul *Ieri şi astăzi,* scris împreună cu St. O. Iosif şi publicat sub semnătura A. Mirea în „Cumpăna" din 11 decembrie 1909, se spunea că „în afară de a fi scriitori, sîntem şi noi cetăţeni, şi că prin urmare, nimic din ce e comun durerilor şi bucuriilor celorlalţi, nu poate să ne fie străin. Un artist prin firea lui, prin educaţia lui, prin complexitatea care o are, simte de obicei mai profund şi poate fi deci mai capabil să exprime şi să servească o cauză". Într-adevăr, prin publicistica sa îndeosebi, Dimitrie Anghel ni se relevă un scriitor cu o conştiinţă cetăţenească, cu o atitudine activă în faţa vieţii, capabil să servească o cauză nobilă, ideile de umanitate şi echitate socială, opus tipului de „scriitor eteric, care consumă luciu de lună", cum se spunea în acelaşi articol, şi cum l-au considerat unii, în mod eronat, pînă acum.

Prin articolele şi pamfletele sale, Dimitrie Anghel a fost prezent în contemporaneitatea sa, a luat atitudine deschisă într-o serie de probleme majore ale

Scanned with OKEN Scanner

societății românești din primele decenii ale acestui veac. Aversiunea sa a îndreptat-o împotriva paraziților și beneficiarilor avuției, iar cu cei mulți, aflați în suferință, s-a mărturisit întotdeauna solidar, privindu-i cu compasiune și înțelegere, luîndu-le apărarea.

Realizată la un nivel de artă superior, publicistica lui Dimitrie Anghel constituie o componentă importantă a operei pe care a transmis-o posterității.

Scanned with OKEN Scanner

COLABORAREA CU ST. O. IOSIF

La întoarcerea sa în ţară, în 1902, Dimitrie Anghel îşi petrecu vara la conacul din Dumbrăveni al lui Leon Ghica, la invitaţia acestuia. Aici avu satisfacţia să-l reîntîlnească pe St. O. Iosif, cu care se cunoscuse şi se împrietenise la Paris. Deîndată, între cei doi poeţi se stabili o strînsă şi caldă comuniune sufletească, în ciuda temperamentelor lor atît de deosebite între ele. Ceea ce i-a apropiat de la început au fost, bineînţeles, dragostea de poezie, preocupările literare. În momentele lor de retragere discretă prin aleile parcului, Dimitrie Anghel şi St. O. Iosif obişnuiau să citească împreună şi din literaturile străine, îndeosebi din cea franceză, comentînd şi căutînd să pătrundă înţelesurile cele mai profunde. „Într-o dimineaţă curată de iunie — mărturisesc ei înşişi, — nu ştiu cum ne-am pomenit citind din Verlaine. Pe scaunele lungi, stînd alături, sub streşina unui tei, citeam cu glas tare şi sufletele noastre se înţelegeau, uimite de atîta frumuseţe. Cuvintele veneau de la sine ca să se alcătuiască în vers, şi astfel s-a închegat întîia traducere, urmată apoi de seria întreagă". Aşadar, D. Anghel şi St. O. Iosif şi-au început lunga şi rodnica lor colaborare prin traduceri din Paul Verlaine, semnînd îm-

Scanned with OKEN Scanner

preună, pentru prima dată, în „Sămănătorul" din 29 septembrie 1902, în care publică tălmăcirile *Sărbătoarea pîinii* şi *În parcul vechi de zile*. Ei continuă apoi să traducă atît din Verlaine, cît şi din alţi autori străini, ca Henri de Regnier, Shelley, Ibsen, Arany, La Fontaine etc. În toamna anului 1902, cei doi „dioscuri", cum i-a numit E. Lovinescu, se concentrează cu precădere asupra lui Verlaine, la 30 septembrie St. O. Iosif scriindu-i lui Virgil Cioflec : „După amiază de obicei traducem din Verlaine ; avem pînă acum 17 traduceri" [1].

La apariţia volumului colectiv de *Traduceri din Paul Verlaine*, în 1903, critica vremii nu a fost preocupată să delimiteze partea de contribuţie a fiecăruia dintre cei doi poeţi semnatari, primind volumul ca o operă comună, unitară, în care s-au contopit armonios două talente. Abia în anii următori, o dată cu apariţia *Legendei funigeilor*, în 1907, continuînd cu *Cometa* (1908), *Carmen saeculare* (1909), *Caleidoscopul lui A. Mirea* (vol. I, 1908, vol. II, 1910), şi sfîrşind cu volumele de proză *Cireşul lui Lucullus* şi *Portrete* (1910), aproape toţi cei ce au întreprins comentarii critice asupra lor au insistat asupra dublei paternităţi, căutînd să o separe, să releve ceea ce aparţine unui poet şi ceea ce aparţine altuia. Marea majoritate a acestor disocieri critice n-au păstrat însă un echilibru necesar, minimalizînd cînd contribuţia lui D. Anghel cînd cea a lui St. O. Iosif, dînd cîştig de cauză cînd unuia, cînd altuia. Pe o poziţie obiectivă s-a situat, cel dintîi, G. Ibrăileanu. Recenzînd *Legenda funigeilor*, în „Viaţa româ-

[1] Apud Ion Roman : *St. O. Iosif*, Bucureşti, E.P.L., 1964, p. 103.

nească“ din decembrie 1907, criticul atrăgea atenţia că opera de colaborare a celor doi poeţi nu trebuie disecată sub microscop, deoarece, deşi aveau structuri temperamentale şi artistice diferite, puteau să se contopească printr-o serie de însuşiri comune. „Dacă d. Anghel e ceva mai «modern» şi mai puţin precis decît d. Iosif — scria G. Ibrăileanu, — dacă d. Iosif e ceva mai «liric» şi mai «naţional» decît d. Anghel, apoi amîndoi se disting prin acelaşi sentimentalism discret, prin aceeaşi sensibilitate, dacă nu adîncime şi avînt, de simţire şi de gîndire, prin aceeaşi sinceritate şi primordialitate a emoţiei şi prin aceeaşi putere de evocare — ori de sugestie — cu ajutorul celor mai adecvate imagini“. Atitudinea „Vieţii româneşti“ a fost consecventă în această direcţie. Într-o nouă recenzie, apărută în numărul din ianuarie 1908 şi semnată I. S. (Isabela Sadoveanu), se arăta că *Legenda funigeilor* este o „operă unică, ce aparţine deopotrivă lui D. Anghel şi lui St. O. Iosif“.

Fără îndoială, în opera de colaborare a celor doi scriitori se pot distinge, uneori cu uşurinţă, direcţiile în care se manifestă mai pregnant personalitatea şi colaborarea lui D. Anghel, pe de o parte, şi cea a lui St. O. Iosif, pe de altă parte, dar de aici şi pînă la a diseca vers cu vers, frază cu frază, cum au făcut unii comentatori, e o distanţă apreciabilă, care depăşeşte ponderea necesară istoriei literare. În disocierile critice întreprinse atît de contemporanii celor doi colaboratori, cît şi de exegeţii ulteriori, întîlnim unele observaţii întemeiate, judicioase, pe care le preluăm, dar şi o serie de puncte de vedere exagerate, exclusiviste, mai greu de acceptat. Bunăoară, analizînd *Legenda funigeilor* în

„Convorbiri critice“ din 15 aprilie 1908, Mihail Dragomirescu releva unele pasaje ca fiind mai aproape de viziunea şi stilul lui D. Anghel, însă, în concluzie, anula şi dezaproba colaborarea cu St. O. Iosif ca fiind „dezechilibrată, hibridă şi falsă“. Începînd cu Mihail Dragomirescu, blîndul St. O. Iosif a fost de multe ori nedreptăţit. În toate referinţele sale la cei doi dioscuri, E. Lovinescu a fost limitativ şi absolutizant, dînd cîştig de cauză numai lui D. Anghel. „În întreaga sa operă de colaboraţie, inspiraţia îi aparţine, aşadar, lui, oricare ar fi fost contribuţia de şlefuire a lui St. O. Iosif“, nota criticul în primul său volum de *Memorii*. În *Critice* (vol. II, p. 55) E. Lovinescu susţinea acelaşi punct de vedere, afirmînd că opera de colaborare „a confirmat numai talentul lui Anghel, pe bază de fantezie, de vervă rostandiană, de invenţie verbală, contribuţia lui St. O. Iosif nemaidistingîndu-se“, iar în „*Istoria literaturii române contemporane*“ (vol. III., p. 252), îl reducea pe St. O. Iosif doar la postura unui „colaborator docil“, care nici nu îndrăznea să facă obiecţii, aşternînd pe hîrtie, mecanic, tot ceea ce îi dicta D. Anghel.

În 1944, editînd opera poetică a lui St. O. Iosif, în prefaţa ediţiei, Şerban Cioculescu îşi exprima dezacordul cu acei critici şi istorici literari care refuzau „să vadă rolul activ al lui Iosif, atribuind colaboratorului său atît iniţiativa cît şi redactarea, inspiraţia şi execuţia“. Peste un an, în 1945, în monografia pe care i-a închinat-o lui Dimitrie Anghel, Şerban Cioculescu a supus unei ample şi aprofundate analize opera de colaborare cu St. O. Iosif, făcînd numeroase observaţii interesante, demne de reţinut, dar a formulat şi unele opinii care, fie-ne

Scanned with OKEN Scanner

iertată îndrăzneala, ni se par mai puţin întemeiate. Astfel, pe St. O. Iosif îl vede adesea îndeplinind doar un rol de „secretariat", un rol tehnic, formal.

Discuţia asupra dublei paternităţi a fost continuată, în 1946, de Vladimir Streinu, care a evitat poziţiile extreme, aducînd o contribuţie obiectivă. Pornind de la premisa că „operaţia disocierii, cînd nu e nedreaptă, e oţioasă şi în orice caz păgubitoare", Vladimir Streinu propune, cu justeţe, ca cea mai recomandabilă soluţie, să nu înclinăm balanţa aprecierii în favoarea unuia şi în defavoarea celuilalt, ci să privim opera de colaborare a lui D. Anghel cu St. O. Iosif ca opera unui alt poet, în care s-au întrepătruns, şi dintr-o parte şi din alta, trăsături particulare ce cu greu pot fi separate cu precizie, cu exactitate, atîta timp cît nu există dovezi şi indicii concrete. „Sub lumina aceleaşi lămpi şi aplecaţi pe aceeaşi foaie de hîrtie — spunea criticul — cu trăsături complementare, identificabile sau neaparente, ei au compus figura unui alt poet, în care nu putem recunoaşte pe unul singur fără să renunţăm la cîteva din semnele particulare ale celuilalt şi mai ales la figura întreagă a poetului nou" [1]. În ultimul timp, o contribuţie substanţială în această direcţie a adus Ion Roman, în monografia sa asupra lui St. O. Iosif, apărută în 1964. Oprindu-se mai pe larg asupra scrierilor elaborate împreună de D. Anghel şi St. O. Iosif, autorul monografiei admite că în unele din acestea e mai vizibilă personalitatea unuia sau a altuia, dar precizează că nu susţine „paternitatea unuia sau a celuilalt asu-

[1] Vladimir Streinu: *Colaborarea Iosif-Anghel*, „Revista Fundaţiilor", an. XIII., nr. 1, ianuarie 1946, p. 144.

pra creaţiilor în întregul lor, de la idee şi subiect, pînă la fiecare replică, tiradă, imagine şi vers în parte“ [1].

Dacă mergem pe linia disocierilor, putem afirma că partea de contribuţie a lui Dimitrie Anghel se evidenţiază cu pregnanţă în volumele de proză *Cireşul lui Lucullus* şi *Portrete*. Unele bucăţi din aceste volume au şi fost de altfel publicate sub semnătură proprie, individuală, ca cea intitulată *Bullier* din *Cireşul lui Lucullus*, în „Cumpăna“ din 11 decembrie 1909, iar portretele *Rakovski* în „Cumpăna“ din 4 decembrie 1909 şi *Tipuri dispărute* tot în „Cumpăna“ din ianuarie 1910. Ceea ce ne îndreptăţeşte să susţinem că o serie de schiţe şi portrete, din volumele amintite, se datoresc în esenţă lui Dimitrie Anghel este faptul că ele conţin un material autobiografic, legat numai de experienţa de viaţă a autorului *Fantomelor*. Să ne oprim mai întîi asupra acelora din *Cireşul lui Lucullus*. Astfel, *Al doilea colonizator al Daciei* evocă figura tatălui lui Dimitrie Anghel, vorbindu-se despre conacul din Corneşti, despre coloniştii italieni aduşi aici pentru lucrarea solului cu mijloace mecanice. *Povestea unei console* se referă, de asemenea, la unele împrejurări biografice de după moartea tatălui său, cînd a prefăcut în bani toată partea de moştenire ce-i revenise. În *Scrisoare veche* ca şi în *Bullier* întîlnim imagini din existenţa lui D. Anghel la Paris, iar în *Spovedanii* este rememorată călătoria prin Italia. Parcurgînd paginile *Portretelor*, identificăm iarăşi, într-un ciclu întreg, episoade din viaţa lui Dimitrie Anghel, menţionate în capitolele prece-

[1] Ion Roman : *op. cit.*, p. 112—113.

Scanned with OKEN Scanner

pra creaţiilor în întregul lor, de la idee şi subiect, pînă la fiecare replică, tiradă, imagine şi vers în parte“ [1].

Dacă mergem pe linia disocierilor, putem afirma că partea de contribuţie a lui Dimitrie Anghel se evidenţiază cu pregnanţă în volumele de proză *Cireşul lui Lucullus* şi *Portrete*. Unele bucăţi din aceste volume au şi fost de altfel publicate sub semnătură proprie, individuală, ca cea intitulată *Bullier* din *Cireşul lui Lucullus*, în „Cumpăna“ din 11 decembrie 1909, iar portretele *Rakovski* în „Cumpăna“ din 4 decembrie 1909 şi *Tipuri dispărute* tot în „Cumpăna“ din ianuarie 1910. Ceea ce ne îndreptăţeşte să susţinem că o serie de schiţe şi portrete, din volumele amintite, se datoresc în esenţă lui Dimitrie Anghel este faptul că ele conţin un material autobiografic, legat numai de experienţa de viaţă a autorului *Fantomelor*. Să ne oprim mai întîi asupra acelora din *Cireşul lui Lucullus*. Astfel, *Al doilea colonizator al Daciei* evocă figura tatălui lui Dimitrie Anghel, vorbindu-se despre conacul din Corneşti, despre coloniştii italieni aduşi aici pentru lucrarea solului cu mijloace mecanice. *Povestea unei console* se referă, de asemenea, la unele împrejurări biografice de după moartea tatălui său, cînd a prefăcut în bani toată partea de moştenire ce-i revenise. În *Scrisoare veche* ca şi în *Bullier* întîlnim imagini din existenţa lui D. Anghel la Paris, iar în *Spovedanii* este rememorată călătoria prin Italia. Parcurgînd paginile *Portretelor*, identificăm iarăşi, într-un ciclu întreg, episoade din viaţa lui Dimitrie Anghel, menţionate în capitolele prece-

[1] Ion Roman : *op. cit.*, p. 112—113.

Scanned with OKEN Scanner

dente ale studiului nostru. În *Niculai Beldiceanu* şi *Eduard Gruber* este evocată atmosfera adolescenţei ieşene, şi îndeosebi primul contact cu doctrina estetică a simbolismului ; în *Gheorghe din Moldova* şi *I. Păun-Pincio* introduce amănunte din călătoria în Italia ; scene din anii petrecuţi la Paris sînt înfăţişate în *Vasile Cosmovici* şi *Maestrul Kiriak* ; despre Artur Stavri spune că i-a fost coleg la Institutele Unite din Iaşi.

Se pune acum întrebarea : schiţele şi portretele enumerate mai sus au fost ele scrise, în întregime, numai şi numai de Dimitrie Anghel, şi apoi reunite cu ale lui St. O. Iosif într-un volum semnat în comun, fiecare cu o precisă parte de contribuţie ? De asemenea, ne întrebăm : în aceste schiţe şi portrete St. O. Iosif nu a intervenit de loc, cu o sugestie, cu o imagine, cu o frază, două sau mai multe ? După părerea noastră, un răspuns categoric, pozitiv sau negativ, cu deplină certitudine, nu poate fi dat. Motivul : nu există dovezi concrete. Manuscrisele, cîte s-au păstrat, sînt redactate de St. O. Iosif, ceea ce a şi dus la nedreptăţirea acestuia, considerîndu-se că nu a îndeplinit decît rolul de „colaborator docil“ sau de „secretar“, transcriind cele dictate de D. Anghel. Cei doi confraţi n-au dat nici o indicaţie şi n-au mărturisit niciodată că una sau alta din scrierile lor ar aparţine mai mult unuia şi mai puţin celuilalt. Chiar cînd destinul nefericit i-a despărţit pentru totdeauna şi i-a făcut duşmani, nici unul dintre ei nu şi-a revendicat partenitatea asupra vreunei părţi din opera elaborată în comun. O singură excepţie, tacită. Portretul *A. D. Holban*, din volumul semnat împreună, a fost reprodus de Dimitrie Anghel,

Scanned with OKEN Scanner

întocmai, în volumul său *Fantome*, tipărit în 1911, după ruperea prieteniei cu St. O. Iosif.

În discutarea celorlalte opere de colaborare, comentatorii anteriori au înclinat cînd de partea lui D. Anghel, cînd de cea a lui St. O. Iosif. Nu vom reface însă întregul proces al discuţiilor, deoarece ele, în marea lor majoritate, se bazează pe ipoteze şi deducţii. Este adevărat că în *Legenda funigeilor* şi *Cometa*, opere de fantezie şi vervă imagistică, se simte în primul rînd personalitatea artistică a lui D. Anghel, iar în *Carmen saeculare* aceea a lui St. O. Iosif, înclinat spre evocarea trecutului istoric, dar credem că mai potrivit e să le privim în ansamblul lor, ca opere colective.

Legenda funigeilor, poem dramatic în trei acte, transpune în versuri, cum sugerează şi titlul, o legendă ce pare că provine din timpurile medievale ale ţărilor nordice. Mihail Dragomirescu a remarcat aici influenţa lui Wagner şi mai ales a lui Maeterlinck. Eroina principală este Runa. Într-un castel vechi, ea ţese la război o pînză albă, pentru a face fratelui ei, Landor, o cămaşă fermecată, prin care să nu pătrundă, în luptă, nici sabia, nici glonţul. Mama Runei, Rilda, îi spune însă că asupra pînzei fermecate apasă un blestem. Dacă va fi dată altcuiva decît celui pentru care e menită, acesta va muri, iar pînza se va destrăma în funigei ce vor colinda necontenit, pînă la aflarea celui pierdut. Sedusă însă de Hunar, un cavaler enigmatic, Runa acceptă să fugă cu el şi să-i deie cămaşa fermecată. Hunar, ca un demon cinic, dispare însă numai cu cămaşa, lăsînd-o pe Runa leşinată. În urma acestui fapt, blestemul se îndeplineşte. Landor moare, pînza se destramă în funigei veşnic călători, iar Runa înnebuneşte. După

Scanned with OKEN Scanner

un timp, funigeii se întorc cu corpul neînsufleţit al lui Landor. Zdrobită de suferinţă, Runa se prăbuşeşte asupra lui fără viaţă, izbăvindu-se de păcat.

Cum s-a mai remarcat, legenda este atemporală şi aspaţială, iar sensurile ei simbolice — împlinirea implacabilă a destinului — se pierd într-o construcţie lirică de pură fantazie. G. Ibrăileanu afirma, în recenzia amintită, că această legendă n-a constituit pentru cei doi poeţi decît „un pretext pentru nişte admirabile versuri, în care doi artişti de talent au exprimat cele mai delicate sentimente în forma cea mai strălucită", adică un pretext pentru a broda o suită de imagini încîntătoare, de mare expresivitate metaforică, o înlănţuire de mici poeme de intensă emotivitate, în ritmuri melodice. Într-adevăr, întregul poem dramatic e presărat cu versuri care pot fi detaşate din context, avînd o valoare intrinsecă. De pildă, replica lui Hunar, în care încearcă să atragă graţiile Runei, se transformă într-un mic poem închinat iubirii năvalnice, dezrobită din adîncul sufletului, asemeni unei ape tumultuoase scăpată din încătuşarea sloiurilor de gheaţă :

Dar ştii tu ce-i iubirea ?
Ştii ce-i o apă mare
Ce doarme-ncătuşată în albele gheţare ?
De ani de zile-acolo a nins şi veşnic ninge,
Ţin norii întuneric şi noaptea nu mai moare,
Dar vine-o dată totuşi biruitorul soare,
Se luptă mult o rază şi-n clipa ce-o atinge,
Precum un mag vrăjeşte ca varga fermecată,
Cu zgomot apa-şi iese din matca înghetată,
Dînd unul peste altul, în vălmăşag, deodată
Pornesc albastre sloiuri

Scanned with OKEN Scanner

Şi tot ce stă acolo încremenit de mult,
Întreaga rînduială
Se prăbuşeşte-acum, curg libere puhoiuri,
Şi-o larmă, o năvală,
Un furios tumult
Înecă tot şi cîntă scăparea din robie!

Comedia în trei acte şi în versuri *Cometa*, reprezentată pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti în noiembrie 1911, are o compoziţie dramatică sumară, este alcătuită doar din cîteva linii. Tity Rosnov, un tînăr rentier, supranumit şi „cometa" pentru vertiginozitatea cu care înfiripă şi desface idilele erotice, se îndrăgosteşte de Roro, o fată cu gesturi reţinute, cultivată şi graţioasă. Temîndu-se să nu fie şi ea deziluzionată de acest trubadur sentimental, admirat de celelalte fete pentru verva spumoasă şi galanteriile lui, Roro e rezervată la început faţă de declaraţiile lui Tity. Abia cînd se zvoneşte că acesta a plecat în străinătate, îşi dă seama că şi ea îl iubeşte. Totul însă se sfîrşeşte cu bine. Într-o seară, cînd Roro şi celelalte fete din compania ei aşteaptă să vadă trecînd pe bolta înstelată o cometă adevărată, reapare deodată Tity, ca un veritabil Romeo, cu ghitară, mantie, scară şi funie de mătase. Roro nu-şi mai poate înăbuşi sentimentele, îi împărtăşeşte dragostea lui Tity şi amîndoi se prezintă în faţa mamei ei, declarînd că se căsătoresc.

Intriga piesei este aşadar simplă, banală. *Cometa*, pentru a fi apreciată la justa ei valoare, nu trebuie însă privită sub acest aspect, al inventivităţii scenice şi al consistenţei conflictului. Ca şi *Legenda funigeilor*, *Cometa* este construită pe un pretext, — idila

Scanned with OKEN Scanner

dintre Tity şi Roro — asupra căruia D. Anghel şi St. O. Iosif revarsă jerbe multicolore de imagini, incantaţii lirice, o vervă sclipitoare, dialoguri vii, adesea pline de un umor suculent, de cea mai fină calitate. Aşa cum a observat Şerban Cioculescu, ceea ce asigură farmecul cuceritor al *Cometei* este, în esenţă, „zborul liric al fanteziei". Piesa se citeşte sau se ascultă cu o plăcere deosebită, aproape pe fiecare pagină întîlnind pasaje admirabile în sine, de o aleasă savoare. De pildă, discuţia fetelor în jurul modei se transformă într-o efuziune lirică pe tema culorii violet, aparţinînd probabil lui D. Anghel:

Roro: *E-atîta poezie în el cînd ziua moare.*
C-o dungă violetă se-ncheie-o depărtare,
O viorică spune că-i primăvară-aproape,
O dungă violetă înseamnă supt pleoape
O patimă ascunsă... O umbră violetă
Acoperă trecutul...
Tanţa *(ironică)*:
Roro, devii poetă!
Roro: *Ba nu... dar o culoare aşa de ideală*
Lăsată parc-anume pentru melancolie
Nu e păcat s-ajungă atîta de banală
Prin tirania modei! Sărmana poezie!

Poemul dramatic *Carmen saeculare* a fost scris cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la Unirea Principatelor Române, din însărcinarea Ministerului Instrucţiunilor Publice. Reprezentarea lui a avut loc în ziua de 24 ianuarie 1909, pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti, cele două roluri, Danubiu şi

Scanned with OKEN Scanner

Doina, fiind interpretate de Zaharia şi Olimpia Bîrsan. În tiradele rostite de cele două personaje sînt evocate principalele momente din istoria poporului român care au premers şi au pregătit măreţul act al Unirii. În versuri dinamice, străbătute de un cald patriotism, sînt reînviate figurile lui Mircea cel Bătrîn, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul, Tudor Vladimirescu, Alexandru Ioan Cuza. Finalul poemului, datorită faptului că trebuia rostit la o împrejurare festivă, în faţa oficialităţilor statului burghez, aminteşte, convenţional, şi figura regelui. Din întregul poem răzbate însă o fierbinte dragoste pentru poporul asuprit şi înrobit. Cînd apărea Tudor Vladimirescu, în fundalul scenei, însoţit de un grup de ţărani înarmaţi cu coase şi topoare, versurile adresau şi o chemare la luptă :

Ai îndurat destule, sărman popor iobag !
Din zdreanţa de cămaşă de rob tu fă-ţi un steag
Şi pleacă înainte cu vîntul de răscoală
Ce-ţi ia pîn' şi cenuşa rămasă-n vatra goală !

Din şubrede colibe, din umede chilii,
Din negrele bordeie săpate în pămînt,
Sculaţi-vă cu toţii, ca stafii din mormînt,
Voi care-aţi stat atîta înmormîntaţi de vii !

Cea mai de seamă operă născută din colaborarea lui Dimitrie Anghel cu St. O. Iosif este *Caleidoscopul lui A. Mirea.* Aici, osmoza talentelor lor este atît de desăvîrşită, încît nu se poate preciza ce aparţine unuia şi ce aparţine celuilalt. De altfel, ei înşişi au mărturisit, într-un articol publicat în ziarul „Seara" din 5 februarie 1910, că au conlucrat într-o perfectă

Scanned with OKEN Scanner

armonie, contopiţi în aceeaşi vibraţie : „În ceasurile acele, cele mai frumoase ceasuri, poate, cînd sufletele noastre vibrau atît de unison, elaborarea se făcea într-un chip uimitor şi aproape fără nici o sforţare, — şi o dată subiectul pus şi discutat, se îmbrăca de la sine, parcă ar fi fost cineva nevăzut care ne-ar fi şoptit versurile şi ne-ar fi dat imaginea justă".

Caleidoscopul lui A. Mirea conţine cronici rimate de o strălucită vervă satirică şi parodistică, nutrită de un umor fin, suculent, cronici legate nemijlocit de realităţile din acea vreme. Precizînd, în articolul amintit mai sus, că în cronicile lor e un amestec „de veselie şi tristeţe, de revoltă şi resignare, de sarcasm şi duioşie, de ură şi de indulgenţă, de răbdare şi de impetuozitate", D. Anghel şi St. O. Iosif atrăgeau atenţia cititorilor *Caleidoscopului* asupra actualităţii lui în epocă, arătîndu-le că „vor vedea în treacăt privelişti rupte din viaţa zilnică, vor resimţi reflexul pasiunilor cari au frămîntat lumea noastră în anii din urmă". Oglindirea aspectelor caracteristice ale societăţii româneşti din acel timp era făcută de cei doi poeţi cu o conştientă atitudine critică, determinaţi de revolta pe care o simţeau în faţa realităţilor negative, ca şi de dorinţa de a contribui la transformarea acestor realităţi. Tot în articolul citat, D. Anghel şi St. O. Iosif declarau că au receptat, în cronicile lor, „sentimentul de revoltă care naşte surd la fiecare pas şi un apel necontenit la luptă a tuturor forţelor spre îmbunătăţirea societăţii noastre".

Cronicile rimate din *Caleidoscopul lui A. Mirea*, cu excepţia cîtorva cazuri de răfuială personală a autorilor lor (cu Virgil Cioflec şi Ilarie Chendi), vizează aspecte şi probleme de ordin general ale

Scanned with OKEN Scanner

societăţii de atunci. Ele ironizează sarcastic farsa parlamentară şi ipocrizia promisiunilor din mesajul regal (*Mesagiul* şi *Indignarea clopotului de la Mitropolie*); creionează cu o ironie incisivă fizionomiile respingătoare ale potentaţilor zilei (*Un fost ministru*); denunţă birocratismul (*O lacrimă la dosar sau tribulaţiile unei petiţii*); dezaprobă şi acoperă de ridicul aşa-zisa „lume bună", practicile reprobabile şi corupţia „înaltei societăţi" (*Povestea unei nopţi de iarnă, Five-o-clock, La şosea*); se înduioşează de soarta amară a umililor funcţionari (*Elegie*); persiflează moravurile şi aspectele negative din viaţa literară de atunci (*Victima florilor de turnesol, Americanism literar, Mănuşa*).

Faţă de marile răscoale ţărăneşti din 1907, Dimitrie Anghel şi St. O. Iosif, sub semnătura A. Mirea, şi-au manifestat deschis sincera şi totala lor adeziune, prin cronicile *Scrisoarea deschisă a unui melc* şi *1907*. Prima insistă asupra cauzelor care au determinat izbucnirea răscoalei, arătînd că de vină a fost „sărăcia cruntă, eterna sărăcie", munca istovitoare a ţărănimii împilate şi jefuite:

Mugeşte greu batoza, şi-n praf, ca-ntr-un infern,
Trec umbre dureroase cu saci greoi în spate,
Şi peste-atîtea frînte cerbici încovoiate
Atîrnă greul aur ca un blestem etern!...

Întreaga energie a robilor sărmani
În depărtate porturi s-a preschimbat în bani,
Şi ei, după risipa de gesturi inutile,
Rămîn cu deznădejdea...

Scanned with OKEN Scanner

A doua cronică rimată, *1907*, zugrăveşte dramatic şi impresionant iureşul răscoalei :

Mult-oropsitul de toţi şi-a pierdut cea din urmă nădejde ;
Plin de-o surdă mînie-adunată în suflet de veacuri
Mîna pe torţă a pus scuturînd-o aprinsă în aer
Şi dintr-o dată tot cerul păli luminat de văpaie ;
Ruguri pe măguri ardeau, făcîndu-şi tăcute semnale
Şi-altele jos răspundeau oglindite pe funduri de ape !
Se profilau pe ceruri treptat luminînd orizontul
Vîrfuri de codri în flăcări, părînd nişte negre convoiuri
Cari cu făcliile-aprinse porneau să îngroape o moartă ;
Clopote-n dungă băteau ca-n vreme de cumpănă, -ntr-una,
Gloate de oameni în groaznic tumult se-ndreptau spre conace.

Urmează apoi evocarea momentelor de groază, de înăbuşire a revoltei prin sînge, prin gloanţe şi obuze :

Iată şi gura de bronz ce începe să-şi spună cuvîntul,
Dojenitor şi ursuz răspîndind pretutindeni teroarea !

Amintindu-şi de nenumăratele jertfe ţărăneşti, de cei care au plătit „cu viaţa lor simplă şi bună“ aspiraţia către dreptate şi libertate, D. Anghel şi St. O. Iosif, întrupaţi în A. Mirea, îşi exprimau, cu sinceră şi profundă vibraţie lăuntrică, pietatea şi solidaritatea umană faţă de robii pămîntului :

Gîndul meu zboară acuma pios spre mormintele voastre,
Vouă vă dau ce-am mai sfînt din durerile inimii mele !

Apărută mai întîi în „Viaţa românească“, cu titlul *Carmen saeculare, cîntul IX*, această poezie n-a fost,

Scanned with OKEN Scanner

bineînţeles, pe placul oficialităţii burgheze şi al unor critici estetizanţi din acea vreme. Astfel, într-un comentariu publicat în „Convorbiri critice" din 15 ianuarie 1908, Mihail Dragomirescu condamna poezia ca fiind „un model de literatură hibridă şi falsă". St. O. Iosif şi D. Anghel nu s-au lăsat însă intimidaţi, ci, prin cronica intitulată *Rachetă,* tipărită în „Sămănătorul" din 10 februarie 1908, au ripostat criticului, cu verva lor tăioasă.

Pe linia atitudinii satirice şi polemice, transpusă în versuri pline de vervă şi de un umor subtil, *Caleidoscopul lui A. Mirea* a exercitat o înrîurire sensibilă asupra lui G. Topîrceanu, aflat atunci la începuturile sale literare. Acest fapt l-a remarcat cu justeţe Al. Săndulescu, în monografia pe care a închinat-o autorului *Parodiilor originale*, în care spune : „Este incontestabil faptul că între G. Topîrceanu şi fantezistul poet A. Mirea a existat o strînsă înrudire spirituală... Ironia caustică îndreptată contra oficialităţii burgheze, verva polemică, spiritul efervescent sînt însuşiri de seamă ale *Caleidoscopului*, care l-a influenţat în mare măsură pe G. Topîrceanu" [1]. Tot Al. Săndulescu precizează că G. Topîrceanu şi-a început colaborarea la „Viaţa românească" (în numărul 11 din 1909), cu balada umoristică *Răspunsul micilor funcţionari,* o replică la cronica rimată *Elegie* din *Caleidoscopul lui A. Mirea.* Însuşi D. Anghel a trimis la „Viaţa românească" balada tînărului confrate, după cum mărturiseşte G. Topîrceanu în con-

[1] Al. Săndulescu : *G. Topîrceanu,* Bucureşti, E.S.P.L.A., 1958, p. 106.

Scanned with OKEN Scanner

ferința *Cum am devenit ieșean*: „Cu primele balade umoristice pe care le-am scris (căci *Parodiile* au venit mult mai tîrziu), am început în sfîrșit să am și eu oarecare succes în cercurile prietenilor. Una din acele bucăți, un răspuns la niște versuri ale poeților iluștri pe atunci, Anghel și Iosif, au ajuns nu știu cum în mîna lui Anghel... și de acolo, m-am trezit cu ea în paginile *Vieții românești*".

Colaborarea dintre Dimitrie Anghel și St. O. Iosif nu s-a limitat la sfera creației originale, ci s-a extins și în domeniul tălmăcirilor din literatura universală. În afară de traducerile din Paul Verlaine, pe care le-am amintit la începutul acestui capitol, ei au mai realizat împreună bune transpuneri în limba română, cum sînt *Poezii* de Ibsen (1908), *Camoens*, poem dramatic într-un act de Fr. Halm (1909), *Strigoiul Carpaților* de Al. Dumas-tatăl (1909), *Gringoire* de Th. de Banville (1910) și *Fabule* de La Fontaine (apărute postum, în 1929). Aici trebuie să notăm că D. Anghel a tradus și singur *Pescarul și sufletul său* de Oscar Wilde și comedia în 4 acte *Amorul veghează* de G. A. de Caillavet și Robert de Flers.

Dimitrie Anghel a mai colaborat și cu alți scriitori din generația sa. Astfel, împreună cu Victor Eftimiu a compus poemul *Războiul*, un elogiu al războiului de țesut, în maniera cronicilor rimate, iar cu Leon Feraru cîteva pagini de proză, publicate în revista „Flacăra" sub ciudatul pseudonim Ola Canta. În perioada în care s-a aflat la Constanța, a tradus cu Ion Minulescu versuri din Victor Hugo, Albert Samain, Charles Guérin, Henri Bataille și Henri de Régnier.

Scanned with OKEN Scanner

Prin întreaga sa activitate creatoare, Dimitrie Anghel se defineşte a fi un scriitor remarcabil, pe nedrept neglijat şi uitat de-a lungul celor cincizeci de ani care s-au scurs de la stingerea lui din viaţă. În evoluţia literaturii române, el a înscris un moment de importanţă deosebită, îmbogăţind-o cu opere de profundă originalitate, de o desăvîrşită frumuseţe şi valoare artistică, deschizînd perspective noi atît în poezie cît şi în proză.

E necesar, în încheiere, să insistăm asupra faptului că Dimitrie Anghel nu poate fi considerat, global, un poet simbolist. E adevărat, în lirica sa se face simţită înrîurirea acestui curent literar, dar poetul nostru a asimilat-o într-un mod cu totul personal, printr-o viziune proprie. El nu a creat o poezie criptică, cu înţelesuri absconse, ci una transparentă, clară, accesibilă unor largi categorii de cititori, adesea el însuşi tălmăcindu-şi simbolurile versurilor, îmbinînd într-un aliaj nou trăsăturile liricii tradiţionale cu elemente ale gîndirii şi exprimării poetice moderne.

Vrem, de asemenea, în concluzie, să întregim imaginea adevărată a lui Dimitrie Anghel ca scriitor nedetaşat, neizolat de realităţile vieţii şi ale societăţii din vremea sa, cum a fost privit uneori. Multe pagini din poezia, proza şi mai ales din publicistica sa, ca şi din lucrările scrise în colaborare cu St. O. Iosif, demonstrează convingător că autorul „Fantaziilor“ şi al „Fantomelor“ n-a fost, în mod absolut, un visător iremediabil, ci un scriitor interesat de problemele majore ale epocii în care a trăit, un scriitor care a

Scanned with OKEN Scanner

observat lucid şi şi-a exprimat, în felul său specific, dezacordul cu o realitate care îi vulnera aspiraţiile sale spre frumos, spre bine, spre o lume ideală.

Opera lui Dimitrie Anghel continuă şi va continua să încînte şi să emoţioneze deoarece e realizată cu mijloacele marii arte, comunicînd direct cu sensibilitatea cititorului, trezindu-i în suflet vibraţii intense, de largă rezonanţă afectivă, transmiţîndu-i un nobil mesaj de umanitate.

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

Scanned with OKEN Scanner

Ediţii autume

Versuri

În grădină, Bucureşti, I. V. Socec, 1905.

Fantazii, Bucureşti, Socec, 1909.

Proză

Fantome, Bucureşti, Minerva, 1911.

Oglinda fermecată, Bucureşti, Flacăra, 1911.

Triumful vieţii, Bucureşti, Alcalay, 1911.

Povestea celor necăjiţi, Bucureşti, Librăria Nouă, (f. a.).

Steluţa, Bucureşti, Alcalay, (f. a.).

Ediţii postume

Opere complete-Poezii, Bucureşti, Cartea Românească, 1922.

Opere complete-Proză, Bucureşti, Cartea Românească, 1924.

Poezii, ediţie îngrijită de D. Murăraşu, Bucureşti, Cartea Românească, 1946.

Poezii şi proză, ediţie îngrijită şi note bibliografice de Mihail Dragomirescu, Cuvînt înainte de Valeriu

Scanned with OKEN Scanner

Rîpeanu ; Bucureşti, E.S.P.L.A., B. p. t., 1957.

În grădină, prefaţă de Margareta Iordan, Bucureşti, Editura Tineretului, Biblioteca şcolarului, 1963.

Caleidoscopul lui A. Mirea, ediţie îngrijită şi cuvînt înainte de Mihail Dragomirescu, Bucureşti, E.S.P.L.A., B. p. t., 1957, ed. II, 1957.

Nuvele, Bucureşti, Cartea Românească, (f. a.).

Nuvele. Amintiri, Bucureşti, Cartea Românească, (f. a.).

În colaborare cu St. O. Iosif

Legenda funigeilor, poem dramatic în trei acte, Iaşi, Editura „Viaţa românească", 1907 ; ed. II. 1909.

Cometa, comedie în trei acte, Bucureşti, Socec, 1908 ; ed. II. 1912.

Caleidoscopul lui A. Mirea, Bucureşti, Minerva, vol. I., 1908, vol. II, 1910.

Carmen saeculare, poem istoric, Bucureşti, Socec, 1909 ; ed. II, 1929.

Cireşul lui Lucullus, Bucureşti, Minerva, 1910.

Portrete, Bucureşti, Alcalay, 1910.

Traduceri din Paul Verlaine, Bucureşti, Biblioteca „Semănătorului", 1903.

Ibsen : *Poezii*, Bucureşti, 1908.

Fr. Halm : *Camoens*, poem dramatic într-un act, Bucureşti, Socec, 1909.

Al. Dumas-tatăl : *Strigoiul Carpaţilor*, Bucureşti, Minerva, 1909.

Th. de Banville : *Gringoire*, Bucureşti, 1910.

La Fontaine : *Fabule*, Bucureşti, Cartea Românească, 1929.

Scanned with OKEN Scanner

În colaborare cu alţi scriitori

Războiul — în colaborare cu Victor Eftimiu — Bucureşti, Flacăra, (f. a.)

Traduceri din Victor Hugo, Albert Samain, Charles Guérin, Henri Bataille, Henri de Régnier — în colaborare cu Ion Minulescu — Bucureşti, Luceafărul, (f. a.).

Scrieri despre Dimitrie Anghel *(Selectiv)*

C. D. Anghel: *Fratele meu poetul D. Anghel,* în „Adevărul", an. XLVI, nr. 14993, 17 noiembrie 1932, p. 3.

C. D. Anghel: *Amintiri din vremi apuse,* în „Libertatea", an. I., nr. 13—14, 5—20 iulie 1933, p. 200; nr. 15—16, 5—20 august 1933, p. 241.

Rodica Anghel: *D. Anghel văzut de fratele său Paul Anghel,* în „Jurnalul literar", an. I., nr. 1, 1 ianuarie 1939, p. 2.

Vlad P. D. Anghel: *Despre Mitif Anghel,* în „Însemnări ieşene", an. I., nr. 5, 1 martie 1936, p. 190.

Tudor Arghezi: *D. Anghel,* în vol. *Tablete de cronicar,* Bucureşti, E.S.P.L.A., p. 63.

G. Călinescu: *Istoria literaturii române,* Bucureşti, F.R.P.L.A., 1941, p. 608.

G. Călinescu: *Material documentar,* în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor" nr. 3, 1960, p. 527.

Ilarie Chendi: *„Legenda funigeilor" de St. Iosif şi D. Anghel,* în „Viaţa literară şi artistică", an. I, nr. 49, 16 decembrie 1907, p. 389.

Ilarie Chendi: *„Cireşul lui Lucullus" şi „Portrete" de*

Scanned with OKEN Scanner

D. Anghel şi St. O Iosif, în „Luceafărul", an. IX, nr. 15—16, 1—16 august 1910, p. 387.

Şerban Cioculescu : *Dimitrie Anghel*, Bucureşti, Publicom, 1945.

N. Davidescu : *Poezia lui D. Anghel*, în „Flacăra", an. VII, nr. 37, 15 septembrie 1922, p. 591.

O. Densusianu : *Dimitrie Anghel*, în „Universul literar", an. XLV, nr. 37, 8 septembrie 1929, p. 578.

Romulus Dianu : *Cu d-na Natalia Negru despre St. O. Iosif, D. Anghel şi despre alţii*, în „Rampa", an. XIV, nr. 3322, 18 februarie 1929, p. 1.

Al. Dima : *Un poet de sensibilitate feminină : D. Anghel*, în „Datina", an. IV., nr. 1—2, ianuarie-februarie 1926, p. 15.

Mihail Dragomirescu : *„Fantazii"* de D. Anghel, în „Convorbiri critice", an. III., nr. 5, 25 mai 1919, p. 408.

M. I. Dragomirescu : *Dimitrie Anghel (contribuţie la o monografie)*, în „Limbă-literatură" vol. IV, 1960, p. 113.

Victor Eftimiu : *Cel sărutat de moarte*, în „Flacăra", an. IV, nr. 5—6, 22 noiembrie 1914, p. 30.

Victor Eftimiu : *Amintiri...*, în „Contemporanul", nr. 47, 20 noiembrie 1964, p. 3.

Gala Galaction : *A treia zi...*, în vol. *Oameni şi gînduri din veacul meu*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1955, p. 110.

Emil Gîrleanu : *Pentru un poet : D. Anghel*, în „Universul", an. XXIX, nr. 94, 6 aprilie 1911, p. 1.

G. Ibrăileanu : *„Legenda funigeilor" de St. Iosif şi D. Anghel*, în „Viaţa românească", an. II., nr. 12, decembrie 1907, p. 480.

N. Iorga : *„În grădină" de D. Anghel*, în „Sămănătorul", an. IV, nr. 15, 10 aprilie 1905, p. 239.

N. Iorga : *Scriitorul de azi : d. D. Anghel*, în „Neamul românesc literar", an. II, nr. 44, 31 octombrie 1910, p. 689.

Scanned with OKEN Scanner

George Ivaşcu : *Un simbolist sui generis,* în „Contemporanul", nr. 47, 20 noiembrie 1964, p. 3.
E. Lovinescu : *Dioscurii,* în „Convorbiri critice", an. II., nr. 14, 15 septembrie 1908, p. 567.
E. Lovinescu : *D. Anghel,* în „Flacăra", an. IV., nr. 5—6, 22 noiembrie 1914, p. 28.
E. Lovinescu : *Istoria literaturii române contemporane,* Bucureşti, Ancora, 1927, vol. III, p. 243.
E. Lovinescu : *Memorii, 1900—1916,* Bucureşti, Cugetarea, 1930, vol. I, p. 197.
D. Micu : *Literatura română la începutul secolului XX,* Bucureşti, E.P.L., 1964, p. 254 şi urm.
Natalia Negru : *Şi, iată, mă gîndesc la voi...,* în „Adevărul literar şi artistic", an. IV, nr. 419, 16 decembrie 1928, p. 5.
Ovidiu Papadima : *Dimitrie Anghel,* în „Luceafărul", an. VIII, nr. 24, 21 noiembrie 1964, p. 11.
Perpessicius : *Despre Dimitrie Anghel,* în „Mişcarea literară", an. I, nr. 6—7, 20—27 decembrie 1924, p. 5.
D. Panaitescu-Perpessicius : *Un capitol inedit din biografia lui Dimitrie Anghel,* în „Limbă şi literatură", vol. 7, 1965, p. 5.
Perpessicius : *Poezia lui Dimitrie Anghel,* în „Gazeta literară", an. XI, nr. 47, 19 noiembrie 1964, p. 1.
Valeriu Rîpeanu : *Prefaţă* la ediţia *Poezii şi proză* de D. Anghel, ediţie îngrijită şi note bibliografice de Mihail Dragomirescu, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1957.
Ion Roman : *St. O. Iosif,* Bucureşti, E.P.L., 1964.
Isabela Sadoveanu : *„În grădină" de D. Anghel,* în „Voinţa naţională", 24 decembrie 1905, p. 2.
Isabela Sadoveanu : *„Fantazii" de D. Anghel,* în „Viaţa românească", an. IV, nr. 3, martie 1909, p. 425.

Scanned with OKEN Scanner

Isabela Sadoveanu : *„Oglinda fermecată“ de D. Anghel*, în „Viaţa românească“, an. VIII, nr. 2, februarie 1912, p. 294.

Mihail Sadoveanu : *Anii de ucenicie*, Bucureşti, Cartea Românească, 1944, p. 262.

Mihail Sadoveanu : *Evocări*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1954, p. 172.

Al. Săndulescu : *G. Topîrceanu*, Bucureşti. E.S.P.L.A., 1958, p. 106.

Vladimir Streinu : *Colaborarea Iosif-Anghel*, în „Revista Fundaţiilor“, an XIII, nr. 1, ianuarie 1946, p. 144.

Tudor Teodorescu-Braniştе : *Recitind „Caleidoscopul lui A. Mirea“*, în „Adevărul literar şi artistic“, an. VII, nr. 292, 11 iulie 1926, p. 4.

G. Topîrceanu : *D. Anghel*, în „Viaţa românească“, an. IX, nr. 10—12, octombrie-decembrie 1914, p. 310.

Ion Trivale : *D. Anghel*, în „Noua revistă română“, an. XVI, nr. 17, 7—14 decembrie 1914, p. 229.

Tudor Vianu : *Arta prozatorilor români*, Bucureşti, Editura Contemporană, 1941, p. 250.

Ion Vlad : *Dimitrie Anghel*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai“, Cluj, fascicola I, 1963, p. 7 ; fascicola II, p. 31 ; seria philologia.

Duiliu Zamfirescu : *Raport despre „Legenda funigeilor“, „Cometa“ şi „Caleidoscopul lui A. Mirea“ de D. Anghel şi St. O Iosif*, în „Analele Academiei Române“. seria II, tom XXXI, 1908—1909, p. 265.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINSUL

Viaţa 5

Poetul 37

Prozatorul 73

Publicistul 102

Colaborarea cu St. O. Iosif . . 116

Bibliografie 135

Scanned with OKEN Scanner

Dimitrie Anghel

Scanned with OKEN Scanner

2211
Muzeul Literaturii Române

Și dacă. —

Și dacă ramuri bat în pam. —
Eminescu —

Și dacă norii se adun,
Pe cer albastru și senin,
E-ca durerea și mi-o spun
Și inimami să mai alin. —

Și dacă codrii sunt pustii,
Și nu răsare luna. —
E că de-acum n'o s'emi mai vii,
Pe veci pe tot-deauna. —

Și dacă ramurile se bat,
Acum, ca s'înainte
E că de-acuma te-am uitat
Și nu te mai țin minte. —

Și dacă mâna-mi o mai lunec,
Pe-a lirei corde amorțite. —
E ca o clipă s'emi întunec
Durerele-mi neterminite. —

Și dacă sunt așa pustiu,
Și nimeni nu mi știe. —
„E că așa am fost să fiu,
Și că așa a fost să fie. —

2. martie.

Mitif

Manuscrisul poeziei „Și dacă", scrisă în perioada debutului

Scanned with OKEN Scanner

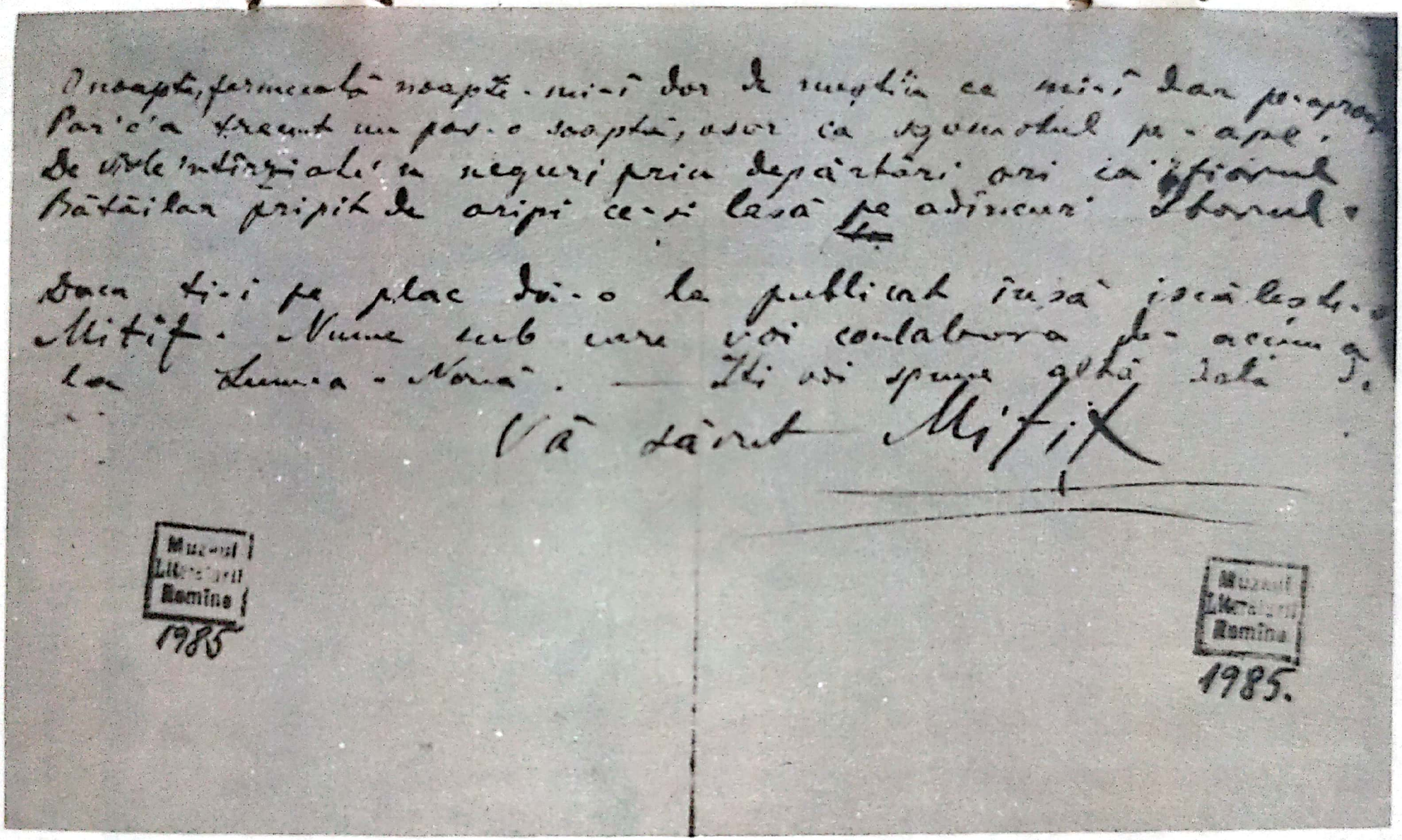

Finalul unei scrisori din 1895 a lui D. Anghel,
prin care informa că va semna cu pseudonimul Mitif

Scanned with OKEN Scanner

D. Anghel cu un prieten

Scanned with OKEN Scanner

Coperta primului volum de versuri „În grădină"

Scanned with OKEN Scanner

Coperta volumului de versuri „**Fantazii**".

FANTOME

DE D. ANGHEL

Scanned with OKEN Scanner

OGLINDA FERMECATĂ

DE

D. ANGHEL

Oglinda fermecată. — Fluturul morții. — Îngeramul florilor. — Pâinea noastră cea de toate zilele. — Două agonii. — Culegătorul de stele căzătoare. — Cedrul. — Floarea de aloe. — Hefaistos. — Mortina. — Jertfa. — Din tainele lunii. — A patra Parcă. — Spovedania unui ochi. — Gheorghina. — Vasul Fantomă. — Scrisorile. — Sonata lunii.

EDITURA REVISTEI „FLACARA"

Prețul lei 1.80

D. Anghel la masa de lucru

Scanned with OKEN Scanner

Natalia Negru

Scanned with OKEN Scanner

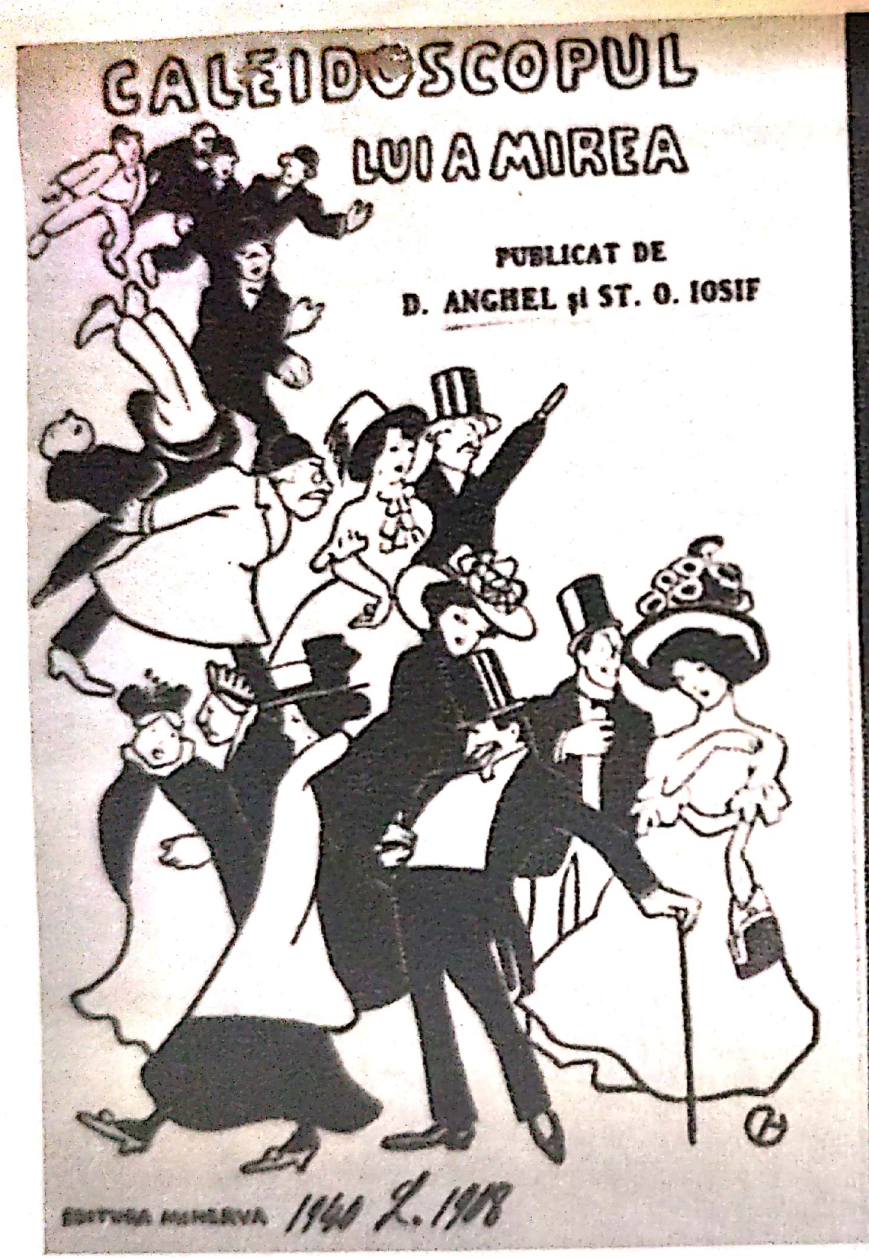

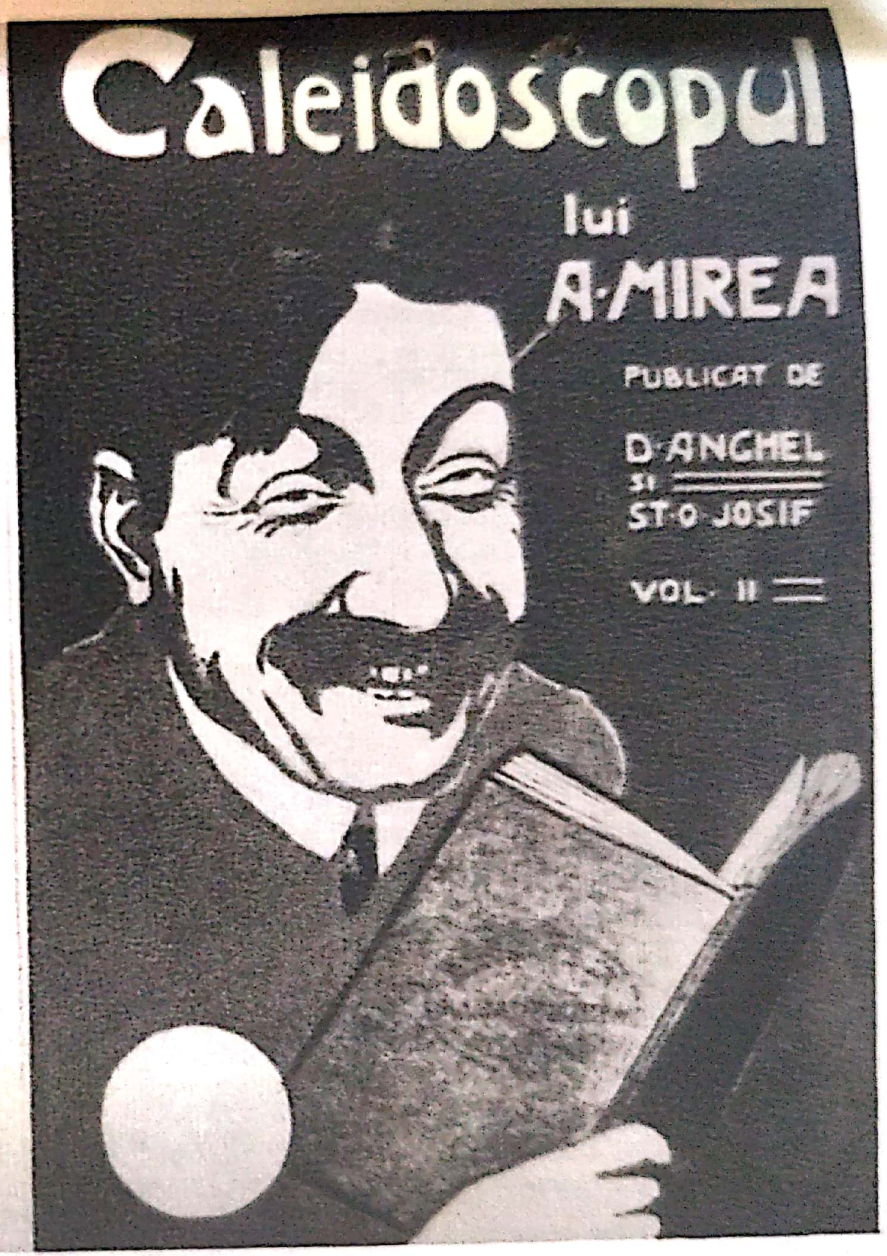

Copertele volumelor I şi II din „**Caleidoscopul lui A. Mirea**"

Scanned with OKEN Scanner

D. ANGHEL și ST. O. IOSIF

CIREȘUL LUI LUCULLUS.

MINERVA • BUCUREȘTI

Scanned with OKEN Scanner

D. Anghel

Scanned with OKEN Scanner

Redactor responsabil : LEIA DERERA
Tehnoredactor : VALERIA POSTELNICU

Dat la cules 27.09.1965. Bun de tipar 19.01.1966. Apărut 1966. Comanda nr. 6960. Tiraj 20.140. Hîrtie velină de 80 g/m² 700×1000/32. Coli editoriale 5. Coli de tipar 4,5. Planşe 8. A.T. 11.501. C.Z. pentru bibliotecile mici 8 R — 94

Tiparul executat sub comanda nr. 50 764 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner